

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

ARTALOM: *Világválságban.* ~ SZITNYAY ZOLTÁN: *Unt látogatás.* ~ ZAKA

SÁNDOR: *Dosztojevszki levele.* ~ NAGY BERTA: *Balorka.* ~

SOLYMOSSY SÁNDOR: *A 80-as évek egyetemi élete Pesten.* ~

MÁLYUSZ ELEMÉR: *A vörös emigráció.* ~ MÉCS LÁSZLÓ.

REMÉNYIK SÁNDOR, NAGY EMMA, SAJÓ SÁNDOR, GYULAI ÁGOST: *Versek.* ~

Elvek és művek: *Goethe és Beethoven.* ~ *Impressziók.* ~ *A művészetek története.* ~ *Magyar föld dalai.* ~ *Kritikai dolgozatok és vázlatok.* ~

Meg kell a szívnek hasadni. ~ *Elszállt a Turul.* ~ *Fehér torony.* ~

Dalol a tenger és én hallgatok. ~ *Lélek szerint.* ~ **Szemle:** *Sinclair*

Lewis a homo americanus a Nobel-renddel. ~ *Tudományos élet.* ~

Színházi szemle. ~ *Képzőművészeti szemle.* ~ *Magyar történeti emlékek*

a párizsi lengyel kiállításon. ~ *Zenei szemle.*

1931. ÉV

MÁRCIUS 1.

3. SZÁM

IX. ÉVFOLYAM

ÁRA 2.50 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

A Napkelet szerkesztője:

TORMAY CECILE

Helyettes szerkesztő:

HARTMANN JÁNOS

Rovatvezetők:

**ECKHARDT SÁNDOR, GENTHON ISTVÁN, NÉMETH LÁSZLÓ,
PRAHÁCS MARGIT, RÉDEY TIVADAR**

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár: Negyedévre 7 pengő. Tisztviselőknak 5 pengő. Külföldre egész évre 32 pengő.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. sz. ~ Telefon: Automata 534—32.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901

Főbizományos Pfeifer Ferdinánd (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése

Budapest, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 5. sz. * Telefon: Aut. 857—30.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Világválságban	193	Sajó Sándor: Beethoven lelkét ringatom e dalban. Mondd, meddig él egy kicsi lábnyom. (Vers)...	226
Mécs László: Hajszálnál finomabb fonalak. (Vers)	205	Nagy Berta: Bátorka	227
Szittnyay Zoltán: Unt látogatás	206	Gyulai Ágost: Egy olajfához. (Vers)...	235
Reményik Sándor: Budaörs, erdő, 1930. (Vers)	219	Solymossy Sándor: A 80-as évek egyetemi élete Pesten	236
Nagy Emma: Forradalmak. (Vers)	219	Nagy Emma: Kép. (Vers)	242
Zaka Sándor: Dosztojevski kiadatlan levele	220	Mályusz Elemér: A vörös emigráció	243

ELVEK ÉS MŰVEK:

Németh László: Romain Rolland: Goethe és Beethoven	251	Zaka Sándor: R. Vozári Aladár: Elszállt a Turul	259
(Th.): Gróf Bethlen Margit: Impressziók G.: Lyka Károly: A művészetek története h. j.: Magyar föld dalai	252 254 255	Majthényi György: Dénes Gizella két re- génye. Fehér torony	260
Németh László: Rédey Tivadar: Kritikai dolgozatok és vázlatok	256	m-gy.: Kertész József: Dalol a tenger és én hallgatom	261
r-e.: Bibó Lajos: Meg kell a szívnek hasadni	258	M-i.: Dömötör Ilona: Lélek szerint	261
		Németh László: Kritikai napló	262

SZEMLE:

Kállay Miklós: Sinclair Lewis a homo americanus a Nobel-renddel... ..	267	Genthon István: Képzőművészeti szemle	283
Eckhardt Sándor: Tudományos élet	271	G.: Magyar történeti emlékek a párizsi lengyel kiállításon	285
Rédey Tivadar: Színházi szemle	276	Prahács Margit: Zenei szemle	285

ÖRÖMMEL JELENTJÜK

t. Olvasóink nyilvánosságának, hogy a folyó évi első negyedében a NAPKELET olvasói előfizetésüket — a kiadóhivatal által megejtett számítás szerint — már eddig 90%-ban megújították. Reméljük, hogy a még hátralevő 10% március folyamán szintén be fog érkezni s így az előfizetési számlák az új negyedév kezdetéig teljesen rendeződnek. Ennek a ténynek különös jelentőséget ad az a körülmény, hogy a mai időkben mindenki súlyos gazdasági viszonyok között él és csak nehezen tud eleget lenni vállalt anyagi kötelezettségének. A NAPKELET t. Olvasóinak nagy szeretetét és a folyóirat iránt való ragaszkodását mutatja, hogy az előfizetések megújítása terén ily lelkiismeretes pontossággal jár el. Ez a kiadó Magyar Irodalmi Társaságot arra buzdítja, hogy a NAPKELET tartalmi gazdagságának tehető növelésével a t. Olvasóközönség igényeit még fokozottabb mértékben kielégítse.

A Magyar Irodalmi Társaság.

VILÁGVÁLSÁGBAN.

Bevezető fejezet gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszternek ugyanily című most megjelenő könyvéből.

ATRIANONTÓL legyengített magyarság képes lesz-e a most dúló *világválságból* új életerőre kapva kiemelkedni s e végből kultúrpolitikai téren milyen eszközökhöz kell nyúlnunk? Ezekre a kérdésekre igyekeztem rávilágítani azokban a hírlapi cikkekben és beszédekben, amelyek ennek a kötetnek tartalmát alkotják. E cikkek és beszédek hátterében egységes elgondolás áll és éppen ezt a gondolatrendszert igyekszem az alábbi *bevezető* sorokban összefüggően kifejteni.

A XIX. és XX. század egyaránt világháborúval és annak nyomán elhibázott békével kezdődött. A mult században Napoleon leverése, Lipcse és Waterloo után, összeült a bécsi kongresszus és a gyökeresen átalakult francia társadalom fölé a legitizmus nevében visszahozta régi elveikkel a Bourbonokat, két európai vezető kultúrnéptől, a némettől és az olasztól pedig, amelyben hatalmasan lüktetett a nacionalizmus, megtagadta a nemzeti egységet. A világszellem nyomban megkezdte munkáját a bécsi kongresszus szerződéseinek lebontására. 1830-ban Franciaország elűzte a Bourbonokat; az 1859-i, 1866-i és 1870—71-i háborúkkal pedig a németek és olaszok megteremtették nemzeti egységüket. Mennyit kellett az emberiségnek szenvednie és véreznie, míg a napoleoni világháborúkat követő elhibázott bécsi szerződések az útból eltakaríthatók lettek. A mi századunk világháborúja után a Párizs körüli álbékék következtek, amelyeknek létrejöttéről mind több és több olyan részlet szívárogi ki, amelyből megdöbbenve látjuk, hogy milyen könnyelműséggel, mennyi tudatlansággal, a keleteurópai viszonyoknak milyen nemismerésével határoztak nemcsak az érdekelt országokra, hanem kihatásaiban az emberiségre nézve is sorsdöntő kérdésekben. A Párizs körüli békéket is éppúgy elhibázták, mint száz évvel azelőtt a bécsi kongresszus határozmányait és az emberiség nemtőjének majd megint hosszú ideig kell dolgoznia, hogy a Párizsban elkövetett hibákat helyrehozza.

Amíg az álbékék által teremtett áldatlan helyzet egyoldalúan csupán a legyőzötteket nyomta, a revízióról kevés szó esett, sőt azonnal letorkolták, lehurrogták azt, aki a revíziót ajkára merte venni. Európa egész konstrukcióját azonban Párizs körül olyan hibásan állapították meg, hogy az ebből kisarjadzott bajoknak idők folyamán általánossá kellett lenniök és szükségképpen át kellett csapniok gazdasági térre is.

Két olyan hatalmas vámterületet, mint amilyen az osztrák-magyar és az orosz volt, nem lehetett komoly gazdasági zavarok felidézése nélkül egyik napról a másikra felbontani. A németek azokat az államokat, amelyek Oroszország nyugati oldaláról lefoszlottak, Randstaatoknak nevezik és tényleg az Északi Jeges-tengertől, Finnországtól délnek Eszt- és Lettországon, Litvánián és Lengyelországon át Besszarábiáig, a Fekete-tengerig hatalmas területsáv vált le Oroszország testéről és vált ki korábbi egységes vámterületéből. A nagy gazdasági egységek helyett törpe vámterületek keletkeztek, amelyekben belül mezőgazdaság és ipar, termelés és fogyasztás nem voltak egyensúlyban és minden terület magas vámokkal védekezvén, Európa keleti fele gazdaságilag atomizálva van. Németországra meg a jóvátétel nehezedik óriási súllyal és megbénítja gazdasági életét. Mindennek visszahatását természetesen éreznie kellett a világháború két nagy győztes angolszász államának, Nagy-Britanniának és az Amerikai Egyesült-Államoknak is. Angliában hihetetlenül felszökött a munkátlanok száma, majd az Egyesült-Államokban kitört a közgazdasági válság, a tőzsdei árfolyamok zuhantak, bankok buknak és a gyárak korlátozzák termelésüket. A Párizs körüli álbékék annyira tele voltak atrocitással, hogy néplélektani lehetetlenséggé vált a kedélyek megnyugvása és olyan nyugodt atmoszféra kialakulása, amely a termelés és fogyasztás fellendüléséhez, a gazdasági felvirágzáshoz nélkülözhetetlen. A korábban fegyverekkel vívott harc gazdasági téren folyik tovább és a rémületet az teszi teljessé, hogy míg korábban az emberek legalább azzal áltatták magukat, hogy a világháborúba csak Európa betegedett bele s a jómód a földgömb másik felére költözött át, addig újabban az Egyesült-Államok gazdasági válsága és a délamerikai államok politikai forradalmi, meg Ázsiában a szűnni nem akaró kínai zavarok és India izzása azt mutatják, hogy a krízis általánossá vált a földön.

A népvándorlás egyszer már véget vetett egy hatalmas kultúrának és közgazdaságnak, amelyet a görögök műveltségét magába felszívott római világbirodalom képviselt. A római császárság határa a népvándorlás barbár népeivel szemben az Északi-tengertől kiindulva a Rajna volt, majd egy megerősített hatalmas sánc a Rajnától a Dunáig, azután a Duna volt a határfolyó egészen a Fekete-tengerig. Mihelyt ezt a megerősített határt a barbárok áttörték és a római légióknak fel kellett adniuk a Rajna- és a Duna-vonalat, mihelyt bekövetkezett a katonai katasztrófa, annak nyomán jött a politikai és a gazdasági zuhanás, a birodalom szétbomlása és a rohamos szegényedés. Szerencsére addigra a kereszténység annyi elemét szívta magába az elpusztított klasszikus ókor görög-római művelődésének, hogy az emberi kultúra mindenestől nem pusztult el, hanem a kereszténység révén átszívárgott a népvándorlás győző népeihez és azonnal új fejlődésnek lett a kovásza.

Bizakodva technikai kultúránkban, különösen a XIX. és XX. század találmányaiban, a gépekben és a tudományos műszerekben, a

kultúra emberei azt remélik, hogy a mi világháborúnk nyomán akkora zuhanás bekövetkezni nem fog, mint az ókor végén; bár ijesztő példák most sem hiányoznak, hiszen Szovjet-Oroszország, gépei és laboratóriumai ellenére is, lélekszámban fogyaszta és lassanként állati színvonalra szállítja le az orosz nép életét. Kínában és Indiában is rossz előjelek mutatkoznak s ha a politikai és gazdasági hanyatlás, a forradalmak és a pénzügyi krízisek száma szaporodik, a világ újabb kataklizma elé tekinthet, amelyből majdan a kiemelkedést éppúgy, mint annakidején az átmenetet az ókorból a középkorba, csak a kultúra ereje biztosíthatja. Mentől jobban kiélesedik hát a világválság, annál inkább nyer jelentőségében a kultúra, az az egyedüli varázsszer, amely még haldokló nemzetekben és társadalmakban is új életet tud fakasztani.

Rendkívül nehezíti a helyzetet, hogy aminő arányban növeli a politikai és gazdasági világválság fokozódó kiélesedése a kultúra jelentőségét, ugyanolyan arányban válik nehezebbé azoknak a gazdasági eszközöknek előteremtése, amelyek a művelődés fejlesztéséhez vagy legalább megmentéséhez szükségesek. A nemzetek életében ezek azok a pillanatok, amikor a vezető kultúrpolitikusokra a legnagyobb felelősség nehezedik. Minő eszközök állnak e részben szellemi téren rendelkezésre?

Vannak, akik kétségbe vonják, hogy a trianoni ország területe, termékenysége, klímája, természeti kincsei olyanok, hogy rajtuk közel 9 millió ember állandóan meg tudjon élni. Annyi bizonyos, hogy az adaptálódás az új helyzethez alig mehet súlyos gazdasági és szociális megpróbáltatások nélkül végbe. A mai magyarra nézve tehát a trianoni szerződésnek megváltoztatása nemcsak a patriotizmus követelménye és nemcsak az elvesztett területek utáni hazafias vágyódás kielégülését jelentené, hanem a megélhetés kérdése is. De Trianon megváltoztatásához megfogyatkozott erőink mellett csak úgy juthatunk el, ha a kultúr-nemzetek véleménye rólunk gyökeresen megváltozik. A magyarsággal szemben az utolsó 150 esztendőben a külföld előtt három hatalmas hitelrontási akció folyt. Először a régi Ausztria, — amelynek magyarellenes irányzatától a mai osztrák állam és közvélemény teljesen távol áll, — a mi leigáztatásunk indokolt és jogos voltát azzal igyekezett Európa előtt bizonyítani, hogy mi kultúrképtelen, vad, rakoncátlan, rebellis nép vagyunk, amelyre a nyugati műveltséget kényszereszközökkel kell ráerőltetni s amelyet a Gellért-hegyi citadellával, a városokban elhelyezett kaszárnyákkal, ha szükséges sortűzzel és kartáccsal állandóan féken kell tartani. A régi Ausztria diplomáciájának és zsurnalisztikájának ezzel a célzatos akciójával az emigráció vette fel a harcot élén Kossuth-tal, aki e végből Törökországból kiindulva bejárta Angliát és az Egyesült-Államokat, Franciaországot és Olaszországot, miközben szóval és tollal csodálatos erővel agitált. A magyarság külföldi elrágalmazásának második hulláma a nemzetiségi gondolat jegyében folyt. Azt terjesztették rólunk, hogy hallatlan brutalitással nyelvileg is be akarjuk olvasztani

a magyarságba a hazánkban élő nem magyarajkú népeket. A doktriner Wilson ellenszenvét, amely a trianoni békén nagyon meg is látszik, ezek a hiresztelések okozták. A valóság pedig az, hogy a magyarságnak azok a részei, amelyek most idegen uralom alá kerültek, meg lennének elégedve, ha a szukcessziós államok részéről olyan elbánásban részesülnének, mint ahogy mi annak idején tótokkal, románokkal és szerbekkel bántunk. A kiegyezés korának nagy gyengéje volt, hogy a nemzetiségi kérdésben történt külföldi elrágalmaztatásunk ellen nem tudott megfelelő ellenpropagandával eredményeket elérni. A harmadik nagy akció, amely ellenünk a külföldön kifejlődött, most az utódállamok némely köreiből indul ki azzal a célzattal, hogy a trianoni Magyarországot, mint az európai békére veszedelmes, rendezavaró tényezőt állítsa oda, amelytől Európának ez a keleti fele megnyugodni nem tud. Szerintük nem Trianon a hibás, amely itt tarthatatlan állapotokat teremtett, hanem a tönkretett Magyarország a hibás, mert a rajta esett igazságtalanságot és sérelmeit a világ nemzetei előtt feltárja. Ez ellen a magyarság gyűlöletes beállítására irányuló harmadik akció ellen szállt síkra cikkeiben Lord Rothermere, ez ellen emelt már több ízben szót a szenvedő magyarság nagy megértője, Mussolini, e végből járt a most lezáruló évben gróf Bethlen István Londonban, Törökországban és Berlinben és ezekhez a nemes erőfeszítésekhez igyekeztem csatlakozni szerény erőmmel én is, amikor a múlt években a berlini és a római egyetemeken, ez évben pedig a bécsi és a varsói tudományos akadémiákon, a helsingforszi és dorpai egyetemeken, meg a stockholmi közönség előtt, nemkülönb a budapesti nemzetközi orvosi kongresszuson törekedtem a magyar múlt és jelen örök értékeinek feltárásával a magyarság kulturális jelentőségét és Trianonnak ebből folyó igazságtalanságát kimutatni. Akcióim gyengítésére némely cseh körök azt kürtölték világgá, hogy kultúrpropagandát üzök, amivel szemben a valóság az, hogy mi vagyunk defenzívában, hogy mi védekezünk egy ellenünk szervezett tervszerű propagandával szemben. A lényeg különben sem az, hogy kultúrpropagandáról van-e szó vagy nem, hanem igazat hirdettem-e a külföld színe előtt vagy sem.

De bárminő sorsdöntő is ránk nézve az, hogy a külföldi közvélemény mindinkább lássa be a trianoni béke megváltoztatásának szükségességét, mégsem szabad nemzeti jövőnket a revízió egyetlen kártyájára feltenni, hanem itthon is serényen dolgoznunk kell belső megerősödésünk előmozdításán. Minden jel arra mutat, hogy éppen úgy, mint a bécsi kongresszus után, a világszellem a Párizs körüli békék után most is munkában van, hogy kivezesse az emberiséget abból a zsákutcából, amelybe a békekötés idejének államférfiúi elégtelensége juttatta. De a történelem géniuszának munkája, aminő biztos és feltartóztatlan, éppen olyan lassú szokott lenni és nekünk magyaroknak nem szabad az ígérlet földjére vezető ösvényen félúton összeroskadnunk. Amikor az államháztartás még feleslegekkel végződött, ezekből bizonyos rész ter-

mészletesen a magyar művelődésnek is jutott. Ezeket az anyagi eszközöket nem fecsértük el, hanem évek hosszú során át előre megállapított terv szerint egypár nagy célra egyesítettük. Így azután ez év őszén sok helyen beért kulturális vetésünk. Míg az év első felében inkább a külföldi akció kötött le, addig az esztendő második részében igyekeztünk megmutatni a nemzetnek azt, ami létrejött, remélve, hogy a magyar erő és alkotóképesség e megnyilatkozásaiból a megpróbáltatás mostani nehéz napjaiban önbizalmat meríthetünk. Persze e közben igen könnyű játéka volt a taktikázni akaró politikai ellenfélnek, mert a jobb években befolyt anyagi eszközökből több esztendő alatt épült alkotások a gazdasági válság kellős közepén készültek el s olyan közelfekvő fogás volt a létrejött nagyobb dolgokat a mostani szegénységgel szembe állítani. Örömmel állapíthatom azonban meg, hogy úgy a parlamentben, mint a sajtóban csak kevesen nyultak ehhez a taktikai eszközhöz és elsősorban az 5000 népiskolai tanterem és tanítói lakás elkészülése felett teljes volt a nemzet megelégedése, de arról is, ami Kecskeméten és Sopronban, Szegeden és a Margitszigeten létrejött, nemcsak az érdekelt városok, vidékek és a magyar sport, hanem a magyar társadalom jelentékeny része is örömmel hallott. A kulturális intézmények ugyanazt a szerepet játsszák a művelődési életben, mint a generátorok és áramfejlesztők a fizikai termelésben s én meg is vagyok róla győződve, hogy a szegedi egyetemről és a soproni evangélikus hittudományi karból, a kecskeméti református nevelőintézetekből, meg a margitszigeti nemzeti úszócsarnokból és a többi testnevelési intézményünkől a szellemi, erkölcsi és fizikai kultúra éltető áramai sugároznak majd szét az országba. Egy lefegyverzett népet különben is az a veszedelem fenyegeti, hogy férfias keménységét idők folyamán elveszíti, ezért a Trianon utáni magyar kultúrpolitikának a testnevelés sokkal fontosabb és lényegesebb eleme, mint a kiegyezés korában volt. Ebből a felismerésből kiindulva létesítettük a testnevelési főiskolát, a szövetségi sportházat és a fedett uszodát. A testnevelési gondolat népszerűsítése érdekében pedig rendeztük az első magyar testnevelési kongresszust Szegeden. Mindezek az alkotások, amelyeknek hivatása természetesen elsősorban az, hogy itt a belföldön a magyar faji erőt hatványozzák, elősegítik külföldi akciónkat is, hiszen a szegedi klinikák és a Templom-tér, meg maga a dóm hatalmas orgonájával és Dohnányi miséje, amelyet a rádió is közvetített, közismertté lettek az egész világon, mert nemcsak a külföldi napisajtó, hanem a nagy képeslapok is hírt adtak róla a világ közvéleményének.

Ha a mostani világválságban, mint egy jobb jövő biztos zálogát és annak öntudatos előkészítésekép valóban meg akarjuk menteni művelődésünket, akkor nem elégséges egyes intézményeknek elszórt létesítése, bármilyen jelentékenyek legyenek is egyébként azok, hanem az ország területi megoszlásának és társadalmi tagozódásának mélyebbre ható elemzése révén fel kell ismernünk és meg kell erősítenünk azokat a főpilléreket, amelyeken a magyar művelődés nyugszik. Ezek sorában

két igen fontos tényező a város és az értelmi középosztály. Ettől a meggyőződéstől vezetve egy-egy cikksorozatot szenteltem vidéki városaink dolgának és a jövő magyar intelligencia képzésére hivatott fő iskolafaj: a reál gimnázium reformjának.

Minthogy a művelődés kitermelői elsősorban a városok, azért minden kultúrpolitikus, aki a jelenségek alapokaiba akar behatolni, kénytelen a városi politika főbb kérdéseivel foglalkozni. Pedig, sajnos, a városi probléma a magyar történelemnek, a magyar fejlődésnek, a magyar belpolitikának egyik leggyöngébb oldala. Már Szent István meglátta ugyan a városok nagy jelentőségét a nemzetek életében, mégis alatta, a dolog természeténél fogva, csak lelegelemből lehetett szó. Utána is a fejlődés a XI. és XII. században, meg a XIII. század első felében igen lassú volt. A tatárjárás sem fajulhatott volna akkora szerencsétlenséggé, ha lettek volna fallal körülvett védett helyek, ahova a nép menekülhetett volna. A vész után az akkori rekonstrukció során IV. Béla hozzá is látott a legégetőbb hiányok pótlásához, persze mint nálunk igen gyakran történni szokott, már csak az ország népességében tett helyrehozhatatlan pusztítás után. IV. Béla után az első nagy látókörű várospolitikus Zsigmond volt, akit Garay János elég igazságtalanul kevert a «zsarnok király» hírébe, mert valóságban Zsigmond inkább europeer volt a szó akkori értelmében, beutazta egész Európát, jól ismerte a német városi viszonyokat, hiszen a szabad birodalmi városoknak császára volt és így a városok akkori európai jelentőségének, szervezetének és igényeinek teljes ismerete mellett nyúlt hozzá a magyar városi ügy rendezéséhez. Ő 1405. évi kisebb dekrétumában, amely a magyar városi jognak olyan kódex-féléje, szabályozta is a városok szervezetét és a városokat érdeklő közlekedési, főleg vámügyi és bányajogi kérdéseket s ezenfelül bőségesen osztott privilégiumaival számos helységet városi rangra is emelt. Hatalmas államférfiúi meglátás van abban, hogy Zsigmond már a XV. század legelején városfejlesztő politikáját és főképp azt a rendelkezését, hogy némely városokat védfalakkal kell körülvenni s némely szabad községeket vagy mezővárosokat városok rangjára kell emelni, miként indokolta. Erre az elhatározásra, mondja Zsigmond törvényének bevezetésében, «annak a dolognak megfontolása indította akaratunkat, hogy ez az ország az elmúlt időkben, amint a magyarok krónikáiban olvashatjuk, különböző csapások következtében, amelyeket néha a besenyők, máskor a tatárok, olykor más pogányok, legutóbb pedig a törökök mértek rá, gyakran siralmas pusztításokat, a népnek igen sanyarú elhurcoltatását és egyáltalában számtalan, borzalom nélkül el nem sorolható és megbecsülhetetlen károkat voltak kénytelenek elszenvedni, egyes-egyedül azért, mert kőfallal ellátott városok vagy egyéb várépítmények hiánya és fogyatékosága miatt, nem voltak oly erősített helyei, ahol az emberek vagyonukkal elzárkózhattak és megvonulhattak volna, sőt ellenkezőleg, mindenük a szabadban az ellenségnek prédára volt kitéve». De hogy a városi élet Magyarországon Zsigmond

után is csak lassan fejlődött, mutatja az a kiragadott adat, hogy az ország fővárosában, Budán a tulajdonosok a házakat annyira elhanyagolták, hogy történelmünk fénykorában Mátyás királynak súlyos büntetésekkel kellett a házak karbantartását kicsikarni. A török idők után újjászervezték nálunk a városi ügyet, bőséges német telepítések folytak, de ez a városfejlesztés voltaképpen magyarellenes volt és összekötte a falusi németiség telepítésével a XVIII. században folyt nagy germanizatorikus akciónak csak egyik ágaként jelentkeznek. Ilyen körülmények között előbb be kellett következnie a magyarországi városok belső megmagyarosodásának, mielőtt a szó valódi értelmében vett magyar városi életéről és ezzel kapcsolatban városi politikáról szó lehetett volna. De ennek az örvendetes folyamatnak befejezése után is a magyar politika inkább csak szervezni igyekezett a vidéki városokat, törvénnyel rendezte belső szervezetüknek főbb vonásait, kormányhatóságilag jóváhagyta a helyhatósági szabályrendeleteket; de közgazdasági és kultúrpolitikai kormányintézkedésekkel, nagy közművekkel, még a kiegyezés korában is, jóformán csak a főváros kifejlesztése érdekében folyt szerves kormányakció. Szegednek az 1879-i árvíz után részben állami eszközökkel történt újjáépítését ebbe a csoportba sorozni nem lehet, mert hiszen Szeged a jó ideig elhibázott sorrendben folyt Tisza-szabályozásnak esett áldozatul és amikor már a fenyegető veszély két korábbi éven át nyilvánvalóvá vált, akkor sem történt semmi számottevő a végveszedelem előtt álló város megmentésére. Így tehát a katasztrófa után csak az történt meg, aminek észszerű városi politika mellett a szerencsétlenség megelőzése végett már 1879 előtt meg kellett volna történnie. A városi politikával foglalkozó cikkeimben is gyakran hangoztattam, hogy azt a nagyarányú kormányakciót, amely a kiegyezés korában az egymillió lakosú Budapestet létrehozta, minden belátó ember szükségesnek tartja, mert a dualisztikus alapon felépített osztrák-magyar monarchiában a Bécsből kisugárzott kulturális és közgazdasági erő ellensúlyozására a Duna-vonal magyar részén egy másik hatalmas fővárosra szükség volt, különben az 1867-i kiegyezésben Deák által felállított paritásos gondolat csak papíron maradt volna. De különben is a 21 millió lakost számlált magyar birodalom egész népességéhez viszonyítva egymillió város nem is volt aránytalanul nagy központ. Trianon azonban kicsinnyé tett bennünket. Hogyha most szembeállítjuk a közgazdasági Budapestnek 1,300.000 lakosát a maradékszónak nem egészen kilencmillió népességével, akkor nyilvánvaló, hogy Budapest extenzív fejlesztésével meg kell állani, vagyis a kiegyezés korának olyan irányú városi politikáját nem lehet tovább folytatni, hogy a vidéki városok rovására is kormányhatósági intézkedésekkel továbbra is növeljük a lélekszámot a fővárosban. Budapestet kétségtelenül erősíteni kell ezentúl is, ennek a módja azonban nem lehet többé a vidék népesedési feleslegének egyetlen helyen való koncentrálása, hanem inkább a külföld idegenforgalmának Budapestre terelése, a budapesti fürdővárosi koncepciónak gyakorlati meg-

valósítása, amely célra az inkább pesti igényeket kielégítő Széchenyi-fürdőtől eltekintve, nagyszerű budai hévvezink és a Margitsziget kihasználása kínálkozik. Ezen a téren a margitszigeti Nemzeti Úszócsarnok építésével a kultusztárca is igyekezett egy jelentékeny lépést előre tenni. Kevés hely van a világon, amely egy milliós város kulturális és társadalmi attrakcióival, a világváros szórakozási lehetőségeivel, rádióaktív hévvezek gyógyító erejét egyesítené és ezért egészen bizonyos, hogy egyfelől a nemzetközi turisztika igényeit ismerő, másfelől a betegek szükségleteivel is számoló balneológiai szaktudás, tervszerű beruházási program lebonyolítása kapcsán, itt csodákat művelhetne. Ezenfelül a pilisi hegységnek találkozása a Dunával a főváros területére esik, a Dunaszakas Esztergomtól egészen a fővárosi rakpartokig tájképileg nem marad mögötte a rajnai út szépségeinek, továbbá a visegrádi királyi vár omladékain kezdve a budai hegyvidék tele van a magyar történet és művészi mult emlékeivel s mindez olyan, eddig kihasználatlan turisztikai lehetőségeket is jelent, amelyek feltárás és megszervezés esetén szintén alkalmasak lennének arra, hogy az idegenforgalmat a maga nagy közgazdasági előnyeivel Budapest felé tereljék. Vidéki városainknak pedig meg kell hagyni környékük népesedési feleslegét, mindegyiknek világosan fel kell ismerni földrajzi helyzetéből, multjából, gazdasági és társadalmi szerkezetéből fakadó sajátos hivatását és ennek kimunkálásában, határozott városi egyéniségének megteremtésében kormányhatósági eszközökkel kell segítségére sietni, amint ezt az utóbbi időben különösen kulturális téren meg is kezdtük. Budapest nem lesz virágzóbb várossá, hogyha elővárosai mostani övezetében és a mellettük fekvő falvakban mindjobban felszökik a népesség, ellenkezőleg, ez nyugtalanabb időkben igen számottevő szociális veszedelmet jelent. Vidéki városaink népszegénységén ellenben, ami egyúttal vérszegénység is, nagyot segítene, ha az egyes vármegyék népesedési feleslege az ottani gócpontokban tömörülne és azoknak erejét növelné. Ezeket a gondolatokat szolgálja az a hírlapi cikksorozat, amely ennek a könyvnek egy részét alkotja.

De a fejlemények alapokait kutató, mondjuk oknyomozó kultúrpolitikának nemcsak a városokkal kell foglalkoznia, hanem a városok mellett a művelődés másik alappilléreivel, az értelmi középosztállyal is. Éppen az intelligenciára vonatkozó problémák körül nálunk nagy a fogalomzavar. A kérdés mai állásának megértéséhez e téren is történeti visszapillantásra van szükség. A modern államot nálunk 1848—49-iki szabadságharcunk balsikere után a centralista abszolutizmus akarta nemzetellenes irányban kiépíteni. Úgy a közigazgatás, mint a bírászkodás terén nagy hivatalnokapparátust fejlesztettek ki, többnyire idegenekből, leginkább csehekből, mert magyar ember hazafiatlan dolognak tartotta, hogy az idegen uralmat hivatalban szolgálja, de különben is a bécsi minisztériumok csak olyan magyar embert alkalmaztak volna, aki a nemzeti gondolatot megtagadja. Ez az egész kártyavár

azután már az 1859-iki háború után összeomlott és az idegen hivatalnokok egy része kitakarodott az országból, de a magyar állami szervezet igazán nagyarányú és tervszerű kiépítése csak 1867 után valósulhatott meg. A magyar állam kiépítésének programja azzal a következménnyel járt, hogy a jobb évek állami költségvetései az új állások hosszú sorának szervezését hozták nemcsak a kormányzatban és a bíróságoknál, hanem a közüzemeknél, postánál és államvasutaknál is. Minthogy pedig a nemzetiségi vidékeknek aránylag csak kisebb intelligenciájuk volt, a magyar középosztály fiai számára az egész történeti Magyarország területén szervezett állások nyitva állottak. Ez az idő valóságos eldorádó volt azok részére, akik hivatalba akartak lépni, ha az ember egyáltalában hajlandó a hivatalt ilyen eldorádónak tekinteni. Trianonban elvesztettük az ország kétharmad részét és az elvesztett területekről nemcsak a közigazgatási és bírói alkalmazottak, de még a szabad pályán működött ügyvédek és közjegyzők, orvosok és gyógyszerészek, mérnökök és építészek is tömegesen özönlöttek ide a maradék országba. Ez az értelmi középosztály rétegeiben hatalmas túltengéshez vezetett, a szükségessé vált nyugdíjazások, az úgynevezett B-listák következtében hihetetlenül megduzzadt a nyugdíjterher és időnként kinevezési tilalmak is elkerülhetetlenné váltak. Ebbe a nagy rezervoárba évente még beleömlöttek azok is, akik főiskoláinkat és középfokú szakiskoláinkat az utóbbi tíz évben elvégezték. Minthogy a főiskolákat az emberek rendszeren 22 éves korukban végzik el, azok, akik ma kilépnek az életbe, 1908-ban születtek és így még hat éven át olyan korosztályokkal találkozunk majd, akik a világháború előtti idők gyermekei. Ebben az időben a magyar középosztályú család még úgy vélekedett, hogy nemcsak valláserkölcsi kötelességének tesz eleget, hanem a hazát is szolgálja azzal, ha gyermekei vannak és azokat taníttatja. Ezek a gyermekek tehát elég nagy számmal megszülettek a középosztály ilyen gondolkodásának világában. Ezek a gyermekek megszülettek, élnek és itt vannak. És nem hiszem, hogy jó szolgálatot tenne éppen a magyar értelmi középosztálynak az, aki megakadályozná őket abban, hogy tanuljanak, mert nem a között esik a választás, hogy ne legyenek vagy tanuljanak, hanem a között, hogy a már megszülettek tanuljanak vagy ne tanuljanak s ha nem tanulnak, mi legyen belőlük. Vajjon könnyebben fognak-e az élet küzdelmeiben érvényesülni, hogyha alacsonyabb műveltségük van, mint abban az esetben, ha több a tanultságuk. Egy ellen mindenesetre küzdeni kell és e részben elég súlyos küzdelmet is folytatok, hogy ne tóduljanak olyan sokan jogi tanulmányokra, mert a jogi oktatás elsősorban hivatali tölteléket nevel és a jogi diploma olyan beléptijegy-féle a köz-hivatalokba. Csak az hiányzik, hogy alkalmazáskor átlyukasszák, mint ahogy a vasúti kalauz a jegyet útközben átlyukasztja. Intelligenciánk megszületett gyermekeit tehát nem a hivatalra, hanem az életre kell nevelni, mert utóvégre legéppuskáztatni őket nem lehet. Mindent elkövetek tehát, ami módomban van, hogy iskolarendszerünket, a magyar

iskola szellemét, a magyar nevelés irányát úgy alakítsam át, hogy a korábban túltengő elméleti irányt az élet nagy szükségleteivel számoló gyakorlati tendencia váltsa fel. Én jól tudom azt és e részben ne akarjanak kitanítani engem, hogy ezzel sok szépség, sőt tovább megyek, sok vonzó nemzeti tulajdonságunk is veszendőbe mehet, de amikor egy társadalmi osztály akkora megélhetési krízisben vergődik, mint Trianon után a magyar intelligencia, akkor a kultuszminiszternek nincs joga esztetizálni, hanem azt kell nyújtania a jövő nemzedéknek, amire majd az életben szüksége lesz. Az intelligencia körében modern nyelvek nélkül nincs boldogulás. És itt nemcsak arra gondolok, hogy egyesek nemzetközi diplomákkal, orvosi, gyógyszerészi, mérnöki, építési, vegyészti stb. oklevéllel majd külföldre mennek, de gondolok az itthonmaradó többségre is, amelyet sem köz-, sem magánalkalmazásban idegen nyelvek ismerete nélkül ma használni nem lehet. Elsősorban ezért csináltuk a külföldi Collegium Hungaricumokat, de ezért küldöttem ki ösztöndíjjal tanárjelölteket nemcsak német, hanem angol, francia és olasz főiskolákra is, hogy komoly nyelvtudással és jó kiejtéssel térjenek majd haza. És amikor ez az akció már kezdi teremni gyümölcseit, akkor hozzá láttam 1924-iki középiskolai törvényünk további végrehajtásához. A középiskola kifejezetten az értelmi középosztály iskolafajtája. Itt nevelődnek a középosztály gyermekei, hogy előkészüljenek nemcsak a főiskolai studiumokra, hanem az életre is. A középosztály szempontjából nagy jelentősége volt tehát annak, hogy a humanisztikus gimnázium és a reáliskola közé beleékeltek mint nálunk új iskolafajtát, a reál-gimnáziumot, amelynek lényege az, hogy latint is tanít és természettudományokat is, de az oktatás súlypontját mégis inkább két modern nyelv és műveltség közvetítésére helyezi. Ez év őszén reál-gimnáziumainkban a latint az I. osztályból már feljebb toltuk a III-ba és a németet lehoztuk már az I-be, egy második modern nyelv oktatását pedig az V-ben kezdjük. Remélem, hogy ennek a reformnak észszerűsége olyan szembeszökő lesz, hogy megéri majd a helyzet arra is, hogy bizonyos átmeneti idő után a reál-gimnáziumban a latint majd csak az V-ben kezdjük, viszont a második modern nyelvet már a III-ban. Így a reál-gimnáziumból mindinkább az az iskolafajta lesz, amely a szorongatott magyar középosztály gyermekeinek olyan műveltséget ad, amelyre nekik szükségük van, hogy a létért való megnehezedett küzdelmet győzelmesen állhassák ki. Minthogy pedagógiai körökben, amelyek minden országban szükségképpen konzervatívok, a reál-gimnázium gondolatának ilyen kiépítésével és különösen a latin nyelv oktatásának mérséklésével szemben erős ellenszenv mutatkozik, szükségét láttam annak, hogy a kérdés egész jelentőségét és mai állását cikksorozatban kimerítően feltárjam, amely cikksorozat ennek a könyvnek szintén jelentékenyebb részét tölti be.

A hosszú háború során a lövészárokból kimondhatatlanul szenvedőket azzal vigasztaltuk, hogy a béke majd meghozza a javulást, sőt

a jutalmat. De balvégzetünk a legyőzöttek oldalára állított bennünket s így a nemzetnek nem állottak a jutalmazáshoz szükséges eszköz rendelkezésére. Ezzel a sivár állapotunkkal szöges ellentétben a modern ember egész lelki beállítottsága eudaimonisztikus. A jobbanélés vágyát a marxizmus belevitte a legszélesebb néprétegekbe is. Az élet szintjének emelésére irányuló tömegvággyal szemben fokozottabb kereseti lehetőségek nincsenek s a gazdasági világválság ezt a kietlen helyzetet tíz évvel a katasztrófa után, mikor már mindenki joggal várta saját egyéni sorsának is a jobbrafordulását, még inkább kiélezte. Ennek a rettenetes belső ellentétnek kirobbanásai azok a szenvedélyes kifakadások, mértéktelen beszédek, szilaj agitációk és forradalmak, amelyeknek az egész földgolyón szinte naponként tanui vagyunk. Ilyen időkből lélektani eltolódások állnak baponként az embernek az embernek a pszichéjében is. Azokban a cikkekben, amelyekben a megelőző években a neonacionalizmus politikai tanát felállítottam, hatféle politikai embertípust rajzoltam meg; mondtam, hogy vannak konstruktív, aktív, pozitív, passzív, negatív és destruktív gondolkozású emberek. Ráműtattam arra is, hogy a közviszonyok és a közszellem kedvező vagy kedvezőtlen változásával egyik típus áttolódik a másikba, úgyhogy a konstruktív ember aktív emberré, az aktív ember pedig egyszerű pozitív gondolkozású emberré fokozódik le, viszont a passzív ember kiélesedik negatívvá, a negatív pedig destruktívvá fajul. Ilyen átalakulásokat a politikában észlelni lehet még a legkiválóbb elméken is. Wagner Richard, aki operáiban a középkor rajongó szeretetének adta művészi kifejezését és egyike volt azoknak, akik a tradíciókban rejlő konzervatív erőket lángelméjének varázsszavával propagálta, ugyanaz a Wagner az 1849-iki drezdai forradalom légkörében az orosz Bakunin hatása alatt erősen eltolódott a radikális szélsőség felé. Én nagyon elhibázottnak tartom az olyan politikai gondolkozást, amely az ellenfélben mindig az egyéni becstelenség elemeit ismeri fel. Meg vagyok róla győződve, hogy abban a táborban, amelynek élére Károlyi Mihály kapaszkodott fel, voltak jelentékeny számmal jóhiszemű emberek is, akik korábban nem tartoztak a szélsőségesekhez. Háború és egyéb komoly állami akciók során még a legoptimistább ember lelkében is megvillannak aggodalmak, hogy hátha rosszul végződik majd a dolog. A közlékeny természetűek az effélérlől időnként beszélnek is. Ha azután a dolog tényleg rosszul végződik és olyan mértékben végződik rosszul, mint minálunk a világháború, akkor az ilyen emberek emlékezetében felújulnak ezek a balsejtések, az erre vonatkozóan mondtak és az illetők hamarosan belelovalják magukat abba, hogy főképpen ők voltak azok, akik mindezt előre látták, sőt meg is mondták s akiben azután bizonyos szereplési vágy van, az erre támaszkodva jogosultnak érzi magát arra, hogy előretörtetve cselekedjék. 1918 őszén tényleg láthattuk, hogy mint alakultak át a passzív emberek negatívvá, hogy negatív természetekben mint mozdultak meg a destruktív erők, a pozitív természetek pedig mint tompultak passzívvá.

Az emberek százezreiben beálló ilyen lélektani folyamatok a maguk összességében termelik ki azután a forradalmak lelki hangulatát, a forradalmi atmoszférát. Most ennyire szerencsére nem vagyunk, de a gazdasági világválsággal járó szenvedések az eltolódást a pozitív oldalról a negatív oldalra kétségtelenül világszerte megindították. Ha az ilyen folyamat hosszabb ideig tart és krónikussá lesz, akkor még ott is, ahol a forradalmak nem robbannak ki, beáll a hanyatlás. A világ mai állapotában a történelemnek ilyen hanyatló korának bekövetkezésétől lehet tartani. A hanyatlás szelleme természetesen embereken át hat, a világtörténelem géniusza emberek útján cselekszik, mert a pusztá elemi csapások, mint tűzhányók kitörései, földrengések és árvizek, meg tűzvészek akárminő nagy károkat okozhatnak is helybelileg, korszakalkotó tényezővé az egész emberiségre legalább eddig nem váltak. Hanyatló korokban egyes emberek egészen jóhiszeműen, ösztönszerűen épen azoknak a tényezőknek mennek neki, amelyek a pozitív gondolatot képviselik, amelyek a hanyatlás továbbterjedésének gátjai. Minthogy pedig a kultúrában rejlik a záloga annak, hogy még a legnagyobb katasztrófák után is új élet és új fejlődés sarjadhat, azért a hanyatló korok szükségképen kultúrellenesek és akiknek lelkén a hanyatló korok szelleme igazában erőt vesz, azok a világtörténelem tanúsága szerint egyenesen rohamokra indulnak a műveltséggel szemben.

Ilyen veszélyek között jótékony mementó volt nekünk, hogy az 1930. év a magyar történelem egyik legproduktívabb emberének centenáriumát hozta, Széchenyi Istvánét. 1830-ban lépett ő Hitel című brosürájának kiadásával a monumentális agitáció terére és vezette be az 1830-as és 1840-es évek gazdasági, kulturális és szociális fellendülését. Ezért készséggel fogadtam a Nemzeti Kaszinónak azt a megtisztelő felhívását, hogy ebben a centenáris esztendőben szóljak Széchenyiről, a produktív magyar gondolkozás legértékesebb típusáról s eközben igyekeztem kimutatni azt, hogy még döblingi betegszobájában is hogyan dolgozott szinte emberfeletti erővel egy a múlt század hatvanas éveiben is vigasztalannak látszó magyar élet jobbrafordításán. Széchenyinek ezt a döblingi példáját kell szem előtt tartani mindenkinek, aki a hazáját mélységesen és áldozatkészen szereti. És ilyenkor a pozitív gondolkozású embereknek az a szent kötelességük, hogy semmi támadástól vagy éppen egyéni üldöztetéstől vissza nem riadva, dolgozzanak azon örök politikai principium megmentéseért nemzetük kebelében, amelytől egyedül várhatunk üdvöt és amelynek szolgálatában állott az 1930. esztendőben is minden tettem, minden beszédem és minden cikkem : a konstruktív magyar gondolatért.

HAJSZÁLNÁL FINOMABB FONALAK.

Sok a jaj, sok a baj! S ha jól megy minden,
agyunkban gubbaszt a borzalom:
ami van, csak úgy lóg pillanat-szögeken
hajszálnál finomabb fonalon.

Mit tettél, ó Órás? Rábitztad az Időt
hajszálnál finomabb rugóra:
feszülő pillanat pattanásig húzza
s örökre megáll a kisóra.

Mit tettél, ó Kertész? Ki táplálja fádat?
Hajszálnál finomabb gyökerek!
Mi lesz a virággal, ha a gyökérkéket
átrágnák pillanat-egerek?

Mit tettél Teremtőnk? Ember-remekedben
hajszálnál finomabb vérerek!
Hajszálnál finomabb rugójú szívünkre
lesnek a pillanat-egerek.

A Mindenség kéklő karácsonyfája lóg
hajszálnál finomabb fonalon:
és rajta a Nap, Hold, Föld, csillag-milliók
hajszálnál finomabb fonalon.

A boldogság kéklő karácsonyfája ing
hajszálnál finomabb fonalon,
mézeskalács-szívek: anyánk, szeretteink
hajszálnál finomabb fonalon.

Az Isten kezében csüng a karácsonyfa
hajszálnál finomabb fonalon.
Elég egy pillanat s vége a világnak.
Agyunkban gubbaszt a borzalom.

Mécs László.

UNT LÁTOGATÁS.

II.

EGY TÁVOLI szobából halk zongoraszó hallatszott. Gyakorlott ujjak könnyen és unatkozva sétáltattak valami etüdot a billentyűkön. Kamilla még mindig maga elé nézett. Vékony arcán szinte a csontokig áttetszett a halálos fehérségű bőr, ajka fölött bágyadt mosoly cikázott s gyöngé kezei ernyedten hullottak a térdek fölé. Mögötte a széles Pista, élettől és gondtalanságtól jóllakottan, még mindig a képet nézte, amit Sándor már visszahelyezett a tükörrasztalra. Kerek arcán zsiros és önelégült mosolygás görbéi között szétáradt és apró verejtékcseppeken csillogott a napfény.

Sándor maga se tudta, hogy miért, de ellenségesen nézett Pistára. Talán az bántotta, hogy ilyen elégült és jóllakott, Kamilla meg olyan, mint egy árvácska, mely a gyors elvirágzás bánatával hajtja le a fejét.

— Emlékszik, Pista, — kérdezte váratlanul — hogy sohasem akartam zongorázni?

Pista csodálkozva húzta fel a szemöldökét.

— Nem akart zongorázni?

— Istenem, milyen buta is az olyan gyerek, bakfis. A fejembe vettem, hogy maga előtt nem és nem. És ha kért, hát annál kevésbé, mintha bizony ez valami nagy szerencse lett volna magának, úgy-e, Pista?

És kedvesen nézett, mintha jóvá akarna tenni valamit a multban.

— Nem emlékszem — felelte Pista ridegen.

Sándor Kamillára pillantott és rosszalóan csóválta meg a fejét. A zongora ismét megszólalt.

— Milyen szépen játszik valaki — mondta Kamilla s lehúnyt szemmel, halk zümmögéssel követte a valcer dallamát.

— Csak a nagymama — felelte Pista bosszúsan, aztán hirtelen Sándorhoz fordult : — Hát tegnap jöttél meg? Nagyon kedves, hogy előre értesítettél, annál is inkább, mert amint írtam is, holnap elutazunk több hétre. Nagyon rösteljük, — és Kamilla felé fordult — hogy maguknál még nem tehetjük tiszteletünket, de az első hónapokban hivatalátvétel, berendezkedés, rengeteg felfordulás, ép csak arra volt időnk, hogy hivatalos látogatásokat tegyünk.

Kamilla arra gondolt, hogy ez ugyan nincs így egészen, mert a'ig volt nap, amikor ne látta volna az uradalmi fogatot, amint jóformán kaputól kapuig vitte őket, de ezzel most nem szabad törődniök, az a fontos, hogy kedvében járjanak, aztán ha sikerül Sándornak, az emberek úgyis megváltoznak majd maguktól is.

— Ó Pisti — mondta engedékenyen — mi ezt nem vesszük úgy. Majd eljönnek, amikor idejük engedi. És mi mindég örülni fogunk.

Pista Kamillára nézett. Fonnyadt arcára és az igénytelen ruhára, mely áruló sebhelyeket viselt a divatváltozással vívott keserves küzdelemben. És valamikor ez a Kamilla volt az, aki nélkül el se tudta képzelni az életet. Szinte hihetetlen.

— Szóval Sándorkám — érdeklődött már szivélyesebben — idehaza akarsz prakszist kezdeni?

Sándor pár pillanatig elgondolkozott. Kamilla lesütötte a szemét. Szinte lélekzeni se mert az izgatott várakozásban.

— Szeretném átvenni apám örökét — mondta hirtelen Sándor.

Aztán várakozóan nézett Pistára. Az nem felelt mindjárt. Az arca lassan elkomorodott s a szája körül keményen és kelletlenül megfeszült az izom.

— Úgy gondolod, hogy itt nálunk az uradalomnál?

— Mint jogtanácsos, ha te is segítségemre volnál.

— Nehéz dolog — tünődött Pista.

Kamilla felsóhajtott.

— Tegye meg, kedves. Aztán ragyogó szemmel, mintha ajándékot nyújtana át, becézve zengett a hangja: — Én kérem.

Pista elmosolyodott. Ez az «én kérem» olyan volt, mintha fonnyadt alma gurult volna eléje, amit valamikor, régen, ízes, pirosposzsgás korában kívánt meg az ágon.

— No ha maga kéri, kedves Kamilla, természetesen gondolkodni fogok a dolgon s ami tőlem tellik, meg is teszem.

— Tudtam — felelte Kamilla hálásan.

Sándor szégyenkezve hunyta le a szemét.

A lakás mélyéből ismét felhangzott az előbbi valcer. Pista hirtelen felállt, hogy azonnal jön, csak megnézi a Babust. Talán még nem is tudja, hogy már megjöttek a kedves vendégek.

Egyedül maradtak.

— Ezt nem kellett volna — mondta leckéztetően Sándor.

— De miért? — kérdezte csodálkozva Kamilla, még mindig mosolyogva és sikerétől büszkén.

— Meg az előbb is, hogy nem akartál zongorázni előtte...

— Sándor, de hisz ez csakugyan így volt.

— Épp azért. Nem érzed, hogy milyen nevetséges vagy ezzel?

— Nevetséges?

— Pista talán már nem is emlékszik rá. S te most előhozakodol rég elmúlt dolgokkal. Szinte dicsekszel.

Kamilla gőgösen fölvetette a fejét.

— Valamikor szeretett.

— Mondta?

— Azt nem. Ilyent nem mert.

— Akkor honnan tudod?

— Tudom.

— Ugyan, Kamilla...

A levegőbe legyintett s nem folytatta tovább. Kamilla meg összehúzta a száját és meredten nézett maga elé. Előbb megbántottan és sértetten, aztán már csak kesernyés szomorúsággal. Arcáról elvonult az előbbi hiú mosoly s mintha kis lángokat oltogattak volna el egy szentély mélyén, szeméből elköltözött az ünnepi fény, mely kevéssel előbb olyan kedvessé tette. Eszébe jutottak az otthoni gondok. Az arca megszürkült s a vonásai megkeményedtek. Mint odahaza, amikor fukarul állítja össze a háztartás heti költségeit, átvizsgálja a fűszeres és mézárós számlakönyvét s dorgáló hangon kér számon valami titkolt tételt, amit az özvegy az ő tudta nélkül csempészett oda.

Sándor már szeretne volna megsimogatni.

— Kamilla, mosolyogj... Persze, hogy neked van igazad... Pista valamikor szeretett téged...

Belépett a háziasszony s utána Pista is.

Sándor lassan felemelkedett, egyenesen, csaknem egy fejjel a többiek fölé, de mégse merevedett meg katonásan, valahogy uriasan, hanyag tartással, hűvös tartózkodással húzódott hátra és hosszú, csodálkozó pillantással fogadta az asszonyt.

A selyemruha halk neszsel suhogott s hirtelen szétaradt a kellemes parfümillat, mintha illatozó virág lépett volna be a szobába. Babus talán át is vett valamit Sándor tekintetéből, mert hosszú szempilláit barna szemgolyója fölé gördítette s csak azután nézett fel ismét, amikor Kamilla elé lépett.

— Nagyon örülök, hogy végre megismerlek — s kinyújtotta a karját hideg kézfogásra, de Kamilla feje előrehajolt, szája csókra nyílt s akkor kegyes és hűvös öleléssel odanyújtotta az arcát is.

Sándornak eszébe jutott az előbbi «én kérem» s ez most még számalmasabbnak tetszett. Biztos, hogy az asszony is, meg Pista is, ezen fognak mulatni, ha ők már elmentek.

— És ez a mi Sándorunk — mutatott feléje Kamilla.

— A bátyád?

— Az öcsém.

— Nekem bizony csak bátyám van — és csilingelve nevetett s a kezét nyújtotta csókra.

Sándor azonban mélyen meghajolt s elengedte az asszony kezét. Az csodálkozva pillantott rá, tágranyított szemmel, mintha titkos hadüzenetet vett volna át és mérlegelné, érdemes-e azt elfogadni? Aztán Kamillára nézett, majd ismét Sándorra s elkomolyodott hangon mondta:

— Nem is hasonlítanak egymásra.

Kamilla azt felelte, hogy talán a szemük, mert ez náluk apai örökség és Sándort hosszú pillantással simogatta meg, melyben testvéri büszkeség és tanuságtétel volt arról, hogy Sándor a legkülönb ember az összes férfiak között, dísze és reménye a családnak, csak az ő élete

legyen szerencsés és boldog és akkor minden jó lesz. Aztán arról kezdett beszélni, hogy Sándor már gyerekkorában milyen okos fiú volt, egész rendkívüli módon, szinte félelmetesen. Sietve elmondott néhány esetet, aminőhöz hasonló, hasonló korban, minden gyereknél adódnak. Sándor a bajuszát tépkedte egyre türelmetlenebbül, röstelkedve s lopva az asszonyra pillantott. Az hűvösen hallgatta Kamillát, helyeslés és érdeklődés nélkül és mozdulatlan szájának szélén gúnyos és konvencionális mosoly tapadt meg.

— Nagyságos asszony, hogy érzi magát ezen a vidéken? — kérdezte hirtelen Sándor, amint Kamilla egy mondat után éppen megpihent.

Az asszony kurta és szórakozott pillantással felelt, ahogy fölösleges kérdésekre szokás:

— Egész jól.

Aztán ismét Kamillához fordult:

— Már régen készülünk hozzátok.

Pista, aki közben kiment és ismét visszajött, likőrös üveget emelt ki egy szekrényből és megtöltötte a poharakat.

— Kóstoljátok meg.

Az ezüst dobozból cigaretták kerültek elő. Az asszony is szájába vett egyet s mialatt tovább beszélt, Sándor szolgálatkészen tartotta feléje a gyufalángot. De az asszony mintha észre se vette volna, hátranyúlt az ura cigarettájáért és onnan vett tüzet. Sándor eldobta az égő gyufát, mely csaknem a körmére égett.

— Sándor is tüzet akart adni — mondta kissé neheztelően Kamilla.

Az asszony kényszeredett mosollyal nézett vissza.

Sándor hátradőlt a fotelben. Száját összeharapta s mereven nézte az asszonyt. Habos szőkeségét fehér nyaka fölött, arca rendezett vonásait, melyek közt nem akadt egyetlen hanyag és áruló vonal. Még a szemében is csaknem személytelen érdeklődés tükröződött. És mégis nyugtalanító volt, mint csillagtalan éjtszakán a mozdulatlan, fekete ég... Egyenesen ült, csipője izmos és állati gömbölyűséggel emelkedett ki az ülés fölött, keresztbevetett lábainak vonalán puhán simult ki a ruha anyaga, a bokánál induló lábak ívével láthatóan, jobb karja a fotel hátán pihent, elrendezetten, mintha modellt ülne, csak a balkeze volt örökös mozgásban. Ez a hosszú, fehér kéz, szájától a hamutálig cikkázott nyugtalanul, égő cigarettát táncoltatva ujjai között s nem pihent meg egy pillanatra sem.

És Sándort hagyta hallgatni, mintha tudomásul se venné jelenlétét. Folyékonyan beszélt háztartási dolgokról, falusi életről, amit világért se tart temetőnek, ő különben is olyan, mint Kipling macskája a Dzsungelbukban, mindenütt egyformán jól és egyedül érzi magát. Páristól Taormináig beutazta Európa térképét, Amerika nem érdekelte, Keletázsia misztikuma annál inkább, Deauvilleban legkedvesebb a tavasz s bármily hihetetlenül hangzik, a telet már lánykorában is a pusztájukon szerette legjobban s itt is előre örül, hogy milyen szép lesz

a hóval borított hegyek alatt. Angol és francia szavak fonódtak mondataiba, de minden tüntetés nélkül, magától értetődően s közben Pistához fordult meleg mosollyal, ahogy a macska puha talpa simogat hizelgően.

Sándor már szédülten hallgatta. Ez az asszony és Ferenczy Pista? Nem, ez lehetetlen. De mégis. Hiszen kislányuk is van már.

Kinyílt az ajtó s belépett a nagymama. Kamilla sietve felállt. Pista egy karosszékbe tolt félre. Az asszony cserélte egymásra vetett lábát s a könnyű selyem elakadt a térdek fölött. Sándor egyenesen odanézett. Babus észrevette ezt a pillantást s kezét, mellyel a ruha felé nyúlt, visszahúzta, egy pillanatig még úgy hagyta halvány, rózsás csíkkal zárulva selymek és árnyak között. Aztán lassan elrendezgette ruháját és gúnyosan elmosolyodott. Sándor felállt. Amint elhaladt az asszony mellett, azt mondta magában:

— Fenevad.

Aztán kezét csókolt az öregasszonynak.

A nagymama Kamillával kezdett beszélgetni. Hogy ő ismerte a kedves papát, a jurista-bálon találkoztak és olyan szép és jókedvű ember volt, akit sohase lehet elfelejteni.

Sándor közelebb húzódott az asszonyhoz.

Babus felnevetett. Apró ütemekre tördelt, határtalanul gúnyos asszonyi nevetéssel, melynek hangjegyeiből ki lehetett olvasni, hogy ő most kinevet valakit, a közneveltségnek nyújt át valamit, amit halkan suttogtak a fülébe. Pista szótlanul ült a karosszékben s a feleségét nézte. A nagymama és Kamilla is odafigyelt.

— Milyen jól mulattok — mondta Kamilla bizonytalan hangon. Az asszonyból még egyre sistergett halkuló nevetése.

— Nagyon mulatságos ember a te öcséd.

— Halljuk hát mi is — mondta Pista s elrekedt a hangja.

Sándor ijedten nézett az asszonyra. Az a fejét rázta pajkoskodó mosollyal:

— Azt már mégse. Amit ő nekem bizalmasan elmond?

Pista gúnyosan elmosolyodott és újból megtöltötte a likőrös poharakat.

— Maga engem neveltségessé akart tenni — mondta Sándor nehez-
telő hangon.

Babus lassan végignézett Sándoron, magasra emelt szempillákkal, amit hirtelen visszaresztett, mintha vesszőt suhintana.

Sándor mélyet lélekzett. A likőrös pohár után nyúlt s egy mozdulattal kiürítette tartalmát. Kamilla aggódó pillantással intett feléje, hogy ne olyan sűrűn. Pista a földnek buktatta fejét mogorva arccal. Sándor nyakig süppedt a fotelben és Babust nézte, amint alakjának körvonalai egyre kevésbé láthatóan merültek el az alkonyat behúzódnó árnyai alatt. Már csak a csípő íve villant ki a fotel öbléből fehéren. Ha megmozdult, a megbolygatott levegő tovább szórta és Sándorig hozta

illatát. Úgy tetszett neki, hogy nagy barna szeme fölött ijedt és könyörgő csúcsban találkozik össze a szemöldök két íve, mint gótikus párkányzat templomablakok felett. Az ajka erőtlenül felnyílik s szinte érezni, mint gőzölög ki száján forró lélekzete. Szeretné, ha beszélne, csupa muzsika a hangja, meleg zengésű primhegedű, rosszul hangolt, ostoba hangszerek között.

Babus felállt és kigyujtotta a villanyt. A sárga fény végigmosolygott a szobán s felderültek az arcok is.

— Milyen szépen zongorázott az előbb nénikém — kedveskedett Kamilla, csak azért, hogy valami beszédbe kezdjen.

— Én, lelkecském? Én? — s a nagymama mosolyogva rázta a fejét. — Nem mondom, valamikor igen. Épp azt a keringőt kedveltem különösen, amit Babus az előbb játszott.

— Én, azt hittem — kezdte Kamilla halkán, aztán zavart, meg-szégyenültséggel elhallgatott. Legjobb, ha úgy tesz, mintha semmi sem történt volna. Csak Sándornak lenne kára, ha ők most megsértődnének.

Sándor hirtelen felállt :

— Menjünk Kamilla.

— Mi leli magukat? — kérdezte Babus.

Kamilla még ott ült a diványon és nem tudta, hogy mit csináljon? Riadtan tekintgetett Sándorról Pistára, Pistáról Babusra.

— De igazán, ilyen hirtelen . . .? — csodálkozott a nagymama is, aki semmit sem értett az egészből.

Pista kivörösödött arccal báméskodott maga elé. Szólnia kellene, de nem tud szólni. Egyetlen mentő gondolat se jut az eszébe. Köhög, keresztbetett két lábát váltogatja s várja, hogy rászakadjon az égbolt. Az asszony meg összehúzta is kissé fogai közé kapta az ajkát s úgy nézett az urára ellenségesen.

— Miféle idétlenséget követett el már megint? — kérdezte nyersen.

Sándor megkönnyebbült.

— Utálja ezt az embert — döntötte el magában. — És mégis . . .

Pista felhorkant, mint a vad, amelyik menekül, bozótok között bujkál, de ha megsebzik, támadásba megy. Haragosan kirugta csizmás lábát a szőnyeg fölött s elfehéredett arcáról tarkójára özönlött bíborpirosan a vér.

— Na, na csak hátrább az agarakkal — kiáltott az asszonyra — mert rossz vége lesz annak, ha én is kítatom a számat.

— De gyerekek, gyerekek, — csitított ijedt szégyenkezéssel a nagymama s apró, öreges mozdulatokat írt a levegőbe, mintha valami láthatatlan palástba akarta volna burkolni a családi élet féltőn titkolt sebeit.

— Jaj, Istenem, — mondta Kamilla — az egész konfúziót én csináltam. Hiszen Pisti mondta is, hogy a Babus zongorázik . . . Úgy-e te is hallottad, Sándor? Aztán nem is tudom, mért gondoltam mégis, hogy a néni?

A vihar hirtelen elült. Az indulatok porfelhője lassan visszaereszkedett s az arcok ismét megnyugodtak. Senki se hitte komolyan, amit Kamilla mondott, de az a fő, hogy meg van mentve a látszat. A nagymama már kedvesen mosolygott. Lám ilyen kis tévedésből keletkeznek a nagy félreértések. És mindjárt el is mondott egy esetet, amikor hasonló dologból életreszóló harag lett. Szép is volna megbántani ilyen kedves teremtést, mint Kamilla? Főként Pistának.

— Mert édes lelkem — s gyöngéd mozdulattal Kamilla karjára tette a kezét — ha te akkor nem vagy olyan makacs, most a te urad lenne ez a haragos ember.

Olyan édes ártatlansággal mondta ezt, hogy mindnyájan felnevettek. Pista halk korholással morogta, hogy a nagyanyó enfant terrible és mindent kimond, ami a szívében van. Babus mosolyogva biztosította Kamillát, hogy ő járt jobban, bár nem szép tőle és igazán meglehető volna azt a szívességet, hogy Pistához megy feleségül, akkor most nem neki kellene vesződnie ezzel a dörmögő medvével.

Csak Kamilla arca lett egyre komorabb, de ezt senki se vette észre.

A szomszéd szobából evőeszközök és tányérok zörgése hallatszott be. Babus áthajolt a szék támláján s az ajtó felé mutatott, melynek két szárnyát szélesre tárta a szobalány :

— Ha úgy tetszik...

Mindnyájan áttódultak. Kamilla elővette zsebkendőjét, mintha csak az orrával bibelődnék s titkolt könnyecskéket szárítgatott fel a szemében.

A felterített asztal végén tisztességtudó mosollyal álldogált a gyakornok. Szaporán hajlongott s hanges bókacsattogással ütötte össze kurta buret-nadrágba bujtatott, pipaszár lábait :

— Alázatos tiszteletem, alázatos tiszteletem.

Kopaszodó fejebűbján néhány szőke hajszál lebegett, homlokának erős párkányzata alatt apró, verébszemek villogtak éberén s vékony orrcimpája örökösen remegett, mintha mindég szimatolna valamit.

— Róth úr — mondta Pista főnöki humorral s a gyakornokra mutatott.

Kamilla gyanakodva nyujtotta a kezét.

— Ugyan Pista — szólt Babus leeresztett hangon s korholóan nézett az urára.

Majd megérintette Kamilla könyökét, asztalhoz unszólo mozdulattal :

— Te meg nehogy elhidd neki, szívem. A gyaki igen jó családból való fiú.

Pista széles nevetéssel terítette magára az asztalkendőt :

— Csak nézzen rá Kamilla. Erre a pónemre. Ilyen kampós orral és vörös képpel lehet ez más, mint Róth?

— De nem, Pista, maga csak tréfál — és őszinte sajnálkozás volt Kamilla hangjában.

A gyakornok meg kínos nevetéssel erősítette, hogy igen, igen, őt csakugyan Róthnak hívják s alázatos hunyorgással nyújtotta át magát a tréfa tárgyául, úgy ült a szék szélén, mintha nem is ülne, hanem csak szimbólikusan érintené azt, ugrásra készen, de belül majd szétvetette a gyáva harag, hogy ez a barom paraszt megint csúfságot csinál belőle.

Sándor szótlanul ült a helyén. Elkomorodva kereste az asszony tekintetét, de az minduntalan elkerülte s keze a háziasszonyi gondoskodás mozdulataival röpködött az asztal fölött.

— Ki ez az úr, nagyságos asszony? — kíváncsiskodott a gyakornok Babusnak sűgva.

Babus szemöldökmozdulattal Kamilla felé mutatott :

— Annak a hölgynek az öccse. Szeretne uradalmi ügyész lenni. Ezért jöttek.

— A-szó ! — hunyorított a gyakori gúnyos mosollyal s már tisztában volt mindennel. Többé nem is nézett oda. Áhítatosan figyelt Pistára, aki épp arról tartott előadást, hogy ő a szolgálatban levőkkel nem tegeződik, mert az ilyen te-tu bruderokodás mindig a hivatal kárára van előbb-utóbb. A gyakori sűrűn helyeselt, hogy csakis, csakis direktor uram, jóllehet szívesen elajándékozott volna két esztendő az életéből, hacsak egyszer, egyetlen kis «szervusz»-t foghatott volna ki a jószágigazgatótól.

A nagymama koccintásra emelte poharát s kedves mosollyal nézett a vendégekre a pohár üvegfalán keresztül. A csöpp kis italtól nyomban borsónyi pontocska virult ki az orrán, mintha piros tintát csöppentettek volna a hegyére.

Kamilla minden fogás után lelkesülten áradozott, tudakolta az ételek receptjét s mialatt beszélt, egy fayancet emelgetett kíváncsian, aztán amikor észrevétlenül sikerült a tányér aljára pillantania, lelkesülten felkiáltott :

— Holicsi ! Jaj, nagyon szép. Babuskám, ez nagyon szép.

És hirtelen elhallgatott megmerevült arccal, mert észrevette Sándor pillantását, amint szigorúan és rosszalólag sujtott feléje. A többiek is hallgattak, a takargatott unalom egymás iránti bosszúságával. Végre a nagymama kezdett beszélni s mielőtt szólt volna, öregesen nevetgélt magában, előre örülve annak, amit el fog mondani.

— Most jut eszembe, nagyon jó eset, apátokkal történt, meg a főispánnal. Nekem az öreg Peregi mesélte el, mert az tud mindent. Akkor a trónörökös volt itt vadászaton. Utána nagy ebéd, az urak persze frakkban, cilinderrel, amint az udvarnál szokás. A főispán otthonfelejtette cilinderét, hát apátok küldött haza, mert neki volt még egy. De papírt kellett tenni belül, mert a főispánnak sokkal kisebb feje volt.

Ebéd után a trónörökössel levonultak a parkba, persze az urak kézben tartották a cilindert, de mivel hűvös őszi idő volt már, a fenséges úr engedelmet adott, hogy tegyék csak a fejükre. És akkor történt az a rettenetes dolog, hogy a papiros kicsúszott a főispán cilinderéből egész a kravatlíjáig, a cilinder meg fennakadt az orra hegyén. Volt nagy elképe-

dés s az urak alig tudták megállni, hogy hangosan fel ne nevensenek. A fenséges úr is elmosolyodott finoman s azt mondta a főispánnak: Bitte, halten sie Ihren Hut nur weiter in Ihrer Hand!

Nevettek. A gyakornok nevetett a leghangosabban, hogy jó, nagyon jó, főként, amit a trónörökös mondott.

— Ugyan mit nagyzol, gyaki? — piritott rá Pista. — Ne tegyen úgy, mintha értené. Nem szégyen az, ha valaki nem tud németül. Azért még magából is rendes uriember válhat.

Ezen aztán ismét nevetni lehetett. A gyaki is nevetett és arra gondolt, ha például elmondaná, hogyan van az, amikor az öreg gróf érkezik? Már órákkal előbb kimennek az uradalmi határba, az egész tisztikar, meg az uradalmi népség, mintha valami uralkodót várnának. S amint felbukkan az autó a poros országúton, az igazgató leemeli a kalapját, meg a többiek is s úgy várnak, ácsorognak, mint valami búcsúsok. Aztán az igazgató alázatosan köszön: Kegyelmes gróf úr... és olyan mélyen hajlik, mintha meg akarná csókolni a gróf kezét. Amikor először látta, alig akart hinni a szemének. Pedig ez így van. És még ez mer beszélni ilyen hangon. Közönséges jobbjágy.

Sándor tovább keresgélte Babus tekintetét, hol szemtől-szembe, hol a távoli tükrökben, de az asszony egyetlen pillantását se vizsgozta. Aztán mintha meg is unta volna ezt a néma kergetősdit, hirtelen Sándorhoz fordult, gúnyos ajkbiggyesztéssel és szinte rendreutasító hangon:

— És maga, ügyvéd úr, miért hallgat ilyen odaadással? Most is valami jogeseten gondolkodik talán?

Sándor fülig vörösödött.

— Éppenséggel nem szokásom az okoskodás — mondta kissé sértődötten. — Sőt, ha például értenék valamit a művészetekhez, már rég felhagytam volna ezzel a csúf, agyafúrt foglalkozással.

Nagyon ügyetlenül, darabosan mondta, hirtelen csendet teremtve a társalgásban. Még folytatni is szeretne volna, de a szavak indulatokká váltak egyre pirosabbá lobbanó arcán. Az asszony tüntetően elfordult.

— Úgy? — hümmögött lassan Pista. — Aztán mondd csak — kérdezte epésen — ha ilyen véleménnyel vagy a pályádról, miért mentél akkor mégis ügyvédnek?

Kamilla Sándor védelmére sietett sértődötten:

— Ő csak azt mondta, hogy a művészet a legszebb hivatás, és ebben igaza is van.

— Már engedelmet, szép dolog a kóklerkedés, de talán mégis csak különb valami egy diploma, amit sok tanulás után, tudós professzorok adnak, mint az enyém is, a gazdasági főiskolán, ami kvázi egyetem.

— Tévedés — kezdte mondani Sándor, mert patakozott már benne az indulat, hogy felemelje a fejét és végre megmutassa itt ezeknek, hogy ő kicsoda?

De Pista nagyot legyintett a levegőbe, mintha beszélni se volna érdemes az egészről:

— Ez mind nem is fontos a te szempontodból. Az a legnagyobb baj, hogy nagyon fiatal vagy még.

Sándorban elakadt a hang. Döbbenet nézett Pistára, aztán összeszorította a száját. Úgy, hát kibujt a szeg a zsákból?

— De Pista — szólalt meg kétségbeesetten és már rimánkodó hangon Kamilla — hiszen maga is aránylag fiatalon lett jószágigazgató.

— Az más, az más — felelte Pista s ingerülten tovább taszított egy poharat. De hogy miért más, azt már nem tudta megmondani.

— Ez tényleg más, Kamilka — mondta Babus lágyan, de fölényes mosollyal éreztetve, hogy ez az összehasonlítás már önmagában véve is nevetséges — Pista a főiskolán is együtt volt már a fiatal gróffal s vele csakugyan úgy bánnak, mint valami családtaggal.

Aztán vigasztalóan tette hozzá :

— No de ez még nem jelent semmit. És ha most nem sikerül is, még elég hosszú az élet.

Sándor az asszonyra nézett. Lekicsinylő, fölényes mosolyára szeretett volna könnyed évődéssel visszaütni, de a hangja hirtelen elrekedt s volt valami bántó abban, ahogy mondta :

— Igazán meghat nagyságos asszony, hogy ilyen adakozó.

Pista mogorván előretolta az állát és úgy nézett Sándorra.

— Nagyon tévedsz, kedves pajtás, ha velünk szemben érzékenykedel — s a fejét rázta méltatlankodva. — Ez végre is nem rajtam, legkevésbé a feleségemen, hanem egyes-egyedül a grófon múlik.

— Nem lett volna szabad, nem lett volna szabad — mondogatta magában Kamilla, lehúnyt szemmel, mert érezte, hogy most már mindeknek vége van.

A háziasszony hűvös mozdulattal Sándor elé tolt egy ezüst-dobozt.

— Cukorral issza a feketét? — kérdezte közömbös hangon.

— Igen — felelte Sándor és szeretett volna még egyszer az asszony szemébe nézni, de az most is elkerülte tekintetét, mintha mondaná : miért erőlködsz, hát nem látod, hogy nem kellesz és azért se kellesz nekem?

Sándor lehajtotta a fejét és szájában hangtalanul, fájó, keserű haraggal forgatta meg a szót : — Fenevad, fenevad !

A nyitva felejtett ajtón egy kisleány tipegett be, Kamilla feléje nyujtotta a két karját és magához kérlelte, halk, hivogató hangokat gügyögve. Isten tudja, mit gondolhatott közben, mert az arca különös, szinte anyai fényben égett s a szeme tele volt könnyel. Ölegette, a keblén ringatta a kislányt :

A kicsikéd, úgy-e, a kicsikéd? Ó, Istenem !

Aztán ráhajolt és megcsókolta a szája fölött.

— Jaj, kérlek, csak ezt ne ! — és Babus ingerülten kikapta Kamilla kezéből a kisleányt. — Mi magunk se szoktuk a száját csókolni. S mintha valami alsóbbrendű lények társaságától féltene, kifutott vele a szobából. Az ajtó erélyesen csapódott be utána.

Pár pillanatig szótlanul ültek. A nagymama zavartan köhécselt.

— Megkérhetlek — szólt végre Sándor mély lélekzettel — hogy légy szíves kocsiról gondoskodni?

Pista némán bólintott.

— Te, gyaki, szólj Péternek, hogy előállhat.

A gyaki fülig vörösödött a gyönyörűségtől és hadarva falta fel a szórakozottan leejtett főnöki tegeződést, mint éhes kutya a tányérra öntött tejet, nyelvével csattogtatva, mintha félne, hogy visszaveszik:

— Parancsodra, direktor uram, igenis, kérlek-alássan.

Jókedvű győzelmes hang tombolt benne: szervusz dirikém, szervusz dirikém.

A vendégek sietve felkészültek.

— Alighanem a gyereket fekteti le — mentegette Pista kényseredetten Babust, aki már nem is került elő.

A nagymama bátortalanul, szinte sűgva mondta, hogy Pista meg ne hallja:

— Máskor is jöhetnétek, lelkecskéim.

A távoli égen néma villanás gyújtotta fel a látóhatárt, amikor kocsiba szálltak. A lovak nekibokrosodva rohantak a sötét országútnak, az allé sűrű lombjai alatt. Mire a kocsma elé értek, már megeregett az eső. A doktor sietve jött elő, feltűrt gallérral, ernyő alatt, aztán felkapaszkodott a kocsira és gyorsan elfoglalta a nagy ülést, amit Sándor néma mozdulattal engedett át neki.

— Na hogy mulattak? — kérdezte ismét gúnyos és fölényes hangon.

— Igen kellemesen — felelte Kamilla nehezen és szeretett volna sírvafakadni.

— Kegyednek, amint most hallom — folytatta a doktor bántó szavakat keresve és illesztgetve össze — valamikor igen tetszett a jószágigazgató úr? Még fiatal korában.

— Nekem? Az istenért, miket beszél?

— No, no kérem, azért nem kell úgy megijedni mindjárt. Éppenséggel nem volna utolsó dolog jószágigazgatónénak lenni ebben az uradalomban. Az nem is olyan szégyen. Még egy Lelkes kisasszonynak sem. Úgy-e bár, kedves ügyvéd úr?

Sándor hirtelen hátrafordult a kiszülésen.

— Álljon meg! — kiáltott fel a kocsisnak s amikor az nem hallotta a zuhogó eső zajában, megismételte hangosabban:

— Álljon meg!

— Mit akarsz Sanyi? — kérdezte Kamilla rémülten.

Sándor keztyűs kezével az orvosra mutatott:

— Ez az úr rögtön le fog szállni.

Az orvos felhördült:

— Ez nem az ön kocsija. Ezt értem is küldték.

Sándor előre nyujtotta karját s ujjai megkapaszkodtak az orvos kabátjában.

— Szálljon le! — vezényelte keményen.

— Sanyi, az Istenért — kiáltozott Kamilla — ebben a viharban?! Ne, Sanyikám ne, hiszen a doktorbácsi már öreg ember és nem is akart ő minkat bántani.

Az orvos minden erejével hátrahuzódott a kocsí belsejébe. Az ég ismét kigyulladt és Sándor egy pillanatra meglátta az öregember arcát, halálfélelem rémületével szemében, tátott szájjal, melyen egy értelmes szó se jött elő, csak hangok, zagyván és értelmetlen hördüléssel.

Zuhogva ömlött a zápor s a szél a kocsí belsejébe verte, az arcokra nedvesen.

Sándor elengedte az orvost. Kamilla felkiáltott a bakra :

— Kérem, csak hajtson tovább !

A kocsis megrántotta a gyeplőt s a lovak ágaskodva eliramodtak a sötét országúton. Az orvos még sokáig nem jutott szóhoz.

— Ilyet tenni egy öreg emberrel — mondta aztán ziháló tüdővel.

De Sándor már nem felelt. Kamilla is hallgatott. Elhagyták az uradalmi határt. A vihar komor palástjában félelmetesen suhantak el mellettük a kohó lángokban izzó hatalmas ablakszemei. A zúzó kalapács moraja keresztülhatolt a viharzúgáson. Az akna gépházában sziszegve dolgoztak az acélkerekek. Aztán keresztüldübörögtek a városkapun, keskeny járdák szélén, párás csillogással, gázlámpák apró világító tornyai bukkantak fel s mind sűrűbben házak, lefüggönyözött ablakok. A vihar elvonult a hegyek felett s az alvó város éjtszakai csendességében ércesen csattogott a lovak patája.

— Itt kérem megállni — nyöszörgött az orvos, amikor a háza elé értek.

Aztán sietve kiszállt és vissza se nézett. Még hallani lehetett, amint a kapuzárban jajgatva sírt fel a kulcs.

Kamilla Sándorra nézett. Szerette volna megkérdezni : mi történt köztetek Babussal, Sanyikám? De Sándor elfordította az arcát. Akkor Kamilla összehuzódott, szerényen és erőtlenül, mintha csak egy vékony, gyűrődött kendőt hullattak volna a kocsí sarkába.

Megálltak a Rózsa-utcai kis ház előtt. Az egyik ablak mögött még sárgán világított a lámpa. Az özvegy virrasztott odabent. Néha ölébe eresztette a kötést és csendes mosollyal nézett maga elé. Úgy látszik jól találják magukat a gyerekek, gondolta magában. Délután váratlan vendége is volt. A gögös Balogné. Azzal jött, hogy ő maga se érti, mért hidegedtek el egymástól ennyire? De ha már a hegy nem megy Mohamedhez, hát Mohamed megy el a hegyhez. Különben mintha Kamillát látta volna az előbb az uradalmi fogatban. És ki volt az az idegen fiatal úr? Talán bizony valami kérő? Ó, hogy Sándor? Ezt alig lehet elhinni. Lám, lám, milyen nagy férfi lett belőle. És milyen fess. Az ember azt hinné, hogy maga a gróf. Hát persze most látogatóba mentek. Nem is tudta, hogy ilyen jóba vannak Ferenczyékkel. Úgy, régi barátság? Node ilyet ! Hát valamikor Ferenczy Pista és Kamilla . . ? És az özvegynek részletesen el kellett mondani az egészet. Nagyon

szívesen tette és tele volt büszkeséggel az arca. S ha már az ember benne van, azt is el kell mondani, hogy Sándorból alighanem uradalmi jogtanácsos lesz. Aztán hogy már ki is néztek a Walkovich ház első emeletén egy nagyobb lakást is. Oda fognak költözni ugyanis Sándorral, mert neki kell az ügyvédi gyakorlat miatt. Ezentúl gyakrabban mennek az emberek közé is. Hát igen, maga is azt hiszi, hogy szebb napok virradnak rájuk. Bizony nagy-nagy öröm, a jó Isten ajándéka, ha az embernek ilyen derék fia van... Aztán még sokáig eltűnődött ezen, szelíd mosollyal, a kis lakásban, ahol már nem laknak sokáig. És előre örült, amint majd kérdezni fogja Kamillától: No mit gondolsz, találd el, ki volt ma nálam?

Felfigyelt a kocsizörgésre, mely elcsöndesült a kapu előtt. Sietve felállt és izgatott örömmel az ajtóhoz tipegett. Szélesen kitárta az ajtó szárnyát az érkezők elé.

— No ti lumpok, ti lumpok — mondta mosolyogva és meleg simogatással volt tele a hangja.

Aztán ijedten nézett Sándorra. Az szóltanul és komoran állt előtte. Kamilla meg sietve beszélni kezdett és minden erejével mosolygott, mintha függőnyt akarna bocsátani a gondolatai fölé.

— Mutterke, olyan jó volt. Igazán olyan jó.

Az özvegy ismét mosolygott és tétován, félő pillantást vetett Sándorra.

— Hát megbeszéltétek Pistával fiacskám? — és kézcsókra engedett keze simogatással pihent meg Sándor arcán.

Sándor lehúnyta a szemét.

— Semmit — mondta hirtelen felvetve a fejét, aztán komoran szétnézett pár pillanatig: — Én holnap visszautazom anyám.

— Sándor! Sándor! — kiáltotta Kamilla.

— Hagyj! — felelte Sándor és kisietett a szobából.

Ketten némán álltak ott percekig. Az özvegy szája körül még remegett az előbbi mosoly, aztán sok esztendősen szenvedések mély vésetei lassan eltakarták, mint halottak arcát a szemfedő. Felsőhajtott:

— Hát persze mit is csinálna ő itten? Ebben a buta kis városban egy ilyen okos fiú.

— Mit is csinálna? — ismételte Kamilla és olyan üresen nézett maga elé, mintha elköltözött volna belőle a lélek.

— Ez itt csak nekünk való.

— Csak nekünk.

— Mert úgy-e fiacskám, mit is érne az élet, ha Sándor nem lenne boldog?

— Mit is érne? — sóhajtott fel Kamilla és hirtelen elfordult, aztán kifutott az előszobába, megállt az ablaknál a leanderek között, valami a mellét szorongatta, szeretett volna jajveszékelní, felsikoltani... Aztán nyöszörögve elfojtott sírás lőn és néma könnyei hullottak a csillogó levelekre.

(Vége).

Szitnyay Zoltán.

BUDAŐRS, ERDŐ, 1930.

Itt folyhatott az ütközet,
A nagy harc kis, külön csatája:
Egymásra fogta fegyverét
A Fátum magyar katonája.

Királyok és hadak felett
Nyargalt az őszi ciklon árja...
Erdőn az üres fedezék
Tátong: testvérharc barrikádja.

Néha futó vad veszi útját
Erre, s akkor rejti magánya...
De vérnyom itt már nem sötéllik,
Kilenc ős lombja pergett rája.

S vihar jön újra: őszi ciklon
Derült vasárnap délutánra,
De ez nem oly itéletes,
Mert ezt csak az Isten csinálja.

Vihar jön újra, őszi ciklon,
Égen komorlik baljós árnya, —
Tört ágak zápora csapódik
Kirándulók lábanyomába.

S megbújnak rengő föld alatt,
Mégváltó napsugárra várva,
Királyok és idők felett:
A költő meg a kisleánya.

Reményik Sándor.

FORRADALMAK.

Tormay Cecílenek.

A tömör-kék Ūrben örökös a Törvény:
erő a pályáján ingatallan megy.
Csak az ember lázad szelekótya földjén —
kénköves szavakkal forradalmat vet.

Csörömpölő sorján forradalmi láncnak
mindig csak a vér foly s elbukik a Cél.
Vad feketé bálján durva haláltáncnak
ember az emberhez mily sokára ér!...

Mennyire nem látja egyellenegy útját,
amit Isten Fia megmutatott már.
Szavai a szelek száz irányát futják
s törpe lelke mindig új csodákra vár.

Jézus — az egy tiszta Forradalom — állja
idők pusztulását, hulló céljait.
Jézus a szeretet diadalát várja,
mely kétezer éve oly korai itt!...

Nagy Emma.

DOSZTOJEVSZKI KIADATLAN LEVELE.

FEDOR Mihajlovics Dosztojevszki, kinek halála ötvenedik évfordulóját a napokban, ónaptár szerint január 28-án, a mi időszámításunk szerint február 10-én ünnepelte a világ, könnyen és diadalmasan győzte le azt a félszázadot, amely olyan kritikus idő a halhatatlanság felé. Az idő nem tiporta le, hanem fölemelte. Ösvényei, melyeket irtózatossá küzdelmek árán vágott az emberi bozótban, eszméi, melyek mindig a legtisztább csúcsok felé vezették, nem ismeretlenek többé. Mutatják az utat, tanítanak és erősítenek. S ma már aligha tudjuk : a mű nagyobb-e vagy az ember, az élő Dosztojevszki-e vagy a halott?

Az alábbi levél, mely először kerül magyar fordításban a közönség elé, széles bepillantást enged ennek a kiváló embernek nyomorúságos, küzdelmes, harcoss és szenvedésteljes életébe. A levelet, több mással együtt 1921-ben találták meg az író hagyatékában. Innen került először a *Zentrarkhivba*, majd több, még szintén kiadatlan levelével együtt, egy kötetbe (*Dosztojevszki: Levelei*), melyet 1930-ban adtak ki Oroszországban. Ezeknek a leveleknek jórésze testvéréhez, Mihaj Mihajlovics Dosztojevszkihez és Varvara Mihajlovához, nővéréhez szól. A legtöbb levél abból az időből való (az alább közölt is), mikor Dosztojevszki a Petrasovszky-féle ügyben kitölti négyévi fegyházbüntetését, elhagyja Omszkot és mint a hetedik zászlóalj közkatona a szibériai Szemipalatinszkben lakik. Harminc egynéhány éves ekkor. Tele van ambícióval és vissza akar térni az életbe. Itt írja *Nagybácsi álma*, *Sztepancsikovo lakosai* című regényét; itt ismerkedik meg első feleségével, Mária Dimitrievna Issajevnával, aki szerencsétlen és boldogtalan házasságuk után rövidesen meghal. Dosztojevszki január 13-iki levelében részletesen beszél róla és szinte portréját adja. Szemipalatinszkből, ahonnan annyira elvágott, s ahonnan csak 1859-ben térhetett vissza Oroszországba és az irodalomba. Ekkor indítja meg testvérével, Mihaj Mihajlovicsal *Idő* című lapját és kezdi benne közölni regényeit. Z. S.

I.

Szemipalatinszk, (18)56 január 13.

Bátyuskám, fölhasználom az alkalmat, hogy írhassek neked. Tavaly óta, amikor Komenovszkiék juttatták el hozzád leveletem, egyetlen egyszer sem volt alkalmam írni. Most szakítok egy kis időt. Be kell vallanom, hogy tavalyi hosszú levelemért nem igen kárpótoltál : majdnem semmit sem írtál és kérdéseimre, melyekre részletesen szerettem volna magyarázatot kapni, nem is válaszoltál. Nem tudom, mi akadályozott meg ebben : lustaság? mit keres az nálad? Elfoglaltságod? Már mondtam neked, hogy sohasem hiszek az olyan ügyek létjogosultságában, amik nem adnak egy szabad percet sem. Elővigyázatosság? Attól a perctől kezdve, hogy én írtam neked — én magam — nem kell félned. Remélem, hogy erről egy kicsit többet fogsz írni, ámbár nekem sokáig, körülbelül a jövő hónap 7-ikéig kell várnom, amíg megkaphatom a válaszodat. Az a

szándékom, hogy ma egy hosszú levelet írok és részletesen feltárom neked helyzetemet, egészen onnantól kezdve, amikor elhagytam Omszkot és Szemipalatinszkba érkeztem.

Azonban nem lépem túl ennek a levélnek a határát, lényegében azért, mert remélem, hogy annak átadója, Alexander Egorovics Wrangel, a legrészletesebben és a legbizalmasabban beszél majd rólam. Fogadd őt úgy, ahogy csak lehet, igyekezz megerősíteni ismeretségeket és kerülj jóbarátságba vele. Ez a fiatalember méltó rá: jólelkű és becsületes. És aztán olyan sokat tett értem s velem szemben olyan önfeláldozásról és ragaszkodásról tett bizonyosságot hogy ilyet az ember nem igen lát még egy testvér részéről sem. (Ez nem vonatkozik rád.) Tedd meg nekem azt a szívességet, hogy szeresd és mielőbb megbarátkoztok egymással. Én is úgy ajánltalak be neki, ahogy csak tudtalak. Különben ismerem kedves, közvetlen finom modorodat, mely mindenkinek tetszik s melyet valamennyien szeretünk s azt hiszem, hogy ez nem lesz neked valami nehéz. Találomra azonban egy-két szóval megrajzolom neked Egorovics jellemét, hogy könnyebb legyen a dolgod és zavarba ne jöjj. Ez az ember nagyon fiatal, kedves, több mint amit a *point d'honneur* kifejez; nagyon érzékeny, kissé büszke (de nekem tetszik ez a külsejében); van némi fiatalos hibája; képzett, de nem ragyogó és alapos, szorgalmas; jelleme gyöngécske és befolyásolható, mint egy asszonyé, azonkívül kissé hipochonder és babonás; bizonyos dolgok, amik megvadítanak és felbőszítenek másokat, neki csak fájdalmat okoznak s ez jó szívére vall. *Très comme il faut*. A legönzertlenebb formában vállalkozott arra, hogy lépéseket tesz érdekeimben és minden erejével támogatásomra siet. Különben összeszoktunk és szeret. Beszélgetésem folyamán az ő kárára csak bizonyos dolgokat mondtam el róla, mert minél előbb vissza akarok térni magamra.

Bizonyára tudod, kedvesem, hogy sokat fáradoznak az érdekeimben Szentpéterváron és nagy reményeim vannak. Ha nem sikerül is kieszközölni mindent, vagyis a teljes szabadságot, legalább részben sikerül. Alexander Egorovics testvére (aki a lovasságnál van), föl fog majd keresni, amint egy levélből megtudtam, ő írt neki, kétségtelenül azért, hogy te is minden erőddel segítségére légy és támogassátok ügyemet Szentpéterváron. Biztos vagyok benne, hogyha Alexander Egorovics egyszer Szentpétervára érkezik, *remuera ciel et terre*, hogy segítségemre lehessen. Különben ő majd összefüggőbben és részletesebben beszél neked erről a dologról, amit én ebben a levélben nem tehetek meg. Magam részéről csak annyit mondhatok, hogy teljesen tehetetlenül állok és elhatároztam, hogy az időre bízek mindent. (Mellesleg tudatom, hogy kineveztek káplárnak s ez fontos, mert az irántam való elkövetkezendő jóindulatot, ha van, vagy lesz ilyen jóindulat, mutatja. Ez pedig sokkal fontosabb, mint a valóban megtörtént káplári kinevezés.) Azt is mondják, hogy ehhez két évre, lehet, hogy egy évre hivatalosan javaslatba hozzák, hogy tisztí rangfokozatba kerüljek. Megvallom, hogy inkább polgári pályát szeretnék elfoglalni, arra is készültem, jelenleg is az a vágyam és ilyen értelemben szeretnék majd lépéseket tenni. Persze nem most; mert az az elhatározásom, hogy addig, amíg a Szentpéterváron folyó ügyek eredményét meg nem tudom, nem teszek semmit. Alexander Egorovics, ismétlem, erről a dologról mindent a legrészletesebben és legterjedelmesebben el fog majd mondani neked. A magam részéről azt teszem hozzá: Bátyuska! Ne hidd, hogy a társadalmi elhelyezkedés nyújtotta előnyök vagy valami más hasonló meggyőződés az oka annak, hogy így gondolkozom a sorsomról. Nem. Hidd el, amikor az ember már annyi nyomorúságon keresztül

ment, oda jut, hogy akaratlanul is fölszed magára egy kis bölcseséget ; ezt értsz úgy, ahogy neked tetszik. Azonban van két körülmény, ami mégis arra kényszerít, hogy a lehető leggyorsabban kikerüljek ebből a kínos helyzetből és lázas aggodalommal gondoljak önmagamra. Ebből neked is részt kell venni. Irni akarok és közölni akarom a műveimet. Most messzebb látok, mint valamikor s nem mondom azt, hogy nincs semmi kötelességem és túlságosan sok akadály tornyosul elém. Meggyőződése, hogy tehetséges vagyok és jól tudok megírni bizonyos dolgokat. Az Isten szerelmére, ne hogy dicsekvést láss ebben a beszédben. Hát kinek vallhatom meg az álmaimat és a reményeimet, ha nem neked? Azonkívül igazán azt akarom, hogy megtudd, miért van nekem szükségem szabadságra és bizonyos társadalmi pozícióra.

Most térek rá a másik pontra, ez rám nézve nagyon fontos és neked még sohasem beszéltem róla. Bizonyára tudod, bátyuska, hogy egyszer, amikor elhagytam azt a nyomorult fegyházat, boldogan és reménnyel telve érkeztem ide. Olyan voltam, mint aki hosszas betegségből lábadozik és mivel közel járt hozzá a halál, a lábadozás első napjaiban annál inkább örült az életnek. Nagy reményekkel voltam tele. Élni akartam. Mit mondjak még? Itteni tartózkodásom első esztendeje eltelt anélkül, hogy észrevettem volna. Nagyon boldog voltam. Mintha csak az Isten akarta volna, megismerkedtem egy családdal, melyet soha sem felejték el. Ezek voltak azok az Issajevék, akikről, azt hiszem, már beszéltem neked, sőt egyszer meg is biztaltak, hogy vásárolj be nekik valamit. Issajevnek itt volt hivatala; alapjában véve nem valami jó, nem valami rossz, de ő nem tudott bánni az emberekkel és az előadódott kellemetlenségek miatt le kellett mondania. Amikor megismertem, néhány hónapja vonult csak vissza s azt hiszem, lépéseket tett, hogy más elhelyezkedést keressen. Nem lévén szerencséje, alkalmi munkákból élt ; de egyszer, midőn munka nélkül maradt, azok az emberek majdnem a végső nyomorúságba taszították. Mikor én megismertem őket, még valahogy tartották magukat. A férj adósságokat csinált. Kicsapongó életet élt, különben is természeténél fogva hajlott a szertelen életmódra. Szenvedélyes, önfejű és megátalkodott volt. Általános vélemény szerint nagyon lesüllyedt és igen sok hibája volt. Azonban ő egykedvűen tűrte a helybeli társaság egy részének igazságtalan zaklatásait. Könnyelmű volt, mint egy cigány; önző, gőgös, de nem tudta magát fenntartani és mint már mondtam, lassanként borzasztóan lesüllyedt. Különben ez az Issajev erős, nyiltjellemtű volt. Alaposan képzett és értett mindenhez, amiről az ember beszélt vele. Azt a sok piszkot, amit elkövetett, azért végeredményben valami nemességből takargatta. Azonban engem nem ő, hanem a felesége, Maria Dimitrievna vonzott. Ez a még fiatal, huszonnyolc éves, vidám, igen képzett, feltűnően intelligens, jóindulatú, kedves, csinos, nemeslelkű és csodálatos tulajdonságokkal megáldott asszony. Panaszkodás nélkül, büszkén viselte sorsát, pedig majdnem cseléd szerepet töltött be. Ő egyformán vigyázott a gyerekére is meg könnyelmű férjére is, akit jóindulatulag én is oly gyakran figyelmeztettem. Azonban Maria Dimitrievna beteg, ingerlékeny és könnyen földühíthető, pedig egyébként eleven és vidám humorú. Nem hagyhatom el, hogy ne beszéljek a házukról is. Micsoda boldog estéket töltöttem el ezzel az asszonnyal ! Ritkán beszéltem hasonlóval. Egyébként a férj hibája miatt mindenki megszakította velük az érintkezést, mert nem tudtak bánni az emberekkel. Végre Issajevet kinevezték Kuznetskbe, asszesszornak ; hajdanából jártassága volt a vámügyekben ; volt ugyan kilátásban számára postai elhelyezkedés is, amit jobban fizettek, mint ezt az asszesszori állást, de hát mit csinálhatott? Igazában még kenyeret sem ettek.

Őszinte barátságunk jóideje után engedték meg nekem, hogy segítségükre lehessek. (18)55 május havától velük voltam, míg meg nem érkeztek Kuznetskbe, ahol a férj két hónap mulva vesebajban meghalt. Az asszony az idegen városban hétéves fiával teljesen egyedül maradt, a szerencsétlen körülmények miatt sorvadva és gyötrődve és nem volt egy falat kenyérük sem. Egyáltalában nem tudta miből eltemetni a férjét. Nekem sem volt pénzem. Alexander Egorovics-tól kölcsönöztem hát azonnal, először 25, majd 40 rubelt és elküldtem neki. Hála Istennek, a családja, akikkel a férje miatt összekocant, most segíti. Övéi Asztrakhánban laknak. Apja egy M. Constant nevű francia emigránsnak a fia ; idős ember már, aki azonban mint igazgató, jelentős szerepet tölt be a posztóiparban Asztrakhánban. Most nem valami szerencsés és jövedelme elég gyorsan folydogál. Nemsokára nyugalomba vonul és jövedelme még kevesebb lesz. Két lánya is otthon van még a nyakán. Támogatja végül a vő elhagyott szüleit is ; az elhunyt egyik testvére a *Finn Vadász Gárda* ezredében kapitány. Azt hiszem, a férj családja nagyon tekintélyes. Most pedig, barátocskám, ime a helyzet : régóta szeretem ezt az asszonyt és tudom, hogy ő is szeret. Nem élhetek nélküle, és ha a körülmények részemre olyan fordulatot hoznak, ami jobb és biztosabb, mint a mostani, elveszem feleségül. Tudom, hogy nem utasít el. Csak az a baj, hogy nincs se pénzem, se társadalmi pozícióm és mellesleg a család hívja vissza Asztrakhánba. Ha valami közbe nem jön, neki innen tavasszal vissza kell mennie Oroszországba. Ez azonban nem jelent mást, csak késlelteti a házasságot. Az az elhatározásom, hogy amikor lábam alatt érzem az otthoni földet, végrehajtom tervemet. Csak most még nem lehet, nincs semmim, hogyan bizonyítsam be ennek a nemes teremtésnek, hogy elveszem feleségül. Május óta — akkor váltam el tőle — szenvedés az életem. Minden héten küldünk egymásnak levelet. Alexander Egorovics ismerte Issajevékat, de azok szemipalatinszki tartózkodásának már csak a vége felé. Látta Mária Dimitrievnát is, de csak futólag ismeri. Neki is beszéltem erről az ügyről egy bizonyos pontig, azonban nem mondtam el mindent. Ennek a levélnek a tartalmát is ismeri, de bizonyos, hogy veled is megtárgyalja majd ezt a dolgot. Mostanáig mindig arra gondoltam, hogy polgári pályán helyezkedem el. Az altai bányák igazgatója, Gerngross ezredes, Alexander Egorovics barátja, nagyon szeretné, ha hozzá mennék majd dolgozni s már rendelkezett is, hogy Barnulban adjanak nekem állást és bizonyos fizetést. Gondolkozom rajta ; ha nem hagyhatom el Szibériát, akkor talán Barnulban telepszem meg, ahova Alexander Egorovics is jönni szándékozik. Azonban tudom, hogy rövid idő mulva föltétlenül vissza fogok térni Oroszországba. Persze, nem tudom, milyen lesz ott a helyzet. De nem is fontos. Bizonyos, hogy minden lehető eszközt megragadok és pénzt fogok szerezni. Nagyszerű lenne, ha megkaphám az engedélyt könyveim közlésére. Egyébként itt Szibériában is vállalkozhat az ember jó és biztos üzletekre egészen kevés tőkével. Ha Szemipalatinszkben 300 rubel állna rendelkezésemre, föltétlenül nyerhetnék vele másik 300-at. Ez új is meg érdekes is. Alapjában véve szégyenletes, kedves barátocskám, hogy megint téged hívlak segítségül. De bizonyos vagyok benne, hogy te vagy az egyetlen, aki még ebben az évben segítséget adsz. A fontos az, hogy idejében küldd. Ha nagybátyám kegyeiben állnék, tőle kérnék valamit, amivel új egzisztenciát alapíthatnék. Házassági tervemet a legnagyobb titoktartással közlöm veled. Megjegyzem, még neked sem szívesen meséltem el. Szívügy ez, ami nem igen bírja el a nyilvánosságot. Különösen arról ne beszélj, ami az én felfogásomat illeti ebben a dologban. Az Isten szerelmére, nagyon kérlek, ne hogy valakinek, *bárkinek* is elbeszéld. Általában ne

szólj erről a levélről és ne mutasd senkinek. Még nővéreimnek se ! Egy szót se ! Azonnal megijednének, azonnal jönnének parancsolgató, kétségtelen jószándékú tanácsaik. Most néhány szóval megrajzolom neked itteni helyzetemet. Csak azért néhány szóval, mert a báró maga úgyis elmond mindent, amit én nem tehetek meg. Egészségem nagyon rendesen viselkedik. Talán ezért nem volt nagyon hosszú idő óta rohamom. Arra törekszem, hogy minél tovább megtarthassam ezt az állapotot. Annak ellenére, hogy csak egyszerű katona vagyok a sok közül, valamennyi jelentős ember ismer és úgy látszik, nagyon meg vannak elégedve velem. A parancsnok tisztel és szeret. A hadtestparancsnok is ismer és közbelép az érdekeimben. A barnuli bányaigazgató, egy tábornok, szintén ígérte, hogy a maga részéről minden lehetőet megtesz. Esetleg foglaljak el ott egy kisebb állást. Én azonban mindenképen Oroszországba szeretnék visszamenni, még ha az első időkben nem tudnék is ott mihez kezdeni. Később, ha már otthon volnék s megkapnám a munkáim kiadására a jogot, nem kellene törnöm magamat. Ez ugyan még messze van, de abban bizonyos vagyok, hogy ha még sokáig kell is rá várnom kétségtelenül el fog jönni. Egy szó annyi, mint száz, most arra vagyok kényszerítve, hogy Szibériában éljek. De hát mit tehetek? Várok. A lényeges az, hogy ha a kegyelem nem hoz is mást, legalább megengedi, hogy polgári pályára méhessek s egy kis pénzt kaphassak a munkámért. Nem tudom, hogy ezek az álmok hogy válnak be a valóságban? Lehet, hogy nem tudok megházasodni. Ebben az esetben, — ahogy magamat ismerem — újból boldogtalanság és szerencsétlenség lesz az osztályrészem. Az a dolog nyitja, hogy mindenáron szükségem van pénzre.

Később azt hiszem, szégyenlenék neked ezért írni ; most légy hát segítségemre, mint már annyiszor tetted. Röviden lejegyzem neked szépen sorjában jelenlegi pénzügyi helyzetemet. Egy elküldött levelemben Alexander Egorovics testvérenek közbenjárásával kértem, hogy küldj nekem 100 rubelt. Barátocskám, az az összeg valamennyire kihúzza a bajból, mert bizony eladósodtam. Össze-vissza 50 rubelre volna szükségem s ha küldeményed rövidesen megérkeznék, körülbelül 50 rubelem megmaradna belőle, amit félre tennék arra az esetre, ha helyzetemben lényeges változás történnék, ami talán már jön is. E pillanatban nagyon nagy szükségem lenne pénzre. Ruházkodnom, berendezkednem kellene és számtalan dolog az, amire még szükségem volna. Sőt az 50 rubelt is, amit félre szeretnék tenni, nagyon gyorsan szétszórhatnám. Minden ruhámat elhasználtam, újakat kellene venni, gondoskodnom kellene fehérneműről és egy köpenyről is. A lakás nem nagy dolog. Azonban lehetetlenség 15 rubelnél kevesebért kapni havonta. Ezek nagyjából a rendkívüli kiadások ; talán beszélhetnél Wrangelgel is erről a dologról. Ez az egész, kedves. Különben nem kérek tőled többé semmit. Egyetmást csak majd elintézek ezzel az összeggel. Talán Varinka¹, az az angyali teremtés küldhetne nekem valamit. (Ügyes levelet ír, hol tanulta? levelei elragadók és nem olyanok, mint az öné, drága barátocskám !)

Abban az esetben, ha helyzetemben valami változás áll be, rögtön, mihelyst csak szükségem lesz nagyobb összegre, mint már mondtam, nagybátyámnak írok. Mit gondolsz, vajjon visszautasít? Bátyuskám, hogy megtudd, milyen kínos nekem ez a helyzet, bevallok neked egy másik esetet is. Jóval több adósságom van, mint amiről beszéltem ! Alexander Egorovicsnak is tartozom, aki különböző időközökben kölcsönzött nekem 125 rubelt. Ne is kérdezd, hogy mit csináltam vele ! Magam sem tudom ! Hiszen nagyon szegényesen élek,

¹ Dosztojevski nővére.

mindentől megfosztom magamat és mégis tele vagyok adóssággal. Nem kérem, bátyuska, hogy ezt az adósságot visszafizesd Alexander Egorovicsnak, ez már nagyon sok lenne. Minden, amit mondhatok, az, hogy kellene neki a pénz. Ámbár, mikor beszélek róla, mindig elpirul. (Végtelenül finom ember ez!) Különbösen hagyjuk a pénzt! Tudom, hogy nem feledkezel meg rólam. Ami engem illet, minden gondolatom az, hogy a lehető leggyorsabban találjak valami megoldást és ne kelljen örökké a ti nyakatokon élnem.) Pár szót még Alexander Egorovicsról! Figyelj ide! Ha összebarátkoztatok, ügyelj arra, hogy ne maradjon egyedül. Bevallok neked egy nagy titkot, kétségtelen, hogy helytelen dolog, de az ő érdekében teszem. *Il est amoureux fou d'une dame d'ici d'une dame parfaitement, comme il faut, très riche et d'une famille très considérée.* Ez a hölgy ugyanakkor érkezik Szentpétervárra, amikor ő.

Vigyázz, el ne áruld Wrangelnek, hogy neked is tudomásod van erről a históriáról. Légy szolgálatára, mint én voltam, helyettesíts és vigyázz rá, mert ő ebben a dologban könnyen a legszörnyűbb és mondhatni, letragikusabb ostobaságokat követheti el. Van valami bizonyos de Traversé márki (annak a de Revalnak a fia), ők együtt nagyon szeretnek föltűnést kelteni, barátok is. Azonban az én bárómnak van esze és úgy tekinti a márkot, mint a riválisát. Mindaketten könnyen hajlandók elkövetni nagy csacsiságokat. Nem mondom többet. Ha Alexander Egorovicsal összebarátkozol s bizalmas lesz veled, magától elbeszél majd úgys mindent. És ha nem, nincs szükség, hogy mást is tudj. Mindenesetre használd fel ezt a kis értesítést, amit közöltem veled és vigyázz, hogy Alexander Egorovics a szemed előtt legyen. Gyöngécske jellem, kicsit puha és betegesnek látszik; állj mellette. De az Isten szerelmére, nehogy megtudja, miért. Az egészről senkinek egy szót se. El ne szöld magad, hogy ismered ezt az ügyet. Még egy pillanatra se. Az ő érdekében tettem, mert nagyon kedvelem. Elég, ha ő, én és most te ismered ezt a titkot. Bizonyos vagyok benne, hogy megőrzöd. Ő nem egészen őszinte testvérevel, én azonban annyira pártolom Alexander Egorovicsot, hogy szeretnék néhány szót testvérenek is írni erről a dologról. Még csak azt mondom el neked, hogy nincs valami jól az apjával, aki nyakas, ingerlékeny és gyanakodó ember. Apja ugyan nagyon szereti, de még ma is megköveteli, hogy fia a legkisebb dologba se avatkozzék bele az ő beleegyezése nélkül. (Mindezt azért, mert nagyon szereti.) Az öreg úr gazdag, nagyon gazdag, de gyerekeivel szemben zsugorinak mutatkozik. Ami az én bárómat illeti, ő elhárítja magától az apja támogatását, mert az öregnek az a szokása, hogy szemére veti a gyerekeinek, amit már odaadott. Lehetetlenség mindent elmondani néhány sorban. Mellesleg én úgy látom és tudom, hogy Wrangelnek azért sok kellemetlensége van apjával. Ha nyíltan rámutat erre, vigasztald meg (ha akarod), mondd neki azt, hogy egy apa mindig csak apa, akármit tesz is és békecségekben kell vele élni. Van egy nővére is s ez, úgy látszik, a család védőangyala. Olvastam a leveleit s azt vettem ki a beszédéből, hogy dicsérhetett neki a báró.

Irtam nővéreimnek is, nagybátyámnak (nem kértem tőle semmit), Ivanovnak, Majkovnak és gróf Odojevskinek. A gróft megkértem, hogy mikor műveim közlési jogáért folyamodom, lépjen közbe az érdekemben. Talán nem-sokára már írhatok is egy hazafias cikket Oroszországról.

Ha megkapnám a nyomásra az engedélyt, keményen dolgoznék és lenne pénzem. Ismered Evgenij Nikolajevics Jakuskint? Ha, nem . . . ismerkedj meg vele. Nagy része van sorsomban. Kérlek, szeretném, ha mielőbb jóba lennél Ivanovval.

De az Istenért, nehogy rémképeket láss és túlságosan megijedj azért, mert most elmondtam neked terveimet. Lehet, hogy sikerül, lehet, hogy nem. Becsületes ember vagyok és nem szeretném, ha ennek a nemeslelkű teremtésnek áldozatot kellene hozni értem. Ha azonban nekem meglesz a lehetőségem, ha épen öt év múlva is, elhatározásomat végre fogom hajtani.

Kérlek, nehogy pénzkérésemre gondolj. Csak most segíts. Talán rövidesen, nagyon rövidesen helyzetemben változás fog történni.

Isten veled, Bátyuska, légy boldog és ne feledkezz meg rólam. Most, hogy Wrangel elutazott, teljesen egyedül maradtam. Ez nagyon szomorú.

Csókolom a gyerekeket, jókívánságaimat Emilia Feodorovnáknak. Jól érzi magát? Áldjon meg mindannyiukat az Isten. Segíts, gondolj rám. Én is nagyon szeretlek.

Dosztojevszkij.

Fordította: Zaka Sándor.

BEETHOVEN LELKÉT RINGATOM E DALBAN..

*Beethoven lelkét ringatom e dalban,
Sóvárgó bú ez, szent és halhatatlan;
A kék madarat keresi az ágon,
Az illatot a hervadt gyöngyvirágon.*

*A földi vágy a csillagokra szárnyal
A minden-titkok édes bánatával;
Szent szomorúság hangokká lehelve:
Ez Beethoven szerelme.*

*Egy ember mindent dallá álmodott,
Mi földi szívben vágyón földobog;
E zengő gyász ha belesír az éjbe:
Ez Beethoven zenéje.*

*Beethoven lelkét ringatom e dalban,
Sóvárgó bú ez, szent és halhatatlan:
A kék madarat keresi az ágon,
Az illatot a hervadt gyöngyvirágon...*

Sajó Sándor.

MONDD, MEDDIG ÉL EGY KICSI LÁBNYOM.,.

*Mondd, meddig él egy könny a szemben,
Egy harmatcsepp a gyöngyvirágon?
A rét fűvén, az út porában,
Mondd, meddig él egy kicsi lábnyom?*

*— Mondom tenéked: nincs halál,
Amíg a multat álmodod:
A szent emlékek távolában
A rét fűvén, az út porában
Holtig látsz egy-egy régi lábnyomot...*

Sajó Sándor.

BÁTORKA.

I.

AVARRÓGÉP a zsufoolt, félhomályos ebédlő egyetlen világos szögletében, az utcára néző ablak mellett állt. Babos muszlin futott a tű alatt; a kerék minden fordulatával rövidült az egyik oldalon s ezzel a rövidüléssel arányosan hosszabbodott a másikon. Végre majdnem a földre csúszott s ekkor egy szapora kéz megragadta s ölébe mentette a kényes holmit :

— Még majd bepiszkolódik, amíg én itt jártatom a számat — sopánkodott a szapora kéz tulajdonosa s aggodalmasan a háziasszonyra bandzsalitott : — Annyit is beszélek, hogy egyszer megún a nagyságos asszony s kiteszi a szűrömet . . .

Ebben az aggódó beismerésben kevés őszinteség volt s a nagyságos asszony se szomorodott el rajta túlságosan. Jóízűt nevetett, ahogyan csak nyugodt életű és vagyonos asszonyok tudnak nevetni, akiknek megvan rá a módjuk, hogy egyeseknek kitegyék a szűrét, de értik a tréfát s nem kell tőlük félni :

— Nem únom én meg — felelte. — Szeretem, hogy olyan jókedvű, frissebben halad a munka.

— Jaj, kezicsókolom, nagy bolond vagyok ám én — egyezett bele a kis varróleány boldogan. — A vőlegényem is váltig mondja, hogy szeretné már látni, ha összekelünk, akkor is így tréfára fog-e állni az eszem? De bizony engem meg nem komolyít, tudom !

Az ablakban szemközt, kis alacsony asztal mellett még egy nő dolgozott; lehajtott fejjel ült és fércelt. Az a mód azonban, ahogyan időnként mereven felszegte fejét s a fércet öntudatosan a földre dobta, világosan elárulta, hogy ő egészen más minőségben van itt, mint az előbbi leány. Az a férceket csak suttymban merte a földre röpíteni, ha odanéztek, a hamutálcába tette, mert a nagyságos asszony pedáns volt s nem szerette, ha a lakás megtelt cérnával. A félénk kis varróleány bérért dolgozott s Bátor Ilusnak hívták, maguk közt Bátorkának. A másik a nagyságos asszony nővére volt s a neve : Ella «kisasszony.»

— Maga még majd el is veri az urát, Bátorka, ha nem viselkedik jól, mi? — kérdezte csipős tréfával s ujjával odábbtolta az asztalon az ollót.

— Azt már nem, kezicsókolom — vicogott Bátorka. — De azért az lesz, amit én akarok ! Én bizony nem kötöm a fejemet fekete kendőbe az ő kedvéért. Nem vagyok én rossz, kezicsókolom, csak szeretek szórakozni. Szeretem ugratni a férfiakat. Azért vagyok fiatal, nem?

A tavalyi vőlegénnyel is azért szakítottam, mert rémes, hogy megnyit gyötört a féltékenységgel. Pedig az tanácselnök volt ám, nagyúr s a néni még most is váltig azon sír, hogy egyszer kerülhetett volna méltóságos úr a rokonságba s akkor is én rontottam el a szerencsét az én bugris fejemmel...

— Tanácselnök nem méltóságos — szögezte le a pedáns Ella kisasszony. Bátorka zavartan torpant meg, de rögtön kivágta magát:

— Persze, hogy nem, én is mondtam, de ő ragaszkodott hozzá, hogy méltóságos. Mit tetszik hozzá szólni? De bizony nem hagytam én guzsbakötni magamat, hogy még ki se engedjen az utcára! Nem vagyok én olyan régimódis leány, van magamhoz való eszem. Ha nem tetszik, válunk! Nincs igazam, nagyságos asszony?

Az asszony a hintaszékben himbálta magát s rózsás körmeit fényesítgette.

— Nagy huncut maga, Bátorka. S a mostani vőlegényével hogy lesz? Van valami állása?

— A Gyuszinak? No, az ugyan még csak orvosnövendék...

— S miből fognak élni?

Bátorka megvakarta az orrát.

— Majd ad a néni neki is kvártélyt — nevetett fel aztán vígan. — Eggyel több, nem számít a lakásban. Az elején bizony majd csak tavaszi levegőt fogunk vacsorázni, az nagyon egészséges. Fő az egészség, tetszik tudni.

Megcserrent újra az Ella kisasszony hangja. Mindig váratlanul szólalt meg s mindig volt benne valami fenyegető:

— Még sohse láttam a vőlegényét. Nem szokta hazakísérni magát?

— Engem? — Bátorka egy percre megállt. — Ah, dehogyan — folytatta új erőre kapva: — Megtiltottam ám neki, hogy utánam szaladgáljon. Majd a szigorlat után, uram. Addig üljön otthon és magoljon. Majd ha kész a vizsga, akkor jöhet a séta és a hecc. Addig nincs szóbeszéd!

Ella kisasszony fölkelte helyéről s a kész munkát az asztalra dobta:

— Nem is hinné az ember, hogy maga milyen erélyes kis nő — dűnnyögte s hűgára pislantott. Bátorka kissé már rekedt volt a sok beszédétől, de nem lankadt s nem hagyta magát:

— Ugy-e nem? — fújta tovább rendületlenül. — Nem is tetszik elhinni, hogy mennyire tudok én az emberekkel bánni. Én ugyan nem sokat kérdek: akar, nem akar? Ha kedve van, jön, ha nincs, marad. Talán azért is futnak úgy utánam a férfiak. Nem is tetszik elhinni, hogy nekem mennyi udvarlóm volt már! Pedig nem vagyok szép leány, tudom és mégis... Ismerek nagyon szép nőket, akik senkinek sem kellene. Nem a szépség a fő, hanem az ügyesség, meg a jókedv...

Ezzel felemelkedett ő is s valamit keresgélve, a zongorához ment, amelynek hátán selymek s szövetharabok zsbivására tornyosodott s ott motoszkált. A két nő összenézett a háta mögött. Ella kisasszony furcsa grimaszt vágott s gúnyoros, méregető és csodálkozó arckifejezés-

sel bámult utána. Nem a fejét nézte, bodros, szőke haját, mely így hátulról kecses, kicsiny formát mutatott s előlről üde, csinos arcocskát keretezett; nem is a vállát, mely eléggé keskeny, de telt és egészségesen puha volt, hanem lennebb, a dereka alá, ahol...

Ahol a Bátorka feltűnően elszabott termete a kisleányosan rövid szoknya alatt vaskos, valószínűtlenül rövidült s ívbe görbült lábakban végződött...

— Tegnap láttam egy darabot a moziban, az egyik színésznő nagyon hasonlított magához — esett ki Ella kisasszonyból a rosszaság. Nagyon sokáig tűrte már a Bátorka hencegéseit s nem bírta tovább; különben is elvetemültségnek érezte, hogy egy ilyen nevetséges kis lény ennyire nagyratartsa magát.

Bátorka megfordult. Épen abban a percben, mikor Ella s az asszony megint egymásra néztek s az utóbbi meghökkenve intett neki, hogy hallgasson... Egy perc volt csak; Bátorka nem is fogta fel a szemjáték értelmét, de mégis valami ijedtség lepte meg. Arca pirosra vált s zavartan révedezett egyikről a másikra:

— Egy színésznő? Ne tessék mondani...

— Ó, hiszen annyi hasonlatosság van a világon, az ember néha teljesen különböző arcokon is fedez fel rokonnaságokat — háritotta félre az asszony a társalgást s hirtelen az órájára pillantott: — No, Bátorka, ma nagyon szorgalmasak voltunk; ha így haladunk, a héten kész lesz mind a két ruha. Próbáljunk most, vagy hagyjuk holnapra?...

Ella kisasszony nyujtózkodott egyet s ujjával a zongora fedelén dobolt. Valamiben bűnösnek érezte magát s ilyenkor egyszerre szelíd és engedékeny lett. Ez volt a tragédiája: mindig valami haragon keresztül kellett eljutnia a jószághoz...

— Engedd haza inkább — mormogta. — Nem fontos az a próba, hiszen már az előbb is kifogástalanul állt. Hat óra elmúlt s mindjárt itt lesznek a vendégek...

— Igenis — mondta Bátorka s sietve összeszedte cókmókját, fejére csapta sapkáját s felöltőjét is magára cibálta. — Kezeiket csókolom — mondta s mikor kifordult az ajtón, sóhajtott egyet. Nem is volt az sóhajtás, inkább csak olyan lélekzetvétel, amelynek semmi más jelentősége nincs, mint egy kis testi megkönnyebbülés; s hogy a havas utcán mentében még egyszer sóhajtott, abban sem volt semmi különös...

Nagyképű emberek mindig titkolt értelmeket keresnek jelentéktelen tettek és dolgok mögött. Bátorka a csúnya, sötét utcán keresztül a körút felé baktatott s nem keresett bölcs jelentőséget sem a házakon, sem a kirakatokban. Valami szomorú, rossz érzés szurkálta még mindig a szívét, de ezenkívül szurkálta a hideg is s gyorsabb járásra ösztökélte. Most kifordult a sarkon s elégedetten vette tudomásul, hogy sok nép tolong az utcán. Egyet szipogott s mintha csak saját kedvét noszogatná, jó hangosan megszólalt magában:

— De finom hideg van, kezicsókolom...

II.

A kirakatok tükre előtt megállt s a kiállított tárgyak szemlélésének ürügye alatt saját képmását kutatta. Ha megtalálta, percekig vizsgálódva nézte; óvatosan megbillent, forgolódott, hogy minden oldaláról lássa. Mindig így tett s jól elszórakozott ezzel magányos sétái alatt; most azonban nem telt öröme a játékban. Akárhányszor ismételte, csak kedvetlenül abbahagyta s végül elégedetlenkedve ment tovább.

Határozottan valami hiba van a külsején, állapította meg. Arca még hagyján, de az alakja . . . Ó, hiszen nem is olyan fontos az, a nők legnagyobb részének nincs szobrászi formája! A mozdulatokon múlik minden, meg a ruhán . . . Persze, a szoknyájának kellene rövidebbnek lennie. Vagy hosszabbnak . . . ?

Ah, most megtalálta. Persze, hogy a tartása teszi az egészet; amint lépked, nyakával nagyon előrefeszül s ettől olyan nehézkes a járása . . .

Csakugyan, hát ilyen egyszerű volna az egész? Szerette volna alaposabban tanulmányozni a dolgot, még némi kétségek motoztak benne s hirtelen eszébe jutott, hogy lennebb, az Andrassy-út mellett egy cukorkaüzlet ajtaját nagy, földigérő tükör díszíti s épen úgy, hogy aki szembejön, tetőtől-talpig végiggüsztyálhatja magát benne . . . Természetesen, ha meg nem akadályozza ebben a műveletben valaki más, hasonló szándékú egyén; mert Bátorka már sokszor járt úgy, hogy jóelőre készülődött a nagy szemlére, aztán valaki hirtelen eltakarta előle a kilátást s ez nagyon kellemetlen huzavonát és késlekedést idézett elő, mert Bátorka nem tágított. Bátorka, minek tagadjuk, sokat foglalkozott magával s szerfölött izgult, ha alkalma nyílt úgy váratlanul, az utcán szembetoppanni önmagával, a többi emberek között, mint egy kellemes idegennel. Olyankor mindig azt remélte, hogy sikerül választ kapnia az örök kérdésre, hogy . . . Hogy miért is, mi okozza azt, hogy . . .

Nos, hát hol is a hiba és hogyan lehetne rajta segíteni . . . Mert lehet, az kétségtelen, csak épen . . .

Nők jöttek vele szembe s nagyon kényesen rakták a lábukat egymás elé, kecsesen illegették csípőjüket s mintha sarkuk nem is érintette volna a földet. Bátorka mereven figyelte, hogyan csinálják? Mikor elhaladtak mellette, kissé lassított s próbálgatta ő is, de hamar belefáradt s felnevetett:

— Eh, mint a bibicék — gondolta csúfondárosan. Bibicet ugyan sohase látott még s azt se tudta, micsoda, de neve után valami ilyesfélének gondolta azt is, ilyen hegyeslépésű haszontalanságnak: — Bibic! Kibic. Jó vice!

Végre megérkezett ahhoz a bizonyos tükörhöz. Néhányan most is ácsorogtak előtte, két asszony, meg egy kisfiú, megállt tehát ő is a szomszédüzlet kirakatánál s várta, míg kitisztul a hely; aztán izgatottan nekiindult s mereven ment, ment tükörképe felé . . .

Ismerős volt, ismerős. De máskor mindig inkább csak az arcát figyelte, szőke fejét a kék sapkával s mosolygós, csinos száját, amelyről tudta, hogy a legszebb bókokat mondhatnák róla szertelen ifjú költők, ha egyáltalán összehozta volna őt ilyen szertelen ifjakkal a sors... Most azonban nem az arcát nézte, nem érdekelte az; mást keresett. Kellemetlen, rossz érzés áradt el benne, bár nem tudta volna megmondani, hogy miért. Még fel is sóhajtott s borúsan bölongatott magában:

— Persze, ezek a rossz cipők — morgolódott. — Teleki-téri cipőben senkisé is lehet fess. Majd ha megkapom a béremet a Kálnayéktól, veszek egy pár szép kivágott antilopot. Fasarokkal...

Ezen megint eltépelődött volna egy darabig, ha időközben a körút végére nem ér s előtte a mozi reklámlámpái csaptak nagy fényességet. S mintha valami hirtelen beleütött volna, megállt.

Ella kisasszony mondta, hogy egy színésznő... Egy sztár, hasonlít hozzá... Lám, most jut csak eszébe...

Valljuk meg, volt ebben egy kis önámítás, hogy most jutott csak eszébe: hisz voltaképen egyébre sem gondolt és Ella kisasszony ugyan nem említette, hogy melyik moziban látta, de Bátorka nagyon is jól emlékezett, hogy a kisasszony tegnapelőtt este egyenesen azzal búcsúzott el hazulról, hogy az Ufába megy... Bátorka pedig csak azért tette meg ezt a nagy körutazást a félvároson keresztül, hogy ennek az emléknek utánajárjon, mert hiszen ha haza akart volna menni, akkor átvághatott volna a Wesselényi-utcán s már rég otthon lenne...

Bár valami szorongató kis visszaemlékezés is motoszkált benne, de nagy kíváncsiság is borzolta. Feltolakodott hát a tömeg között a képekhez. Melyik lehet a hasonmásom? — gondolta.

Cifra cowboyokat látott az egyik csoportban. — No, ez azzal a széles kalappal mégse lehetek én — morfondirozott vidáman. A másik oldalra fordult; ott egyik kép igéző hálótermet ábrázolt, amelynek közepén, mennyezetes ágyon csipkés, pizsamás szirén andalgott.

— Ez sem — sóhajtotta Bátorka s tovább nézegette a szirént rajongó, gyilkos áhítattal. Ó, hogy szerette a mozit! Hogy lángolt, milyen szomjas, szerelmes ámulattal csüggött ezeken a szőkehajú, csillagarcu, naptestű nőkn, ezeken a Glóriákon, Corinneokon és Lyákon, akik dehogyis hasonlítottak hozzá és hiszen azért is imádta őket annyira, mert nem hasonlítottak és Bátorka nagyon jól tudta, hogy ha meghal és kiadja a lelkét a gyönyörűségtől ott a moziban, akkor se fog hozzájuk hasonlítani és épen ez volt a nagyszerű, hogy ezek a hasonlíthatatlanok ott előtte mozogtak és éltek, szerettek, sőt szenvedtek is: neki voltak olyan gyönyörűen gonoszok és édesen jók és neki mentek tönkre, egészen a happy-endig. Ha akarta, hát úgy beleálmodhatta magát a sorsukba, hogy végül ő volt Glória, meg Lya és senki se szólhatott ez ellen egy szót sem, legfennebb az előadás végeztével a jegyszédő, mondván, hogy már vége van, tessék hazamenni...

Megtörtént már, igaz, hogy csak egyszer, amikor a közjegyzőnél egy summában két egész heti bért kapott, hogy újra jegyet váltott s megegyszer végignézte az egész előadást. Másodszor épen úgy izgult, mint először; sőt fokozta izgalmát az, hogy most már ismerősei voltak a szereplők s tudta minden családi vonatkozásukat s erre a dologra sokáig úgy emlékezett vissza, mint valami nagy, személyes élményre. Abban az időben ő is épen olyan ábrándosan forgatta és sütötte le szemeit, mint a darab hősnője, Mary Philbin. És akkoriban nagyon jólesett az is, hogy nem volt senki udvarlója, mert Mary is kolostori életre határozta el magát azon a filmen s ebben hát épen megegyeztek . . .

Nem sokáig habozott a bejárat előtt. Hamar meghányta-vetette magában az ügyet; aztán a pénztár elé penderedett s jegyet kért.

— Gyuszi értem jött s mindenáron moziba akart vinni. Azt mondta, hogy már egy hónapja spórol arra, hogy velem moziba menjen. Hát mit csináljak, ha ilyen bolond — hallotta képzeletben önmagát, amint a néinek magyarázgatja a késői hazatérés okát. És Gyuszi, a mindenkinek láthatatlan, de mindenütt jelenvaló, kitalált vőlegény hirtelen olyan kézzelfogható valósággá testesedett hóbortos agya előtt, hogy nagy izgalmában majd hogy karon nem ragadott egy mellette álldogáló idegen férfiút. Akkor kapott észbe, hogy hohó — Gyuszi nincs, a jegyet ő maga váltja magának és . . .

— Pardon — nevetett fel ijedten, aztán nagy virgoncan megfordult s felszaladt a lépcsőn.

III.

Amerikai mezők, száguldó lovasok, mexikói mezben középkori trubadurok, akik gyakran nyakukat törik, de még gyakrabban győznek s nagy pénzösszegeket nyernek szívük hölgyéért . . . Bátorka szorongva követte a film pergő ütemét s igen bántotta az a zavaró körülmény, hogy időnkint fel kellett ágaskodnia székében, hogy lásson, mert az előtte levő sorban egy ifjú pár nagyon közel dugta egymáshoz a fejét . . . Ilyenkor jobbra-balra hajladozott, de ha mégsem sikerült alkalmas rést kapnia, reménytelenül sóhajtott egyet s féloldalra sandított. Prémgalléros nő ült ott mellette s ez sem volt különb szomszédság a másiknál: fejét vihogva kísérője válla felé billegette, suttogott és nevetgélt s láthatóan keveset törődött az előadással . . . Mögötte s távolabb is mindenfelé csupa vidám fiatalok s elégedett öregek . . . Bátorka elszomorodva merült el újra a rohanó képek kábulatába.

A következő félórában végre megjelent a pizsamás szirén is a lepedőn. Egyelőre bubigallért viselt s gépirónő volt egy nagy bankban; olyan bankban, amelynek valószínűleg csak tengerentúlon vannak s amely bankok irodáiból a gépirókisasszonyok szintén alighanem csak azon a vidéken jutnak selyemmennyezetes hálótermekbe oly könnyedén és kecses közvetlenséggel, hogy e ténykedésük közben a közönség osztat-

lan szimpátiáját egy pillanatra sem veszítik el... Vonzó voltuk minden jelenetben csak gyarapodik, a darab végén pedig rendszerint az is kiderül, hogy megnyerő külsejük aranyos szívet takar s mindaz a sok kaland, amelyen zajosan keresztülvergődtek, csupa ártatlan útja volt naiv örömeknek. Semmi komoly erőfeszítés! Ha volt is valami ilyesféle, sohasem fajult odáig, hogy formájuk szépségét s testük ápoltságát eltorzította volna. Semmi zavaró, gyanus kitérés! Semmi homályos pont... A szerencse csillagos világa vagy a — hazugságoké...

És ebben a percben Bátorka szemei előtt elsötétült a világ. Ne értsük félre: a terem sötét volt addig is, de az a sötétség, amely most ráesett, valami egészen másértelmű sötétség volt s másféle muzsikától terhes, mint a filmet kísérő monoton gépzene... A jelenés változott, a színen új szereplő jelent meg: egy furcsa, görbelébú lányalak, akinek beléptét a publikum fürgeteges kacajjal ünnepelte...

A publikum nevetett, hisz azért jött moziba, hogy mulasson. De ez a nevetés szörnyű inzultusként dobbant belé Bátorka szívébe s ő szegény, elvakulva és megsüketülve kapkodott védelem után; de hiába. Először körülbámult, szomszédaira nézett, akik vidám megjegyzésekkel jelezték örömüket a komikus jelenség láttára; aztán elhomályosult szemekkel ő is újra a vászonra bámult. S ahogy nézte mereven, lassan összeesett, mind kisebbre, rémülten szepegett s már nem mert senkire sem nézni.

Ó, hogy tudta, hogy ennek kell következnie... Hogy várta; csak ezt várta mindig, amióta ide beült; most tudta, hogy egész útján, amióta hat órákor felöltötte kabátját s lelke rejtett zsebében az Ella kisasszony fulánkos megjegyzésével útnak indult, mindig csak ez húzta előre, tovább és minden oktalan vidámsága s oda nem gondolása csak lázas készenlét volt, amellyel a meglepetés elé ment...

Ott fenn tovább pergett a mese. A görbelébú, nevetséges kis figura, aki pusztá megjelenésével olyan hatást váltott ki a nézőkből, már tovább kacszózott s a színen egy daliás ifjú ágált... Bátorka hirtelen felugrott helyéről, mint aki rosszul lett.

Nem várja meg az előadás végét... Jaj, nem a világosságot, hogy a kifelé torlódók között megbicsakolva, egyszerre ujjal mutogassanak rá: nini, ott megy a kicsi, mintha csak a képből vágták volna ki... Hiszen Ella is: Ella...

— Pardon — motyogta s keresztülvergődött a soron — pardon, bocsánatot kérek — békítette a kelleetlenül felállókat s a mellékajtón kisurrant a sötét kapualjába. Onnan az utcára baktatott s a járda szélén megállt.

Csak állt és bámult s nem gondolt semmire. Szíve lüktetett, halántékán fájdalmasan dobolt a vére. Istenem, amióta él, így járt-kelt mindig az emberek között, ilyen balrasikerült karikalábakon; hogy tehette? Valami jótékony butaság nem engedte, hogy rágondoljon; pedig tudta...

S vajjon, ha most se tudná...? Ha kivetné agyából, önkényesen...

Csak csengett utána a barbár röhej s ezt többé nem lehetett meg nem hallani. Tompa kábulat nyomta maga alá, fejében a gondolatok elszabadulva tolongtak, de valahogy tőle távol s hozzá nem ért el egyikük sem. Benne csak az az egy kérdés volt : hogyan menjen így most már tovább? Nem lehet többé, most már többé nem . . .

És így, tétovázva, végre mégis megindult. Le a járdáról, neki az úttestnek. Haza, csak haza, minél előbb. Valaki utána kiáltott, körülötte lárma, csengetés, tolongás, a föld dobogott; tétovázva körülnézett : mi baj van? Hirtelen feleszmélt, rémülten félreugrott, de már későn : kis görbe lábán ütést érzett, erős, kemény ütést s aztán eszméletlenül lebukott . . . A nagy lármából egyszerre nagy csend lett . . .

A csendből ébredés . . . Valahol ágyban feküdt s nehéz orvosság-szag terjengett körülötte. Csodálkozva mozdult meg s emlékezni kezdett. Gondolatai csodálatos tisztasággal csoportosultak, de tagjain mázsás nehézség ült s még pilláit sem bírta felnyitni. S ahogy hirtelen átjajlott rajta mindaz, ami történt, rémes félelem rázta meg, fel akart kiáltani, de torkát is valami idegen bénaság markolta. Nem, hát nem lehet. Visszaesett megint s magában szorongva figyelt. Csak türelem, gondolta, majd megtud így is mindent.

Két hang suttogott a közelében, az ágy lábánál. Nem neki szánták mondanivalójukat, de megélesedett füle felvette a titkolózva ejtett szavakat :

- A két lábát . . . Igen, a villamos . . .
- Szerencsétlen ! Még egész fiatalnak látszik . . .
- Huszonkét éves.
- És mit gondol, meddig . . . ?
- Egy nap. Maximum.

Bátorka hallotta s elcsendesedetten ismételtette magában a szavakat. Homlokán lágy verejték hűvössége izzott s ekkor hirtelen úgy érezte, hogy ő most moziban ül s előtte pergetnek egy filmet.

Havas, téli utcán, munkából jön egy kisleány ; fején kék sapkát visel s szája buta tréfás mondatokat bökdös, olyan megszokásos értelmetlenségeket : «mit tetszik hozzá szólni»? Meg : «így van ez bizony, keziccsókolom». Magában motyogja s olyan hóbortosan örül ezen a komédián s őneki is mindenki örül s nevetnek rajta, mert olyan vicces görbe lába van . . . Az ágyban fekvő Bátorka csak nézte s szívét egyre nagyobb öröm, egyre boldogabb csodálkozás töltötte el.

Ő volna ez a leány? Ó, be szép is volt az a kisleány . . . Be gyönyörű az a két vakarcs lába, amelyen olyan vidáman kacszáza lépeget ; de boldogságos dolog is az úgy sietni a fagyos járdán, kirakatok tükörüvegében magára bámulni, nevetni, sírni, gyötrelmet leplezni, örülni, kíváncsiskodni, irigykedni másokra, akiket szeretnek s kis ártatlan hazugságokkal himezgetni igénytelenül a maga törpe valóságát . . .

A kéksapkás leányka jött feléje s egyre nagyobb szépséget és fényt derített reá. Soha ennyi napfényt és ilyen muzsikás szépséget nem látott

sem ébren, sem álmában, mint ezt a furfangos kis jelenséget, aki akármilyen volt, de ő maga volt és eleven meleg étellel élt . . .

— Gyuszi — suttogta fülébe egy utolsó gondolat a tárgyaltalan nevet. Elbűvölt, édes mosolygással hallgatta, nézve a képet : s mikor a film egyszerre zuhanni kezdett és zuhant minden s egy sötét lepel egyszerre letakart minden emléket : az a boldog, meleg mosoly még akkor is ott fénylett az ajkán.

És ott is maradt.

Nagy Berta.

EGY OLAJFÁHOZ.

Aubanel Th. költeménye.*

Ugy állnak ágid azúr ég csöndjében
Örökzölden, mint könnyű legyező,
Madárdallal telik meg ág s tető,
Ezüstlombod mosolyg a lenge szélben.

Mosolyod, mikor remegésbe jő,
Olyan, mint szerelmesé néma éjben,
Ha édes ifja megcsókolja szépen. —
— Tengertől távol állsz, bús szenvedő!

Pedig óhajtod hőn sós illatát,
Vizének fehér tarajos hullámát,
Földet barnító napnak sugarát.

Ha néha köd borítja vizek árját
És rengő lombod hűvös szellők járnak,
Szelíd holdfény sugárzik rajtad át.

Fordította : Gyulai Ágost.

* Aubanel (1826—1899) a provencei nyelvet és költészetet felújító félibrigenek tagja és Mistral jóbarátja volt.

A 80-AS ÉVEK EGYETEMI ÉLETE PESTEN.

EZELŐTT ötödfél évtizeddel az az érettségít tett ifjú, aki az egyetemre a fővárosba került, ha azelőtt még nem járt itt, várakozásában részint csalódottan, részint meglepetten tekinthetett széjjel. Megérkezésekor egy alakulóban levő nagyvárost látott maga előtt. Különösen a Belvároson túl, a külsőbb perifériákon, úgy a Rókus táján ötlöhetett ez szemébe. Terjedelmes, palánkokkal körülvelt zöldséges kertek között a felbukkanó apró alföldi házacskák mellett csoportosan emelkedtek már a háromemeletes házak.

Ki volt tűzve a Nagykörút meg a Sugár-út (Andrássy-út) helye itt-amott fölépített házsorokkal. A Stáció-(Baross-)utcában a gémes kutak ritkás erdeje közt már épültek a klinikák. A nagy utakon el-elzúgott egy-egy zörgős ablakú lövonat; de inkább felemás ülésű, suta omnibuszok jártak szerte, legtöbbször a bak mellett «két pisztolyos» táblákkal (mert a Széna-tér, ma Kálvin-tér sarkáról indultak, ahol azelőtt a «Két pisztoly»-hoz címzett beszálló csárda állott), ezek végigvittek a városon s a Király-utcán és Fasoron (Vilma királyné útja) át mentek ki a Városligetbe. A régibb házak, kivált a Belvárosban, többnyire egyemeletesek, dísztelenek és alacsonyok voltak, ritkán akadt köztük stílusos barokk vagy új-román cifrasággal ékesített homlokzat. Alul egyszerű boltok sorakoztak egymás mellé, majd mind kismesterember és iparosnak műhelyes üzlete, kis szekrényablakos kirakattal vagy készített holmiaiból a bolt elé állított mintákkal. Nagyobb kirakatok csak a Váci- és Hatvani- (Kossuth Lajos-), meg az Uri- (Koronaherceg-, sőt ma Petőfi)-utcákban voltak láthatók.

A forgalom, az utcai élet főképp a kikövezett gyalogjárókon bonyolódott le; az úttesten megrakott fuvaros kocsikon kívül néha egy-egy úri fogat, liberias kocsissal bakján, kényeskedett végig. Korcsma sok, de igénytelen, kávéház kevés s az is sötét és füstös, tünt fel az utcák során; kávémérés annál több. Mindenről valami hátortalan, szegényes kezdet rítt le; az egész inkább az elmaradt, egyszerű, nem hivalkodó élet képét mutatta; tömegekről, sietésről szó se volt sehol. Ami a magyar vidékekről újon érkezettet leginkább meglephette s nem a legkellemesebben érintette, az a feltűnő sűrűn felhangzó német beszéd volt. Ha szállásadóinak panaszkodott miatta, a bennszülöttek azzal vigasztalták, hogy ez még hagyján, de azelőtt mást sem lehetett hallani német szónál. Ez is átalakulóban levőnek mutatta a főváros belső életét. Hogy hova, mivé fejlődik majd, nem tudhatta akkor még senki. Ám azért sokat beszéltek róla, nem várva valami különöset, de nem is tartva tőle; inkább a közömbös néző beszélt belőlük, aki az akkori helyzet gyökeres megváltozásáról nem is álmodik.

Valósággal csak a Belváros és annak közvetlen perifériái voltak teljesen beépítve. Középpontja, főekessége a nagy négyszegre épült, oromsorán szoboralakokkal díszített s közepén magasra felnyúló tűztoronnyal ellátott Városháza volt; előtte és a régi piaristagimnázium előtt fákkal szegett térség: a virágpiac. Innen le az alacsony partú Dunáig és mögötte ki a Fővámházig

szűk, görbe utcácskák, kis terek sokasága lepte el az egész belső területet. A Belváros úribb része a Városház homlokzatával szemben terült el; a téren túl a Váci-utca irányában a régi Színház-térig (a régi német színház helye; később Gizella-, ma Vörösmarty-tér) s azontúl a Lánchíd pesti végéig nyult el az elegáns negyed, ahova a pesti szegényebb diáknép legfeljebb sétálni s az úri korzót bámulni ment. — Az egyetemi élet sajátos középpontját a mai Egyetem-tér s annak közvetlen környéke képezte. Nem torkollott bele annyi utca, mint ma; alacsonyabb házak szegték s azért elég téresnek tetszett. Az egyetemi főépület régi, rozoga homlokzatával szemben hosszú, mérgessárga emeletes ház nyult végig a Károlyi-palotától a Kecskeméti-utcáig; ez volt az első bérkaszárnnyák egyike messze benyuló kettős udvarával, benne szerkesztőségek, diákszállások és a Nemzeti Zenede. Az Egyetemnek vele összeépített balszomszédja a gyönyörű Egyetemi-templom volt, jobboldalán a közbe benyuló Szerb-utcának másik sarkán stílszerű elhelyezéssel a Központi Zalogház állott (ma Közgazdasági Egyetem).

Ami magát az Egyetemet illeti, a térre néző régi épületrész még II. József idejéből való dísztelen, dohos szagú alkotmány volt, amely benyult a Szerb-utcába. Az új szárnyon szép és világos helyiségek vártak bennünket s bennük a legkülönfélébb előadások zuhogtak ránk. Az öreg Kerékgyártó historikus adattömegeit anekdotaszerű epizódok elmondásával fűszerezte; csodáltuk a fiatal, hórihorgas Ábel Jenő tudását és Ponorí Thewrewk Emil budai németséggel kiejtett latinságát. Akkori kezdő filozopter szemével nézve rettegett alakká magasodott előttünk Budenz József. Nehézkes germán volt a nagy tudós, aki a finn-ugor nyelvészet legmagasabb ormain járt s azt hitte, fel tudja készületlen hallgatóit magával oda vinni. Áhitattal néztünk rá, de nem értettük még akkor sem, mikor már dünnnyögő hangjához és kegyetlen német kiejtéséhez hozzászoktunk. Mi tagadás benne, miatta a nyelvészettől rettegve fordultunk el mindaddig, míg a fiatal Simonyi Zsigmond úgyahogy meg nem békéltetett vele. Ellenben rögtön megnyert bennünket az akkor szintén elég fiatal Beóthy Zsolt. Nagy könyvet tett maga elé: «Tragikum»-ának kéziratát s abból magyarázott, ceruzáját forgatva, pompás jelzőkben gazdag, momentán fogalmazású mondatokban; plasztikus komáromi beszéde jól esett a fülnek, csak sajnáltuk a beteges véznaságát, ideges fejrázásait; mohón jegyeztünk utána, mert nem adtunk a beteg szervezetének néhány évnél többet; hogy 70-dik életévéig élél, ki gondolta volna akkor? — Közvetlen szeretetünk diákos melegével mégis Gyulai Pált vettük körül. A már akkor is őszes kis emberből valami őszinte, egyenes férfiasság és közvetlenség sugárzott, ami szemünkben megnövesztette kicsiny alakját. Hirhedt kritikusi neve, pattogó harciassága mit sem csökkentett vonzalmunkon; tudtuk, hogy minden szava meggyőződésből fakad s közvetlenül áramlik belőle. Az igazság nyers kimondása mindig szimpatikus a fiatalság előtt. Nem törődünk előadásának dökögös voltával, amely csak az anyagközlés során volt észrevehető, de amint kitért, amint a maga kritikusi tapasztalataiból szőtt közbe epizódokat és műfajelméleti törvényszerűségeket, olyankor áradt ajkáról a szó s felejthetetlen szempontokkal gazdagította megítélésünket. Amellett élénk, humoros lélek volt, aki sohasem érzékenykedett. Amikor egyszer az új tanári szobában több más kollégája jelenlétében az év elején egy golya kereste, hogy indexét aláírassa vele és egyenesen feléje tartott, Gyulai csodálkozva nézett fel rá: «Honnan ismer maga engem?» Az meg zavarában elszólta magát, hogy: «Kérem, a vicclapokból» — jóízűt nevetett rá és megveregette a gyerek vállát: «Jól van, öcsém, csak mondja ki mindig az igazságot».

Igen sokat foglalkoztunk, mert legközelebről érdekelt, az irodalommal. Magunk is titkos vagy bevallott poéták, novellisták, cikk- és tárcáírók voltunk s az újságokban, különösen a «Fővárosi Lapok»-ban sűrűn jelentek meg közleményeink, melyeket előbb a pajtásoknak felolvasva, azok bírálata alá bocsátottunk. Az Akadémia és a Kisfaludy Társaság felolvasó ülésein mi töltöttük meg a karzat nagy részét s rendezett matinékkal magunk is követtük a nagy példákat. A szerbutcai épületszárny végén erre a célra impozáns díszterem (promoveáló terem) állt rendelkezésünkre s az Olvasókör égisze alatt havonként rendeztünk egy-egy felolvasó ülést, bemutatva szépirodalmi dolgainkat vagy tanulmányt; szavalóink is akadtak a más karbeliek közt, úgy hogy az összejöveleteknek hire ment. Válogatott szép publikumot kaptunk, a professzorok is gyakran megtiszteltek megjelenésükkel. Különösen lányközönségünk volt a nagy társaságokénál is különb; mamáikkal jöttek, hogy báli táncosaikkal beszélgethessenek, mert a régi szigorú felügyelet rájuk akkoriban még teljes érvényben fennállott. A rendezés szellemi részét a más karbeliek ránk bízták, azonban ők vezették be karonfogva a hölgyeket s melléjük telepedtek hallgatóknak. Szellemi vezére az egésznek a pompás megjelenésű, jó poéta: Kadocha Lippich Elek volt, sürgő társai: Erdélyi Pál, Madzsar Gusztáv, Petri Mór és a két egyforma nevű unokatestvér: ifj. és legifj. Szász Károly; utóbbiak valósággal dédelgetett kedveltjei a közönségnek. Rokonszenves, jó előadók voltak, különösen a kész poétaszámba menő kisebbik. Néha professzor is akadt, aki felkérésre egy-egy népszerűbb témát fejtegetett. Egyszer Vámbéry Ármin vállalkozott ilyenre, ázsiai utazásaiból szemelve ki érdekesebb epizódokat. Az előadót Erdélyi Pál vezette be, én utánuk a megjelent Heinrich Gusztávot. Amint a professzor előttünk Erdélyivel bevonult s mi követtük, Heinrich rájuk mutat és azt mondja fejcsóválva: «Rossz a ritmus!» Nem értettem, kérdőn néztem rá. «Na ja, az egyik jambusban lépked, a másik trochaeban.» (T. i. mindkettő bicegett, de más-más lábba.)

Ugyanott a folyosó végén volt a «Bölcsész Segélyegylet» helyisége, a filozopterek állandó érdeklődése tárgya, itt voltak u. i. a kondíciók kiírva. Aki vidékre vagy helyben nevelőt, korrepetitort keresett gyermekei számára, itt jelentette be s a hallgatók megválasztottjaiból álló vezetőség pártatlanul, ambícióval közvetítette az ügyeket. Megesett olykor, hogy igen megfelelő valakit ajánlván, a családfő hálából elemózsiát vagy italt küldött föl az intézőknek; ez volt egyetlen honoráriumunk. Más meglepetés is ért bennünket. Egy szép napon beállít hozzánk egy őszes, sovány úr és tört magyarsággal bemutatkozik, hogy ő Mehner Vilmos könyv- és lapkiadó és elpanaszolja, hogy a nála megjelenő «Képes Családi Lapok» szerkesztője megszökött tőle, a heti lapnak pedig meg kell jelenni pontosan, vegyük át rövid időre a szerkesztést, míg alkalmas valakit talál. Bizony szegény Mehner félévig keresett megfelelő helyettest s ez alatt ott a Segélyegyletben mi szerkesztettük a lapot. Minden régi firkánkat, amit máshonnan köszönettel visszakaptunk, elhelyeztük hasábjain; csak a külföldön vett és agyonkoptatott fametszetducokkal voltunk megakadva, mert sokszor nem lehetett tudni, mit ábrázolnak és csak lenyomatva jött ki valahogy a kép persze nem odaillő magyarázattal.

A Segélyegyletnek volt még egy nagy előnye. Onnan közvetítettük a színházi kedvezményes jegyeket. Az ilyen karzati jegy akkor egy-két hatosért volt kapható. Ezekért délelőttönkint el kellett menni a Nemzeti és a Népszínházhoz. Mindig akadt köztünk, akinek «véletlenül» ablakórája volt és elrohanhatott a jegyekért. Nem az önfeláldozó humanizmus vitte olyan szívesen oda,

hanem egészen más; a Nemzeti még régi formájában állt: oldalt a kőrísfás nagy udvarral, ahol ilyenkor a színészek padokon üldögélve vagy álló csoportokban mind láthatók voltak hétköznapi ábrázatukkal. A jegykiadásra várakozni kellett; azalatt megbizottunk végigszemléllhetette nagyratartott kedvenceit: a kislányos «szőke csodát» Márkus Emiliát, Jászait, Helvey Laurát, Benza Idát, Molnárnét, mind viruló szép nőket; a daliás Nagy Imrét, mozgósfű Ujházit, kacszázóan járó Vizvárit, az elegáns Halmit és az utólérhetetlen Náday Ferencet. A félgyerek szemlélőben fölmerültek szerepeik s mint túlvilági lényekre, úgy tekintett rájuk. A jegyeket megkapva loholnia kellett tovább, messze ki a Rókuson túl a Népszínházba. Már itt nem nézélhetett olyan zavartalanul; a szereplők kint a nyílt utcán sereglettek a hátsó kis bejárat körül, mint a kas nyílásán a méhek. De mennyei boldogság volt, ha véletlenül megpillanthatta köztük Blahánét, Pálmai Ilkát, Hegyi Arankát. Sok estét végigvitatkoztunk, melyikük különb, már úgy egyéni vonzalom szerint, a vége mindig csak az volt, hogy néhány különvéleményt letorkolva, Blaháné maradt a győztes, az utólérhetetlen, a bűbáj megtestesülése. Nemcsak mi, lobbanékony fiatalok voltunk így ezzel a tüneményes asszonnyal, az egész város varázshatalma alatt állott. Akkor élte a népszínmű virágkorát; nem volt még régi darab a «Falu rossza», új a «Sárga csikó», a «Piros bugyelláris», néhány klasszikus operet: a «Kornevillei harangok», a «Rip» s amit Blaháné ezekben a közönséggel művelt, az kész boszorkányság volt. Valamikor, sokkal később Rákosi Jenő megkockáztatta azt a vakmerő kijelentést, hogy Budapestet magyarrá voltaképp Blaháné tette. Hihetetlennek tetsző állítás, de mi, akik ennek a rohamos átalakulásnak szemtanúi voltunk és láttuk a népszínházi diadalokat, nem mernék neki ellentmondani. A pesti nehézkes kispolgárelemet sem újságok, sem a parlament, sem az irodalom nem tudta volna megnyerni, ahhoz asszonyi bűbáj kellett, ami csak ebből a csodanőből sugárzott ki oly ellenállhatatlan megbabonázással. Ott is voltunk, amint csak tehattük, ha mindjárt a kakasülő legtetijén is, a tűzoltó és a vészcsap barátságos szomszédságában és a végén láttuk kijönni a pesti polgárfamiliákat könnytől csillogó szemekkel, kipirulva vagy egy-egy népdalt dudolva «magyar» szöveggel. S ha utána visszatértünk is a csöndes, szürke életbe, a felejthetetlen élmények még bennünk zsongtak sokáig s ma sincsenek kitörölve merengő emlékeinkből.

Egyébként mindennapos életünkben a hónap elején más volt a napi beosztás, mint annak végefelé. Némi kis pénzmag birtokában kávéházi törzstanyánk a «Kammon» volt a hatvaniutcai Pálffy-házban. (Szép-utca sarkán a Nemzeti Kaszinóval szemben.) Ez volt akkoriban az el nem ismertek irodalmi összejövőhelye: Koroda Pál, Prém József, a két Palágyi s néhány kisebb nagyság trónoltak ott, de köztük ült az örökké békétlen Vajda János is és a veszedelmes gyűlölködő Tolnai Lajos. Nem ültünk közjük (majd adott volna nekünk Gyulai!), de ők barátságos szomszédságot tartottak velünk, zöld ifjakkal. Tovább politikusok ültek, ellenzéki képviselők; itt Kaas Ivor és Herman Ottó vitték a szót. Máshol újságírók verődtek össze. A csoportok nem voltak elszigetelve, mind ismerte egymást és váltották helyeiket, amint valami megbeszélni valójuk akadt. Úgy éreztük, hogy a közélet fókuszában vagyunk. Sajnos, a dicsőség nem tartott sokáig, a filozopterzseb nem bírta. Lassan vissza kellett szállingóznunk a kecskemétiutcai kis kávémérésbe, legszokottabb tanyánkra. Ott olvastuk fel egymásnak elmeműveinket, ott referált némelyikünk érdekesebb olvasmányáról, az irodalmi áramlatok megbeszéltek,

problémák kerültek szőnyegre, majd a közélet új eseményeit vitattuk meg nem kis, öreges fontoskodással. Talán az különböztette meg tárgyalás módunkat a mai ifjúságétól, hogy személyekre át nem vittünk semmit. Nem egyes embereket tettünk felelőssé a kritizált jelenségekért s emiatt legélesebb rosszalásunk sem fajult gyűlölködéssé; maga az ügy érdekelt s amikor ítéletünk kialakult róla, mint letárgyalt témáról áttértünk másikra. Közbejátszott ebben fiatalos idealizmusunk, de főképp a feltétlen tekintélytisztelet, amely a kiválóságok iránt a mi nemzedékünkben még kiirthatatlanul benne élt s bizonyos fegyelmezettségre vezetett. Különbben is távolból néztünk mindent s aktíve, tudtommal, csak egyszer avatkoztunk a közélet folyásába, de akkor alaposan.

Egy késő tavaszi napon, 1886 május 21-én, délután Gyulai előadását hallgattuk, mikor az óra vége előtt kinyílt az ajtó s azon vagy egy tucat máskarbéli hallgató, többnyire jogász, nagy papirzacskókat cipelve, libasorban bejött, hátul letelepedtek az utolsó padba és csendesen várták az óra végét. Nem tudtuk mire vélni a dolgot. Valami diákcsínyt sejtettünk, maga Gyulai is ezen a nézetten lehetett, mert nyugodtan folytatta a prelekción; majd kiderül, mi készül itt. Csengetéskor megkapta az obligát éljenzést, kiment, hátulról pedig egy stentori hang ittmaradásra szólított fel bennünket. Megtudtuk, miről van szó. — A nemzetet aznap délelőtt felháborító merénylet érte. Janszky dandárparancsnok kivezényelte tisztikarát a katonai temetőbe s minthogy aznap a 49-es Budavár bevételének évfordulója volt, ünnepélyesen megkoszorúzták beszéd kíséretében az akkor elesett Hentzi generális sírját. Az osztrák Hentzinek, aki 49-ben Pestet bombázta, a Lánchídat fel akarta robbantani s a várban fenn emlékszobra állt a Szent György-téren, emléke már eddig is vörös posztó volt a magyarság szemében. Ime, a nemzetet újabb arculcsapás érte a magyargyűlölő szoldateszka részéről a császárhűséget emlegető beszéddel, még inkább halálos ellenségünk megkoszorúzásával. A fiúk csomagjaikból előszedtek fűtyülőt, csengőkolompot, kereplőt, játékdobot, sőt kavicsokat; kiosztották köztünk és felszólítottak, vonuljunk Janszky lakása elé, adjunk neki macskazenét és verjük be ablakait. Mint egy ember, csatlakoztunk hozzájuk. Lent az Olvasókör előtt feketélt a diákok tömege. Ellenzéki képviselők beszéltek hozzánk elkeresedett szenvedélyességgel s megindult a menet a Nemzeti Múzeummal szemben levő Brázay-ház elé, melynek első emeletét Janszky lakta. Éktelen zsvaj harsogott a ház előtt, ablaküvegek csörrenése hallatszott, néhány pillanat alatt az összes ablakok be voltak zúzva. A tüntetés nem tartott sokáig. A diákság, mint aki dolgát jól végezte, el akart vonulni, de nem lehetett; három oldalról rendőrök sorfala állta útunkat. Kelepcében voltunk; kívül a bámész tömeget lovasrendőrök kergették szét, minket pedig közrefogva tereltek a Hatvani-utca felé, ahol a Gránátos-(Városház-)utca sarkán a rendőrség központi épületébe nyomtak. Itt sorra kérdeztek, kik rendezték a zavargást. Azt mondtuk, hogy nem tudjuk. A kormány részéről, úgy látszik, intést kaphatott a rendőrkapitányság, hogy enyhén bánjanak velünk, szigorú fenyegetőzés után szépen szólnak is eresztettek mindnyájunkat. Másnap a házban Irányi Dániel interpellált; Tisza Kálmán válaszában Janszky eljárását önhatalmúnak és tapintatlannak bélyegezte. Délután tömegsétát tartottunk Janszky elcsapatását követelve. Erre harmadnap Bécsből megjött a válasz: Janszkyt soronkívül előléptették. A vihar csak most tört ki igazán.

A hír késő délután terjedt el a városban s az Egyetem-téren pillanatok alatt ember-emberhátán szorongott. A tömeg öklöt rázva kiabált, polgárok szídták németül az osztrák armádiát és Bécset. Mi felülről, nyitott ablakokból

néztük a forrongást; az Olvasókörből több képviselő jött fel közénk, meg akartak velünk tárgyalni a helyzetet, amit nagyon komolynak festettek le. Értesültek, hogy a kaszárnyákban két osztrák ezredet készenléthe helyeztek s ezek csak a kivезénylést várják. Felmerült a gondolat, hogyha a sokaság tovább is itt marad ezen a zárt kis téren, abból kiszámíthatlan vérengzés támadhat. Valamiképp el kellene a tömeget innen vezetni szabadabb helyre, ahonnan könnyen szétrebbenhetnének. Polónyi Géza szerint erre a diákság lenne legalkalmasabb, de nem egy-két ember, hanem testületileg kellene kivonulni s a sokaságot maga után vonni. Szép elmélet volt, de a gyakorlat rácsáfolt. Mikor kértünk, a tömeg nem akart mozdulni, körülfogott bennünket és egyre csak halljuk l-ozott. Nem maradt más hátra, a boltokból széket, asztalokat kellett kicipelnünk s a tér három sarkán más-más vállalkozónak beszélni a néphez. Jóhangú fiúk kiáltó szavait hallottuk felénk röpködni. Némelyik néhány mondat után berekedt, más ugrott helyébe. Madzsar öles alakját majdnem vállukra emelték egy-egy elkeseredett mondására. Másik sarkon Laky Imre tüzelt, Beksics Gusztávnak, a nagy mameluknak unokaöccse. A fiú fényes szónoknak bizonyult, minden mondatára rivalgás volt a válasz. Lassankint beesteledett, de mindnyájunkat valami tömegmámor ejtett hatalmába. Észre se vettük, hogy a homályban milyen mozgolódás támadt a sokaság közt. A rendőrség csodálatosan háttérben tartotta magát, de mások keveredtek a hallgatóság közé. A polgárság helyébe a kültelkekről a mob, a söpredék furakodott be, kiktől a polgárelem, úgy látszik, lassankint visszavonult és eltávozott. Hihetetlen rongyos alakok tolongtak körülöttünk. Kíéhezett arcú, sebforradásos, meredt szemű suhancok, piszkos ingű, kócos asszony-lánynép. Hallottam, mikor az egyik apacs elkiáltotta: «Gyujtsunk fel valamit, így nem látni!» Nem későbbi kiszínezése ez az emlékeknek, néha utóbb is szorongó álmaimban ezt a képet láttam megelevenedni. A hirhedt Thaisz-éra idejét éltük, ami egyjelentésű volt a közbiztonság teljes csődjével. Távolról közeledő trombitaszó harsant fel; nem osztrák gyalogság, huszárok jöttek kétfelől a teret megtisztítani. Megváltásként üdvözöltük a recsegő hangokat, bár amint nyomni kezdék a tömeget, egy-egy sikítás, ordítás arra vallott, hogy nem a legkíméletesebben léptek fel. Kivont karddal lovagoltak a csőcselék közé, jobbra-balra kardlapozták a tétovázót vagy ellenállót. Egyfelé hagytak menekvő utat, a Kecskeméti-utca irányában. Ideáradt hanyat-homlok, egymást taposva a fejvesztett nép. Végigrohantunk a Széna-tér felé, de ennek nyílásán, keresztbe álló sorfalat állt a rendőrség. Előttünk hármás-négyes egymásmögötti sorokat látva belőlük, észrevettük, hogy zsákutcába kerültünk. Az első rendőrsor a gyanus alakokat átadta hátra a hátsóknak, akik ott mindjárt megkötözték őket. Minket a jobb ruhánk mentett meg a letartóztatástól, bár tucatnyi kollégánkat és épen az előbb szónoklókat szintén oltalmukba vették néhány napra m. kir. Andrásék.

Ez volt a kezdete annak a hetekig tartó nagy zavargásnak, amely később nem egy emberáldozatot követelt. A mob fel volt kavarva és zsákmányra volt éhes; amint beesteledett, az üzletek egész sorát kirabolták, eloltották a gázlámpákat, utcák maradtak teljes sötétben. Kis híja volt, hogy a gázgyárat fel nem robbantották, ami végkép sötétségbe borította volna a várost. Az utak mentén gulákba rakott fegyverrel éjjel-nappal kint tanyázott készenléthe az egész helyőrség. A híres «tüntető négyszög»-ben (a belső körutak és a Hatvan-utca torkolatának kereszteződésénél) esténként kiújultak a viharos tüntetések. Katonákat, rendőröket húztak le lovaikról, elverték, fegyverüket elszedték tőlük; ezek kamatostul fizettek a kölcsönért. Földre taposott alakokon hullámzott

ide-oda a véres fejű emberáradat. Ezekben a szörnyűségekben közülünk már csak a végletekig elszánt, tüzesfejű kollégák vettek részt, mi csendes filozopterek legfeljebb a Klič mama tejeldéjéből (a ma is meglevő átjáróház múzeumkörúti oldalán) néztük szorongva a szenvedélyek tombolását. — S e képekhez kapcsolódik emlékemben egy másik. A sors kegyetlen szatirája úgy hozta magával, hogy azt a Laky Imre pajtásunkat, aki ekkor a téren szónokolt, később nagybátyja, hogy több galibát ne csináljon, elhelyezte a rendőrfelügyelőség kötelékében, ahol a mi Imrénk vagy két évtizeddel azután lovasrendőrei élén ugyanolyan diáktüntetést kergetett szét az Egyetem-téren, mint amilyet gyerekfejjel gyakor ő segített felkavarni.

***

Talán nem ugyanilyen élményekkel, nagyjából mégis hasonló légkörben élték le egyetemi éveiket a közvetlen előttünk eltelt négy év diákjai is. Köztük Négyesy Lászlóval egy évig együtt hallgattuk az előadásokat. Komoly, meggondolt fiatalembernek ismertük, aki azért nem vetette meg a jóízű tréfát. Mi gólyák őt, mint negyedévest, nem kevés tisztelettel kezeltük, különösen mióta Gyulainál a «kritikai és irodalmi dolgozatok» óráinak egyikén felolvasta egy verstani tanulmányát. Gyulai, mint rendesen, ezt is lekicsinyelte, amiben nagyrésze volt az ő személyes kultuszának Arany János iránt. Hogy mer egy ifjonc hallgató olyan témába fogni, amit Arany «A magyar nemzeti versidomról» megírt értekezésében már elintézett! Nekünk már akkor valami azt sugta, hogy Négyesynek van igaza. Nem cáfolt ő semmit Arany alapteóriáján, csak elmélyítette. Olyan sajátságait látta meg a magyar versnek, amiről nagy elődje vagy nem tudott, vagy nem beszélt. A dolgozat akkor még embriójában lehetett, tény azonban, hogy később ebből alakult ki az a verstani elmélete, amely ma is és végérvényesen elfogadottá lett s amelyben tisztázta a magyar versritmus összes lényeges titkait.

Négyesy László 70. születési évfordulója ébresztette fel bennem az együtt töltött, rég letűnt idők emlékeit s amint az egykori képek amúgy rendszeretlenül elem rajzoltak, azokat itt vázlatosan papírra vetettem.

Solymossy Sándor.

KÉP.

Próder Lajos festőművésznek.

*Ez szép erő és néma áhítat,
mely az idők mélyében nőve nőtt.
Megépttetted a szilárd hidat:
mehetsz rajta, amikor akarod
és megállhatsz a Legnagyobb előtt.*

*Biztosságod vastraverze alul
és jöltte nagy álmaid kék íve:
egy lélek, mely iszenülni tanul
s a Mindenség ritmusra-verő szíve,
így vonulsz át a hídon egyedül*

— ismeretlen-síkokban, szebb-határba —
s az Istent, kit mindnyájan keresünk,
harmóniád boldogan megtalálja . . .

Nagy Emma.

A VÖRÖS EMIGRÁCIÓ.

POGÁNY József volt népbiztos, az emigráns kommunisták vezérkarának egyik kiemelkedő tagja, azonnal röpiratot szerkeszt «A fehér terror Magyarországon» címmel s ebben a következő szavakkal ösztönzi a munkásságot a II. Internacionále utasításainak keresztülvitelére: «A vasút álljon meg Magyarország határainál! A posta ne szállítson a fehér terror hazája felé! A telefon és táviró ne kapcsoljon Horthyék uralmának! A világ proletariátusa tagadjon meg minden munkát, amely Horthy országának szolgál! Teljes gazdasági és politikai bojkott a fehér terror Magyarországgal szemben! Nincs békekötés, se gazdasági érintkezés a fehér terror magyar globusával! Ahogyan az orosz proletárság érdekében odakiáltotta az ántánt munkássága kormányai felé: «Hands of Russia!» úgy kell most önmaga felé kiáltania «Hands of Hungary!» Oroszországot csak úgy lehetett megmenteni, ha az ántánt munkásságai lefejtették nyakáról a burzsoá beavatkozás fojtogató kezét, a magyar munkásságot csak úgy lehet megmenteni, ha az ántánt proletárjai nem mozdítják többé munkára vagy békülésre kezüket Horthy Magyarország felé. Ahogy a középkor katholicizmusának egyetemese internacionáléja exkommunikálásával, tüztől, víztől, minden emberrel való érintkezésből ki tudta tiltani az emberiség ekkori érdekei ellen vétőket, úgy kell most a proletárságnak a maga megsemmisítő kiátkozásával a civilizált emberiség tüzétől, vízétől való eltiltásával sújtania a Horthyék Magyarországot».

A magyar kormány, hogy semmit se hagyjon próba nélkül, megkísérli a kiegyezést s értesíti a titkárságot, hogy hajlandó tárgyalni. Fimmen azonban gögösen és mereven visszautasítja a közeledést: minden tárgyalás céltalan, a felvilágosításokra semmi szükség sincs. Ez az állásfoglalása érthető; neki nem az ellentétek kiegyenlítése, hanem Magyarország izolálása volt a fontos. Ezért állapítja meg feltételeit is olymódon, hogy azok valahogyan elfogadhatók ne legyenek s így a bojkott ürügye mindvégig megmaradjon. Mint minimális követelményeket szabja meg valamennyi vád alatt álló politikai fogoly szabadonbocsátását, minden politikai per felfüggesztését és általános amnesztia kibocsátását. Ezeket a «minimális» követelményeket egy állam sem fogadhatta volna el és egy nemzet sem tűrhette volna ezt a beavatkozást belügyeibe.

Békés megegyezésről ezek után nem lehetett szó.

Fimmen terve az oroszok megsegítésén kívül más távolabbi célokra

is tört. A bojkottot erőpróbának szánta, mint a bécsi «Abend» jún. 17-iki számában a győzelem reményében előre be is vallotta: «Soha nem hallott, a világtörténelemben egyedül álló eseményről van szó; a szervezett munkásságnak a külpolitikába való önálló beleszólásáról. A bojkott mindenkor halomra fogja dönteni a diplomaták titokban kovácsolt terveit, a Magyarország elleni mostani bojkott pedig az első nagy erőpróba lesz az államok imperialista politikája és az imperialista titkos diplomácia, a háború e két fő okozója és a háború utáni idők átkai ellen».

A Bécsben megjelenő kommunista «Rote Fahne» 1920 jún. 20-iki számában a bojkott jelentőségét a következő hasonló szavakkal méltatta, amely hasonlóság alig lephet már meg: «Magyarország bojkottálása nemcsak a magyar rémuralom elleni harc, nemcsak a szolidaritás kötelessége megkínzott magyar testvéreink iránt, hanem harc az a világreakció ellen is; egyaránt küzdelem a francia és olasz, valamint a német és osztrák munkások jogaiért és szabadságáért. A bojkott a defenzíva hosszú, nehéz hónapjai után a proletariátus első nemzetközi akcióját jelenti, amellyel a proletariátusnak nagy, a burzsoázia vértől csepegő uralma elleni elkerülhetetlen offenzívája kezdődik. Ha a magyar rablók uralma összeomlik, akkor ezzel a legsötétebb, valamennyi szomszédos állam munkásságát veszélyeztető reakció erős védbástyája semmisül meg. S akkor így a világ burzsoáziája döntő vereséget, a munkásság pedig döntő győzelmet fog aratni».

Fimmen nagy körültekintéssel fogott a küzdelemhez. Az akció vezérkarát Amsterdamban szervezte meg. Itt a központi bojkottbizottság élén maga vezette a hadjáratot. Mindjárt előljáróban hangsúlyozta, hogy valamennyi ország munkássága csak tőle fogadhat el utasítást s hogy külön utakon senkinek sem szabad járnia. Kiáltványaival, utasításaival, utakat minden, munkássággal tartó lapnak közölnie kellett, csatlakozásra szólította fel az államok különböző munkásszervezeteit, főleg a közlekedési és posta-alkalmazottakét. A bojkott ellen fellépő kormányok megfenyítését, a megfelelő ellenintézkedések megtételét az illető országok szakszervezeti központjaira bízta, mindaddig, amíg ő a nemzetközi titkárság nevében utasítást adhat.

A Magyarországgal szomszédos országok mindegyikében egy-egy bojkott-bizottságnak kellett volna alakulnia, azonban csak a bécsinek a működéséről van tudomásunk. Ez fejtette ki a legnagyobb agitációt. Naponta bulletineket adott ki a hadjáratról s hovatovább magához ragadta a vezetést Amsterdamtól. Fimment ugyanis már az első napokban csalódás érte. Sem az angol munkások nem hajtották végre a bojkottot, sem a német szakszervezetek. A németek a Magyarországnak szánt szénküldeményeket nem tartóztatták fel saját országuk területén, hanem bebocsátották Ausztriába, nem csekély zavart okozva ott. Azonkívül a viziutat a Dunán Passaunál nem zárták el s így a Dunán a blokádnak nem sikerült.

Vagyis azokban az országokban, amelyekben az emigránsok nem

fejtettek ki magyarelles tevékenységet, a munkásság nem állott Fimmenék szolgálatába. Minél inkább ellepték valamely ország munkásszervezeteit az emigránsok és befolyásolták azokat, annál nagyobb volt az illető állam munkásságának a részvétele is a bojkottban. Olaszországban főleg a trieszti rakodómunkások a bojkott hívei, Jugoszlávia ellenben Magyarországgal lett szolidáris. Sok fenyegetés hangzott el ugyanis, hogy ő is sorra kerülhet az «ártatlanul bebörtönzött munkások» miatt s ezért a bajt megelőzni óhajtván, fenntartotta a vasúti összeköttetést Magyarországgal, sőt a Bécsnek szánt lisztküldeményeket Budapestre irányította. Csehszlovákia munkásságának cseh része végrehajtotta Fimmen utasításait, a tót munkásság azonban — a bécsi Arbeiterzeitung aug. 7-iki vallomása szerint — nem «teljesítette a határállomásokon a bojkottal szemben kötelességeit».

Ausztria volt az egyedüli ország, amely a bojkottot szigorúan keresztül vitte. Itt Fimmen utasításait legnagyobb engedelmességgel a vasutasok követték, bár ezeknél sem ment egész simán a dolog. Az Ostbahnon a német nacionalista és keresztényszocialista tisztviselők ellenszegültek a bojkottnak, a forgalmat tovább is fenntartották Magyarországgal, úgy hogy köztük és a szocialista munkások között összeköttetések támadtak. Végül is a tisztviselők pár nap múlva kénytelenek voltak visszavonulni s ekkor a vasúti alkalmazottak nélkülük próbálták az osztrák vonalakon a forgalmat lebonyolítani, ami nem ment zökkenő és fennakadás nélkül.

A bojkott tehát zavarokat okozott Ausztriában is. Jellemző, hogy ezeket a belső surlódásokat, a munkásság és polgárság közötti egyenetlenkedéseket az emigránsok mint az osztályellentétek kieleződését és mint forradalmi tényezőt nagy örömmel fogadták.

Már a bojkott első napjaiban nyilvánvalóvá lett, hogy a vérmes ábrándok, amelyeket Fimmen a proletariátus összefogásához és aktív politikai tényezővé való fejlesztéséhez fűzött, nem ölhetnek testet. A bojkott nagyvezérkarának hatásköre alól a nyugati államok munkássága kicsúszott s így annak nem volt tennivalója sem.

A nagy cél háttérbe szorult s már csak a közvetlen cél, Magyarország legyűrése maradt előtérben. Ennek a vezetése pedig a Magyarország tőszomszédságában lévő bécsi bizottságnak a kezében volt. Így tolodott át rövidesen a súlypont Amsterdamból Bécsbe, amit az is dokumentált, hogy jún. 25-én maga Fimmen is az osztrák fővárosba jött. A bécsi bizottság a jugoszláv és tót vonakodás dacára is reménykedett, hogy keresztülviheti akaratát. Az első hadijelentések nagyon bizakodóan szólottak. «A szervezett munkásság ostromzára várakozáson felül sikerült» — hallatszott, azonban a hajlandóság a magyar kormánnyal való tárgyalásra mást látszott bizonyítani.

Magyarország gazdasági életét a félig sikerült bojkott is érzékenyen érintette. Súlyos belső gazdasági válságokkal küzdödé, a magyar kormány igyekezett megtalálni a megegyezés útját. A tárgyalások Renner

osztrák kancellár közvetítésével és elnöklete alatt folytak a bécsi külügyminisztériumban (jún. 28.); Magyarországot bécsi követe, Gratz Gusztáv képviselte, Fimmen mellett pedig a szakszervezeti szövetség amsterdami irodájának képviselőjében Hueber, a szövetség végrehajtó bizottságának nevében Forstner — mindketten osztrák szocialista képviselők — továbbá a cseh és a csehországi német szakszervezeteknek egy-egy megbízottja vett részt. Az olasz és angol deputatusok távol maradtak. A tárgyalások nem végződtek eredménnyel, mert a magyar kormány képviselője Fimmen követeléseit elfogadhatatlannak nyilvánította.

Az eredménytelen tárgyalás után Fimmen harcias hangú nyilatkozatot adott ki: «A bojkottot szigorúan keresztülvisszük, vasgyűrűvel vesszük körül Magyarországot... A csehszlovák munkások nem hagyják abba a bojkottot mindaddig, amíg Magyarország a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség összes követeléseit nem teljesíti. Nekünk van még néhány éles fegyverünk tartalékban» — tette hozzá fenyegetőzve. Fimmen ezután visszautazott Amsterdamba; a szakszervezeti iroda pedig tudomásul véve jelentését, a bojkott folytatását, sőt szigorítását mondotta ki.

A tárgyalások a magyar kormány előtt világosan feltárták, hogy a magyarellenés mozgalom mögött korántsem áll a Szakszervezeti Szövetségbe tartozó 28 milliónyi munkásság, a bojkott addigi lefolyása pedig azt igazolta, hogy a mozgalom központja az emigránsok befolyása alatt álló Ausztria, illetőleg Bécs. Mivel a magyar gazdasági életnek főütőere nyugat felé Bécsen keresztül vezetett, kétszeres veszedelmet jelentett, hogy a Magyarország elleni támadásnak centruma éppen itt volt.

Ezeknek a tényeknek a felismerése után a magyar kormány a provokációra erélyes ellenrendszabályokkal felelt. Beszűntette Ausztriával a teherforgalmat, megtiltotta az élelmiszerkivitelt oda s elzárta a nyugatmagyarországi kőszénbányákat, amelyek Bécs közműveit látták el. Ez most már hatott, főleg mikor a magyar szén pótlására beigért szenet a csehektől sem sikerült megkapni. Az osztrák szocialista kormány azonnal megtalálta a módot, hogy — a saját bőrén érezve a bojkott káros hatásait — megértésre bírja Fimment. Augusztus 7-én kapta meg Amsterdamból a bécsi bizottság a távirati értesítést, amelyben Fimmen közölte, hogy «ámbár a helyzet Magyarországon még mindig nem kielégítő, a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség vezetősége az általános viszonyok alapján mégis elhatározta, hogy a bojkottot aug. 8-án befejezik». Több mint másfél hónapi elzárás után ezzel ismét megindult a forgalom Magyarország és a Nyugat között.

Fimmen vasgyűrűje nem roppantotta tehát össze az országot. Közgazdasági életének ugyan nagy károkat okozott a bojkott, társadalmi rendjét azonban nem zavarhatta meg. Ezzel füstbe mentek az emigránsok és bolsevikiek reményei, akik a közvetlen gyengítésen kívül

a belső felfordulást, kormányválságot és az ő idejüknek elkövetkezését remélték a bojkott kimenetelétől.

De az emigráció készen állott arra az eshetőségre is, ha a vörös csapatoknak a Kárpátok gerincére érkezése előtt bomlott volna fel a rend Magyarországon és követte volna általános fejtelenség a kormányválságot. Készek voltak a Magyarországot környező utódállamok kormányaival fogni kezét s azokkal Magyarország megszállására szövetkezni.

Jászi Oszkár még júniusban, a bojkott kezdetén tárgyalt Bécsben az emigráció vezetőivel, megegyezésre igyekezvén őket bírni. Terve szerint a radikálisokból, szociáldemokratákból és kispapokból emigrációs bizottság szerveződik, amely Károlyi Mihályt, a volt népköztársasági elnököt kormányalakításra hívja fel. A kormány Csehország védelme alatt Ruszkakrajnában, Észak-Magyarország ruténlakta területén alakul meg, amely a vörös csapatokhoz legközelebb van. Itt a kormányal egyidejűleg egy 15—20.000 főnyi légió is talpra áll; ennek minden tagja utalványt kap tíz hold földre és ígéretet, hogy ezen utalványok az akció sikeres keresztülvitele után a magyarországi földbirtokosok uradalmaiból be fognak váltatni. Ez a fegyveres erő szállja majd meg, a megbeszélések szerint, a kisántánt csendőrséggel együtt az országot, ha bekövetkezik az általános felfordulás.

Jászinak ez a terve teljes megértésre talált az emigránsoknál. Mert csak így érthető, hogy Kunfi Zsigmond is, a baloldali szocialisták vezére a «Világosság» jún. 29-iki számában a világbojkott mellett «magyar légiók szervezését követelte a demokratikus és köztársasági Magyarország kivívására».

Jászi és Kunfi multja nem hagyhatott senkit kétségben, hogy a demokratikus magyar köztársaság ismét mihamarább átalakult volna szovjetdiktatúrává. Mert nem erre célzott-e már jó előre Kunfi idézett cikkében, amidőn a polgári konzervatív magyar kormányt azzal az érveléssel támadta, hogy a munkásosztálynak nem lehet azt tovább helyén tőrnie, «amikor hatalma mindenütt növekedőben, amikor vannak államok, hol övé a főhatalom és amikor mindenütt készülődik a hatalom átvételére». A terv kivételére ekkor nem kerülhetett sor.

A bojkotthoz fűzött remények nem valósultak meg, de a válságos napokban ismét félretolódott az emigráció maszkja és egy szempillantásra előtűnt igazi arca. Különösen abban a szózatban, amelyet «Az Ember» bocsátott ki, az emigráció kötelességeit fejtegetvén:

«Az orosz forradalom pribékjeiül ajánlkoztak fel Horthyék és ügylátszik, hogy a francia kapitalizmus képes lesz ezt a hitvány és züllött segítséget, ezt a bűnös véráldozatot igénybe venni. Horthyéknak ez a hihetetlenül aljas kalandor vállalkozása nem végződhet másként, mint az ő teljes megsemmisülésükkel. Az emigrációnak, legyen az Ausztriában, Szlovákiában, Jugoszláviában, Romániában, Itáliában vagy Németországban, Horthyék háborús vállalkozásával szemben egyetlen szent és nagy kötelessége van: szembe szállani a magyar

hőhérokkal. Ha az emigráció harca idáig írással és szóval folyt Horthyék ellen, akkor most vegyék át szerepüket — a fegyverek. Igenis, Horthyék fegyverkezésével szemben mindenhol fel kell fegyverezni az emigrációt, hogy a megtámadott országok népének sorában küzdhessen gyilkos ellensége, a Horthy-banda ellen. Nemcsak az orosz forradalommal szemben való kötelessége a menekülteknek Horthyék ellen harcolni, hanem kötelessége azokkal az országokkal szemben is, ahol menedéket kaptak. A Horthyék ellen való gyűlöletben és elszántságban egységes frontot kell alkotnunk. A helyzet annyira kiélesedett és olyan komolyra fordult a Horthy-veszedelem, hogy mi ebben a pillanatban nem látunk más ellenséget, mint Horthyékat. Minden gyűlöletünk, megvetésünk, irtózatunk és haragos elszántságunk az állig felfegyverkezett Horthy-hadsereg felé villámlik és nincsen más vágyunk, minthogy ez ellen a véres kezű hőhérsürhe ellen felvehessük a harcot. Mindenkiel, de mindenkiel, az ördöggel is szövetkezni vagyunk hajlandók Horthyék ellen és nem lángholhat az ő gyűlöletük perzselőbben felénk, mint amilyen tüzesen a mi undorunk és megvetésünk a fehér front felé izzik. Az emigráció, tartozzék bármelyik párthoz vagy frakcióhoz, álljon akár hányadik Internacionálén vagy Internacionálén kívül, nagyon kiváló és mindenre elszánt ellenfele lesz a Horthy-hadseregnek és azért kérjük a Horthy-bandától veszélyeztetett államokat, hogy adjanak fegyvert mindenütt az emigránsok kezébe és osszák be őket a saját hadseregeikbe. A Horthyék ellen való szent háborúban hajlandók vagyunk, ha kell meghalni mind egy szálíg!» (1920 aug. 15.)

Nyílt és félre nem érthető vallomás ez.

Ez az elvakult düh, mindenkiel, még az ördöggel is szövetkezés, a bojkottal egyidejűleg nem csekély veszedelmet jelentett Magyarországra. Szerencsére Magyarország elég erős volt a csapások kivédésére. Fenn tudta tartani a belső rendet és megbénított gazdasági élete dacára is felkészülten várta az orosz offenzívát. Ezzel megmenekült az emigráció és a prédára éhes kisántánt seregek inváziójától is, eltökélt, szilárd magatartása pedig még egy másik nagy általános eredménnyel is járt: A Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség vállalkozása kudarcra végződött és ez a kudarc elvette Fimmenék kedvét hasonló vállalkozásoktól.

A proletariátus nagy megmozdulásának terve, amelytől — a kommunista Rote Fahne szerint — a «világ munkásságának újabb, határozottabb, forradalmibb irányú cselekedetekre képessé, bízóvá, elszánttá válását» várták (1920 júl. 4.), hajótörést szenvedett és a kommunisták, félbolsevikiek kénytelenek voltak az előre beharangozott győzelem helyett az «Arbeiterzeitung» következő vigasztalásával beérni: «Az ántánt blokádja is csak éveken át tudta megtörni a központi hatalmak gazdasági ellenállását, pedig annak az összes állami hatalmi eszközök rendelkezésére álltak. A sikertelenség ellenére is megmaradt ennek a bojkottnak jelentősége, hogy ez volt az első kísérlet arra, hogy a munkásság a nemzetközi politikára nyomást gyakoroljon. Az első kísérlet

nem járt teljes sikerrel, ez azonban nem a fegyver alkalmatlanságát, hanem csak azt mutatja, hogy a viszonyok e pillanatban nem voltak alkalmasak».

A bojkottal kapcsolatos eseményekből, a mozgalom kiterjedéséből és valamennyi részletének egybevetéséből kétségtelen, hogy az egész mozgalom Bécsből és pedig az emigráció köréből indult ki.

Az emigránsok azok, akik terveiknek megnyerik Fimment éppen úgy, mint az osztrák és a cseh szocialista és szakszervezeti vezetőket s akik a távolabb álló munkáspárti tekintélyeket is legalább jóindulatú semlegességre akarják bírni.

Göndör Ferenc korábban idézett könyvében ezt nyíltan bevallja, mondván: «A Világosság-kör szellemi vezérei (Kunfi, Rónai, Böhm, Garbai) végezték az emigráció legkomolyabb és legreálisabb szocialista munkáját, az ő fáradhatatlan és sohasem pihenő működésüknek eredménye a Wedgwood-féle bizottság megjelenése Pesten, valamint a bojkottmozgalom is az ő szívós munkájuknak köszönhető. Ezt nehéz lesz érvényesen letagadni, bárhogyan is szeretnének sokan hallgatással elmenni amellett a rendkívüli munka mellett, amit Kunfi Zsigmond és társai végeztek. Böhm Vilmos annyira megerőltette magát a szakadatlan munkában, hogy súlyos betegségbe esett és hónapokig kellett kezelnie magát, míg valahogyan talpra állhatott».

A jobboldali szocialista Garami már tartózkodóbb hangon beszél. Ugyancsak 1922-ben megjelent könyvében óvatosan kerüli még a bojkott szót is, nem dicsekszik vele — több esze van ugyanis, mint előbbi író-társának —, de még ő is kénytelen bevallani, hogy «bőségesen kivette részét a külföld felé irányított felvilágosító és segítségül hívó munkából», hogy «ezenkívül folyó emigrációs munka eredménye volt a Wedgwood-bizottság megjelenése» s hogy az ezt nyomon követő genfi Munkaügyi Hivatal egy bizottságának «helyes felvilágosítása terén adatok szolgáltatásával nagyon fontos feladatot végeztek Bécsben». Az előkészületekben tehát ő éppen úgy résztvett, mint az emigráció bármely más frakciója.

A polgári radikálisok és a legtúlzóbb bolsevikiek között a végső cél tekintetében nem volt eltérés. A Bécsi Magyar Ujság polgári emigránsai éppen úgy írtak a bojkottról, azt éppen azon szemszögből ítélték meg, mint akár Pogány népbiztos, aki — mint említettük — egész könyvet ad ki magyarul és németül a bojkottal kapcsolatban. Valamennyien a hön óhajtott és várt közvetlen cél, a magyar kormány megbuktatásán dolgoznak.

Az emigráció frakciói az előkészítő munka alkalmával nem fognak ugyan kezét egymással, megőrzik különállásukat, mindezt azonban tisztára taktikai megfontolásból teszik, miként azt Garaminak következő óvatos előadásából is világosan kitűnik: A külföldi szocialista pártok megnyerése «nagyon megnehezült volna az emigráció erőszakos egységesítésével, mert e testületek és pártok aligha állottak volna olyan cso-

portoknak és ilyen mértékben rendelkezésükre, amelyeknek antibolsevistasága, a multat vagy a jelent illetőleg nem lett volna egészen kétségtelen. Ennek a megfontolásnak alapján ügyeltem én gondosan arra, hogy az emigrációban se találkozzanak azok, akik a bolsevizmus kérdésében nem találkoztak otthon és ezért állottam tudatosan az útjába mindig annak — amit pedig olyan sokan követeltek tőlem —, hogy az emigráció csoportokra való oszlását szüntessük meg és együttesen lépünk fel. Ez az «egyesülés» — ha nem lettek volna elháríthatatlan elvi és lelki akadályai is — semmiképen sem lett volna célszerű és az emigráció súlyát és erejét nemhogy fokozta, hanem minden bizonnyal csökkentette volna. Amíg így lassú, szívós, kitartó munkával mégis sikerült a külföld demokratikus közvéleményének figyelmét Magyarország felé irányítani és sikerült néha meg is mozdítani és a magyar fehér terror ellen rohamra küldeni — ez semmiképen sem sikerült volna, ha az emigráció egységesen lépett volna fel.

Az előkészület tehát valóban az emigráció műve volt. De a kivitel is, mint láttuk, csak addig a határig sikerült, ameddig az emigráció befolyása és összeköttetése elért. Fimment az emigráció nyeri meg, ő azonban még távolabbi célokra tör: a bojkottmozgalmat a világpolitikába kapcsolja be és Oroszország helyzetét tehermentesíti. Az óvatos jobboldali emigránsok feje felett így a sárga és vörös internacionále fog baráti kezét.

Ezek a jobboldaliak *talán* nem akarták ezt teljes tudatossággal, de még ez esetben sem mentheti őket rövidlátásuk, hogy megint olyan eseményeket hívtak életre, amelyeknek következményei rövidesen ismét elsöpörték volna őket, hogy szabad teret engedjenek a bolseviki garázdálkodásnak. Mert a bojkottot, «Európa, sőt bizonyos fokig a világ proletárságának e legelső egységes kollektív cselekedetét» legtalálóbban mégis csak Pogány József jellemezte a kommunista emigránsok lapjában, a «Proletárban», azt mondván, hogy az «annak a III. Internacionálnak a műve, ha nem is a moszkvai végrehajtó bizottság szervezte, mely a szociáldemokrata vezetők minden ellenkezése dacára egyre inkább benne él minden proletár lelkében». (1920 júl. 8.)

Az egyetlen reális eredményt is az emigráció bolseviki frakciója érte el, eredményül könyvelhetvén el a háborút folytató Oroszország tehermentesítését.

(Folyt. köv.)

Mályusz Elemér.

Romain Rolland: Goethe és Beethoven. (Dante kiadás.) Romain Rollandnak alig négy-öt kötetét ismerem, de azt hiszem, a «Goethe és Beethoven» nagyon jellemző rá. Nem annyira a tartalma, mint a keletkezése. Ez a könyv egy porszemnek köszönheti a létét, egy porszemnek, amely a Romain Rolland géniusz-imádattal eltelt szemébe esett. Beethovennel foglalkozik, ő az az alkotó, akinek a szellemi nászra mindig kész Romain Rolland a legmaradéktalanabban adhatja oda magát s megállítja egy életadat: mért nem értette meg Goethe Beethovent? Egyetlenegyszer találkoztak, Beethoven ifjúságának Goethe volt a hőse, ismeretségük elején Goethe is felmelegedett, aztán egyszerre vége, gonosz anekdoták burjánoznak köztük, amelyek Goethet Geheimratnak és Beethovent gögös forradalmárnak mutatják, a két ember nem találkozik többet, Goethe élete hátralévő húsz évében hallgat, Beethoven meghal s Goethe a sírja fölött is csak hallgatni tud.

Romain Rollandnak azonban Goethe a házi istene s a két nagy csillag elszétalása egymás mellett, ez a természetes égi jelenség a földön, nyugtalanítja. Gondosan rekonstruálja a teplitzi találkozó életrajzi és szellemi hátterét, elmélyíti Bettinának, ennek a női Romain Rollandnak az alakját, aki kettejük közt megoszló rajongásával Beethoventől Goethe felé vezet, magyarázni próbálja Goethe hallgatását, majd védelmébe veszi Goethét, a muzsikust, akinek gazdag zenei curriculum vitaejét némi szemrehányással mutathatja fel a zenetudatlan latin írók előtt. A bántó porszem kikönnyezése így dagad háromszáz oldalas

könyvvé. Romain Rolland géniusztisztelete nem tudja elfogadni a voltaképp lényegtelen életrajzi adat kínálkozó indokát: sem Goethe emberi feltékenységét, sem a zenei tompaságát. A sértett hiúság hangolhatott valamit Goethe szívéen, hiszen Beethoven versenytársa volt egy nő csodálatában, Goethe azonban sokkal érdekeldőbb elme, semhogy egy megértett Beethoven előtt hallgatni tudott volna. «Nem értette meg»: ez viszont nagyon könnyelműen becsapott ajtó, ha Goethéről van szó, akinek a zeneértéséről Romain Rollandnak annyi meggyőző adata van.

A könyv legerdekesebb része kétségtelenül A muzsikust Goethe című tanulmány, melyben kora nagy muzikusait Goethe életébe beállítja. Gluck, Haendel Mozart voltak, akik Goethe zenei rezonanciáját kialakították, Bach, akihez öregkorában visszatalált. Goethe, aki nemcsak állandóan játszott magának mesterekkel, de zeneelmélettel is foglalkozott, elméletben tovább jutott, mint kedvencei s bejövendőlte a muzsikust, aki a német harmónikus és az olasz melódikus zenét egyesíti s az instrumentális zenébe beviszi az érzés erejét, amikor azonban ez a nagy egyesítő: Beethoven elétoppán, a hatvanéves Goethe halkabb költőkre hangolt füle idegenkedik. Akit örökké friss értelme megjósolt, megállt érzékszervei nem képesek felismerni.

Goethe Beethovenben csak a romantika örvényét látta. Beethoven neki az örült géniusz, egy vadabb Werther, akit akkor már több mint harminc éve gyűrt, ásott vissza szelme alj-talajába. Goethe egész műve

Werther ellen keletkezett, a káoszra akarta rákényszeríteni a formát, a sötétségre a napot. Az ember semmi iránt sem olyan türelmetlen, mint saját meghaladt stádiumai iránt. S az a Beethoven, akit Goethe merevedő érzékei beengedtek, erre a lebirt káoszra appellált. Nem kívánatos talajcsúszás kísértette Goethet ebben a zenében. A dombormű hullámozni kezd s a Hermann und Dorothea napja elé vad hullámok csapnak. Nem Beethoven ez, de Goethe Beethovene : a visszajáró ifjúság, amely el akarja mosni a férfi eredményeit s Goethe, aki a Zelter-féle embercskék tiszteletét oly nagylelkűen tudta viszonzni, e Beethoven hódolata előtt megfagyasztja az arcát és hallgat. Hallgat még ma is.

Körülbelül így indokolja meg Romain Rolland Goethe kegyetlen rideg-ségét az egyenrangú alkotóval szemben, aki nemcsak bámulója, de legnagyobb zenei tolmácsolója volt. Az indokolás nemes és tetszetős, amint-hogy bizonyára még sok szép és tetszetős megoldást lehet elképzelni. A zavaró porszemet mindenesetre sikerült kikönnyezni, mi legfőleg a szemem csodálkozunk, amelyet egy ekkorka porszem ekkora könnyezésre ingerel. Goethe bizonyára nem úgy viselkedett, ahogy száz év zenetörténetével a könyvespolcunkon elvárhatnók, de őszintébben viselkedett, mintha behódol Beethovennek, aki nem kell neki. Minden nagy alkotó nagy dilettáns is. Dilettáns filozófus, újságíró, vívő vagy zenész. A dilettantizmusa hajtja fel az anyagát, szimatolja ki az árnyalatokat, szállítja a valóságot ; a dilettantizmusa táplálja az alkotásait. Ép ezért egy alkotó dilettantizmusának az ítéleteit, ha már komolyan vesszük, sosem szabad az igazság ege alá kitetten nézni, mindig csak az alkotó műve felől. A művész az, akinek felsőbb joga van az igazságtalanságra. A kristálynak, hogy

kristály lehessen, el kell válnia odatától ; a művész se lehet zárt, fénytörő igazság, ha el nem válik a kézenfekvő, híg igazságtól. A sznob egyetlen életjoga a méltányossága, az alkotó méltánytalanságaira azonban mindig megadhatja a felmentést műve, amely rákényszerítette. Mi azt hisszük Goethe nem elhallgatta Beethovent, hanem körülszimatolta és ott hagyta : nem volt nekivaló préda.

Romain Rolland Goethe és Beethovene mögött én nemes, de művészetellenes érdeklődést érzek. Mindenáron meg akarja érteni a géniust, de mindenáron az érzelmes «nemesség» dajkanyelvére akarja fordítani. Készültsége nagy, tárgyisztelete szinte túlzott, de megköti egy sztereotíp humanitás, amelynek, valljuk meg, kissé nyárs-polgár szaga van. E könyv, amely egy nagy szellem másodlagos dilettantizmusát védi, érdekesen leplezi le azt a primér dilettantizmust, amely Romain Rollandot e nagy szellemtől elválasztja.

Németh László.

Gróf Bethlen Margit : Impressziók. (Athenaeum-kiadás.) Gróf Bethlen Margit *Impressziók* címmel kis könyvben gyűjtötte össze az utóbbi évekből származó apróbb írásainak, karcolatainak egy részét, szemmeláthatólag azokat az írásait, amelyeket napilapok számára készített és amelyek annak idején napilapokban meg is jelentek. Változatos, sőt tarka kötet lett ezekből az írásokból ; sok mindenről van szó gróf Bethlen Margit könyvében, társadalmi, politikai kérdésekről, különböző országokról és nemzetekről, azoknak apróbb sajátságairól, a köz tudatnak hiányosságairól vagy ferdeségeiről. Az egyik kis karcolat város-építési problémákkal foglalkozik, a másik a strandfürdön szerzett impressziókat ad vissza, a harmadik egy színházi premierrel és a bemutatott színdarabban kapcsolatban tesz megjegyzéseket, szóbakerül Galli Curci, a divat,

Mussolini, Josephine Baker, a babona, a hangyak, a nyaralás problémái és még sok egyéb.

Nyilvánvaló, hogy az ilyen természetű munkával szemben legelső sorban nem az írásművészet szempontjai az irányadók. Az ilyen kis karcolatok elsősorban nem megírásuk módjával, hanem ötletességükkel, a megfigyelés erejével, az újszerű beállítással, vagy a bennük megnyilvánuló egyéni gondolkozásmóddal hatnak. Gróf Bethlen Margit elsősorban a gondolat erejére támaszkodik. A megfigyelésre nem mindig ad magának kellő időt. Angliából például mindössze nyolc vagy kilenc oldalra terjedő impressziót hoz, milánói benyomásai pedig alig két oldalt töltenek ki, ezek is nagyrészt csak külsőségekre vonatkoznak. Nem keresgél rendkívüli mozzanatok után, az életnek hétköznapi problémáit és jelenségeit veszi bonckés alá. Tulajdonképpen nagy vakmerőség ez. Gróf Bethlen Margit a gondolatok országútján szedi össze témáit, ott, ahol mindenki hozzájuk juthat és elmondhatja róluk véleményét, ez az általános jelleg pedig könnyen beleviszi az írókat a sablonba. Komoly elismerés illeti meg az írónőt azért, hogy ezt a veszedelmet legtöbbször el tudja kerülni, sőt többször tud föléje kerülni témájának, mint nem. Témáival, mondanivalóival kapcsolatban mindig erős gondolatmunkát végez, szinte sorról-sorra követhetjük a papíron egy finom, egyéni agyvelő tevékenységét. Sokszor jut meglepően találó és lélektanilag megalapozott következtetésekre, olyan eredményekre, amelyek új oldalról tudják bemutatni a közlőről hozott témát is és valóban meglepetést jelentenek az olvasó számára. Különösen érdekes az a karcolat, amelyben arról van szó, hogy ki ismeri jobban az asszonyi lelket, az asszony- vagy a férfi-író; nagy mértékben felkelti az érdeklődést akkor, amikor a sport és a munka alapvető különbségeit és ha-

sonlóságait világítja meg, hibátlan logika és meleg érzés hatja át, amikor arról beszél, hogy a modern technika legcsodálatosabb találmányai is milyen gyorsan tűnnek el a csodák világából és lesznek hétköznapi valósággá, de sok az érdekes és figyelemreméltó momentum többi írásában is.

Magával a kötettel kapcsolatban ezek a legfontosabb szempontok, bizonyos mértékig azonban megközelíthető ezeken az apró írásokon keresztül gróf Bethlen Margit írói egyénisége és írói értéke is. Ebben a tekintetben figyelembe kell venni azt, hogy az ő életkörülményei kevésbé látszanak alkalmasnak a művészi képességek gyors és teljes kifejlesztésére, mint a legtöbb íróé. A művésznak közvetlen, szoros kapcsolatban kell állania az étellel, a valósággal, az emberek nagy tömegeivel; gróf Bethlen Margitnak ilyen irányú kapcsolatai aligha lehetnek egészen közvetlenek és zavartalanok. Talán ilyenformán lehetne ezt megfogalmazni: a művész lelke üvegprizma, amely a rajta átszűrődő fehér fénysugarat hétféle színben és hetvenhétféle színárnyalatban megtörve vetíti tovább. A budai miniszterelnöki palota falai mindenesetre távol tartják ezeknek a sugaraknak egy részét gróf Bethlen Margit lelkétől és elveszik tőle a színkálának egyik részét. Külön veszedelem az ő számára a feltétel nélküli elismerés, amelyet társadalmi és közéleti pozíciója kétségkívül sok tekintetben provokál és amely megbéníthatja az önkritikát, a művészi fejlődésnek legfontosabb és legerőteljesebb eszközét. Mégis meg kell állapítani, hogy gróf Bethlen Margitnak még árnyalatokban sincs diletáns jellege, mindig valóban írónak mutatkozik. Nem mások kedvéért ír, hanem belső ösztönből, azért, mert szüksége van gondolatainak, egész belső tartalmának kifejezésére, mert az írás, az irodalmi alkotás, kiélést, kielégülést jelent a számára. Ez annyit

tesz, hogy születésénél, természeténél fogva író, akinek érdemes és kell is dolgoznia, aki produkálhat az átlagon felül álló, jelentős értékeket. Még nem érte el a legtöbbet, amit elérhet, még útban van az alkotóerő teljes kiegyenlítetttségéhez, de már most is egyéni, érdekes és sokszor megkapóan mélyen járó. Reméljük, hogy ez a kétségtelen tehetség minden gátláson keresztül meg fogja találni a teljes kibontakozás módjait és lehetőségeit. (Th.)

Lyka Károly: A művészetek története. Két kötet, 246 képpel, Bp. 1931. Hosszú ideig a művelt magyar közönség alig tudott valamit, vagy éppen semmit sem tudott a művészet sajátos törvényszerűségeiről, céljáról és értelméről. Aki a hetvenes-nyolcvanas évek régi ujságait böngészi, meggyőződhet arról, hogy akiknek hivatásuk lett volna a közönség izlését alakítani és vezetni, mily különös látszögből ítélkeztek a kiállított képek és szobrok felett, ugyanakkor, mikor az irodalmi kritika már virágorát élte. Kétségtelenül ennek az irodalmi légkörnek köszönhető, hogy a kritikusok a mesét tartották legfontosabbnak a képzőművészeti alkotásokban. Jaj volt annak a művésznek, aki nem érdekes, hanem festői témát keresett s jaj volt annak, aki ezen az irodalmias témán változtatni mert a kompozíció vagy a képszerű hatás érdekében. A kritikusok nem azt nézték, hogy *hogyan*, hanem hogy *mit* ábrázol a festő, akitől a technikát illetően csak annyit kívántak meg, hogy minél inkább a valóságosság érzését keltse. A közönség ugyanazt követelte, mint a kritikusok, még felelőtlenebbül, még kevésbé megokoltnak.

Nagysokára megváltozott az idő s a világháború idején már divat volt a művészet iránt érdeklődni, legalább úgy, mint az irodalom iránt. A művészet bevonult a szalónokba és a zsúrokba, mindenféle komoly érdeklődést

keltett, éppen abban az időben, mikor az úgynevezett absztrakt irányok jelentkeztek. Az érdeklődés rügyezése a legrosszabb időben kezdődött meg, az izmusok álprófétái fantasztikus tanaikkal megfertőzték az okulni vágyó szűzi lelkeket s a közönség, mielőtt az alapfogalmakkal tisztába jöhetett volna, kénytelen volt állást foglalni az expresszionizmus mellett vagy ellen. Aki nem tudja, hogy kétszer kettő az négy, ne kezdjen integrálszámításokba, aki nem tudja, hogy mi a kompozíció, nem értheti meg, hogy mi értelme van azoknak a törekvéseknek, amelyek a kompozíció felbontására irányulnak. A közönség rosszkor indult műtörténeti tanulmányainak az lett a vége, hogy az alapfogalmak teljesen összezavarodtak. Egyébként kitünően tájékozott, művelt emberek megdöbbenő naivsággal beszélnek művészeti kérdésekről. Az egyiknek csak az a jó, ami fényképszerű. A másik mindenben erőt, szenvedélyt követel, a harmadik sokalja a nyersséget stb. Sajnos, manapság mindenki született, megfellebbezhetetlen kritikusi, bizonyára azért, mert kategorikusan kell nyilatkoznia, hogy hozzáértőnek tartásák.

Be kell vallanunk, hogy művészeti irodalmunk keveset tett a visszás helyzet megszüntetéséért. Kitünő szakembereink vannak, de legtöbbjük nem ismer pedagógiai mellékzempontokat a tudomány művelésében. Azok közé a kevesek közé, akik nemcsak tudósok, hanem a legnemesebb értelemben tanítók is, tartozik Lyka Károly. Régebbi művei (Kis könyv a művészetről, A képírás újabb irányjai) úgyszólván kizárólag az alapfogalmak tisztázása céljából íródtak. Ha történeti monográfiát írt is, pl. összefoglalta a magyar biedermeier-művészet színes történetét, mindig ügyelt arra, hogy a kevésbé képzett olvasóközönség is megérthesse. Munkásságának koronáját új művével, A művészetek tör-

ténete c. munkájával tette fel. Kevesen tudják, mily nehéz néhány száz lapon megmutatni és megértetni mindazt, amit építészet, szobrászat és festészet szerte a világban évezredek alatt alkotott. Lyka oly közvetlenül és folyamatosan adja elő mondanivalóját, mintha az olvasóval beszélgetne. Egyetlen egy fogalmat sem használ, melyet előbb meg ne magyarázna. Felhasználta a legújabb kutatások eredményeit is és állandóan tekintettel van a magyar művészet párhuzamos eseményeire. Annak, aki nem szánhat sok időt a művészettel való foglalkozásra, de főbb problémáit és irányait aránylag alaposan szeretné megismerni, Lyka könyve ideális vezetőül szolgálhat. G.

Magyar föld dalai. Irta: vitéz dr. József Ferenc kir. herceg. Budapest. (Stephanum, 1930.) Csak ritkán találkozunk mostanában verskötetekkel, mely ihletforrásaival és hangulataival oly rokonszenves érdeklődésre tarthatna számot, mint a *Magyar föld dalai*. Tartalmának túlnyomó része hazafias érzéseket, szülőföldi emlékeket idéz fel s így a modern líra tárgykörétől elég bátran — ma ehhez bátorság kell — tér vissza azokhoz a hagyományos versmotívumokhoz, melyek megszólaltatása az ország mai helyzetében oly természetes.

A kis kötet olvasása közben először a szerző nyelvének gazdagsága és tömörsége tűnik fel. Bizonyos ódon zamat van e nyelvben, mely régibb költőink kedvelésére és olvasására utal. Erőteljes, szemléletes s néha egész friss szóösszetételei szerencsések s nemcsak színt, hanem súlyt is adnak nyelvének. Formai szempontból is tartózkodik a modern líra kapkodó újításaitól. A *Magyar föld dalai* a régi nagy magyar föld és nép szellemét, érzésmódját és formáit szeretik s szerényen megelégszik azokkal a versalakokkal, melyekbe kiváló költőink

több változatosságot tudtak vinni, mint a maiak az egyhangú szabad verselésbe.

A nyelv erejével azonban nincs arányban a versek zeneisége. Van nyelv, mely súlyos, tömör, de azért mély csengésű, mint a harang. Búgása messzehangzó. A szerző verseiben az erőteljességre törekvés gyakran nehézséget eredményez, hiányzik belőle a ritmus könnyed lebegése. A költői kifejezésnek ezt a részletességét úgy látjuk a költő is érzi, mikor maga mondja, hogy csak «nehezen tudja szívéből versebe költeni a sok gazdag érzést». Nem egyszer feláldozza ugyanis a ritmust és kínálkozó rímet a kifejezés energiája kedvéért s így nemcsak egyes sorokat foszt meg szárnyaitól, hanem egész versek zenei összhangját tompítja. Mintha a régi magyar költészet hatását éreztetné e tekintetben is, melyben a formai nehézségeket még nem küzdötte le a verselés művészete.

De e verstechnikai vonatkozások másodrangú jelentőségűeknek tűnnek fel, ha tekintetbe vesszük, hogy a szerző első verskötetében olyasminek van híjával, amit könnyen pótolhat, viszont oly imponáló vonásokkal rendelkezik, melyek alapján a tehetséget a tárgyilagos bírálat örömmel ismeri fel benne. Már egy-két vers olvasása után is melegen érint mély kedélye, erősen s nemesen érző szíve és a benyomásokra érzékenyen rezonáló lelke. Szemlélete friss, közvetlen, hangulatai igazak, élményjellegűek. Mindehhez hozzájárul erőteljesen hangsúlyozott s érzéskörében ugyancsak uralkodó szerepet játszó hazafias érzése. A kötet legtöbb verse az ország sok baja miatti gondból született. A Csonkahaza nyomora, tehetetlensége, az ellenség gonoszsága, az elnyomott országrészek fájdalma borússá hangolják e verseket, de azért alig van a kötetben oly költemény, melyben egyúttal föl ne csillana a hit az eljövendő sorsváltásban. Egy-két otthonát, elrabolt

szülőföldje emlékeit és családi érzését zengő verse bensőségével és melegségével válik ki. Legszebb versei: *Ó, mily nagy szívesen sírnék . . . Himnusz a naphoz. Magyar föld dala. A gálya rabja. Utazás. A zöldelő mezőkben. Vén pajtásaim.* — Különösen szép az első, melyben könnyeivel levelet ír Istenhez s azt kérdi:

Népem és közötted nem jár a posta?
Útját a hibák árja elmosta?
Talán a mások hangja erősebb —
Magyar föld imája nem volt-e szebb?

Nem védtük templomod vérünknek vé-
rével,
Nem öltük időnket küzdések évével?
Mialatt másoknak ereje nőhetett,
Földünk a hullákkal mindjobban meg-
tellett!

Hívd össze égi karod ülését,
Tűzd ki a magyarok megenyhülését!
Kíáltsd a végekre, hogy már elég!
Meddig, ó meddig szenvedni még?

Őszinte örömmel olvastuk e kis verskötetet, mely oly közlőrl mutatta meg nekünk szerzője nemes érzés- és gondolatvilágát. Minden okunk megvan rá, hogy bízunk ennek az emelkedett szellemű lírának tárgyban és hangban való gazdagodásában s abban, hogy a technikai készség egy további fejlődés fokán összhangzóbban fog simulni ahhoz az értékes anyaghoz, melyet e versekben egy valóban nemes ihlet termelt ki. A *Magyar föld dalai* a magyar nemzet előtt már Palatinus elődei révén is oly népszerű szerzőt méltán teszik még rokonszenvesebbé az olvasó előtt. h. j.

Rédey Tivadar: Kritikai dolgozatok és vázlatok. (Pfeifer F., Budapest.) Van-
nak csokrok, amelyeken rögtön meglát-
szik, hogy nem virágboltban állí-
tották össze. A vázái közt kapkodó
virágáros lány rutinos, fúrge keze he-
lyett egy előkelő kertben sétálgató nő
finom kezére gondolsz, amely az egyik
virágot csak megérinti, a másikat meg-
igazítja és gazdag ágyásokat hagy ki,

amíg egyet leszakít. A csokorban nem-
csak ezek a leszakított virágok vannak
benn, hanem talán még inkább a ki-
hagyottak; az ember ép a laza s ön-
kénytelenül disztintgált válogatásban
érzi meg a nagyúri kert virággazdag-
ságát.

Rédey Tivadar most megjelent
könyve, amely a *Kritikai dolgozatok és
vázlatok* igénytelen címe mögé lapul,
ilyen «csokor a kert helyett» munka;
százötven oldala is elég ahhoz, hogy a
tanulmányokat termő szellem forma
és árnyalat változatosságát éreztesse.
Minden dolgozata az érdeklődés más
ágyásában nőtt; történetírás, irodal-
omkritika, színpad, szerepelmélet:
az író minden tématerülete kapott két-
három tanulmányt s e nagyobb témá-
kon belül mindenik munka a kritikus
más-más szívügyével foglalkozik, a
kézbevevés új módját mutatja be.
Könyv, amely az író gazdag hangolt-
ságát a lehető legkevesebb hanggal
érzékelte. Darabjai reprezentánsak
anélkül, hogy a megírás pillanatában
reprezentánsak akartak volna lenni.
Azok lettek, mert az író, amikor köny-
vét összeállította, bennük pontosza
ki szelleme csillagképét.

Ami e tanulmányokban engem a leg-
jobban vonz: nem érzem rajtuk a szel-
lemi industrializmus munkaszagát.
Ezek a tanulmányok nem munkák, in-
kább passziózások. Az író nagy fárad-
sággal ír, sok gondjal javítgat, a műbe
azonban semmit sem enged be az
erőlködő szellemi munkából. Könyve
az élvező urat mutatja, aki legjobb
hajlamainak él; mindig ráér, mert
mindig kedves holmiai közt marad,
sosem akar teljes és legjobban értesült
lenni, mert nem szolgál ő, akinek azt is
a hátára kell venni, ami nem az ő leg-
szükségesebb csomagja. A szellem
dölyfősei közt is vannak született szol-
gák s szerényei közt is vannak szüle-
tett urak. Rédeyből hiányzanak a
szolgaerények: a szívóosság, tervszerű-
ség, a sietség, mindenáron tájékozott-

ság, de megvan benne az úri erény : az élvező önzés és a ráérő szabadság. Mint mestere, Péterfy, ő sem ír könyvet egy áterőszakolt terv verejtékcsoppjai tapasztják össze és Rédey sem szenvedéllé fokozni sem szolgálattá süllyesztani nem hajlandó a maga szabad passzióit.

Természetes, hogy az ilyenféle író bírálataiban is inkább esztéta lesz, mint kritikus. A kritikus azért van, hogy véleményt mondjon, az esztéta, hogy gyönyörködjék. A vérbeli kritikus úgy ront neki az iradalomnak, mint a botanikus az őserdőnek : minden fának tudni akarja a nevét. Rédeyt azonban nem lehet arra kötelezni, hogy olyasmivel foglalkozzék, ami neki nem személyes ügye. A vérbeli kritikus egy-egy rossz írón sokszor többet töpreng, mint a jön, az esztéta azonban érdeklődésében is válogató, ha ő foglalkozni hajlandó valamivel, jó vagy nem jó kérdése többé nem merülhet fel ; az esztéta nem ítélkezik, inkább elemez, az örömét igazolja. Amit az ítélő kritikus ítéletében intéz el, Rédey helyett elintézte olvasás közben az ő esztétikai rezonanciája. Ha egyszer ír, nem szívesen gáncsol. Kifogásaival inkább csak redőket simít el a művön. Azt, aki őszinte gyönyörűséget okozott neki, kritikájában másokkal is meg akarja szeretetni s mert maga is iskolázott művész, meg is találja azokat a lényeges apróságokat, amelyekkel örömét tovább adhatja. Rábízta magát az emberre, műre s elébb próbálja írója törekvéseit védhetetlen pontokon is igazolni, mintsem gáncsaival a mű és az olvasó közé tolakodjék. Nagyon szembeütő ez a minden rokonszenvre érdemes Harsányi Kálmán esetében. «Szeretni kritika nélkül : együgyűség, kritizálni szeretet nélkül : bectelenség» : nemes jelige, amelynek Rédey teljesen meg is felel ; mégis ha valami kényszer hatása alatt választani kellene a dilemma

két szára közt, azt hiszem, habozás nélkül a kritikátlan szeretetet választaná.¹

Jegyezzük meg azonban rögtön e kritikus-szeretet jellemzésére, hogy sosem csap ki az áradozás túlzásai felé, amelyre kegyetlen kritikusok jobb óráikban annyira hajlamosak. Rédey a méltatásban is nagyon tartózkodó, a gáncsban azonban még tartózkodóbb : ez a szeretete. A mai magyar kritika nagy illetmanára ő, abban, hogy egy előkelő kritikái tárgyat hogy kell szerényen, szabadon és izlésesen forgatni meg a kezünk közt, mindnyájan tanulhatunk tőle. Az ember, amíg olvassa, a maga élesebb hangjait hallja s bűnbánat nélkül, de mégis csak zavarba jön. Ime, ha a hangsúly tompább is, a tartott álláspont annál szembeütőbb, nem fitogtatja a szókimondást, de ép ezzel ad kellő akusztikát a szónak, amelyet kimond.

Rédey nem az a kritikus, aki minden féloldalon egyszer a szívéhez kap, hogy megvan-e még a bátorsága. Mit kezdjen egy esztéta a bátorságával? Az ő bátorsága az, hogy esztéta mer lenni. Hányan vannak, akik a kollektív nagyhangúság századában ilyen állhatatosan tartanak ki a művészet felsőbb, autonóm jogai mellett. Ne tekintsük a kritikát író és kritikus, hanem elv és elv harcának s akkor egyszerre ráeszmélünk e dolgozatok néma fegyverzajára. Ahány dolgozat, annyi határharc a művészet fenyegetett végein. Első tanulmánya : Gyulai Pál és a történetírás egy annekszió biztosítása : a történelemtudomány a művészet fennhatósága alatt áll. Jászai Mariról szólva az időtlen művészi gesztust védi a divat kényszerével szem-

* Mondjam-e, hogy ezzel a jeligével, bármily nemes, nem tudok egyetérteni. Mi köze a kritikának a szeretethez? Mit kezdjek a szeretetemmel, ha egy művet rossznak tartok? S mit mondhat a gyűlöletem a jó mű előtt? Kritikus az, akinél nem a szeretet csinálja a véleményt, hanem a vélemény a szeretetet. A kritikus szíve az agyában van.

ben ; Bánk bánban a költő írott szava harcol a színpadismerő rendező ollójával, Odry kritikáiban a költő szaván fakadt eleven alakítás tiltakozik a tudálékos sémák ellen. Babits Halálfiat jónak látja élesen szigetelni ki a kulcsregények közül. Mihelyt egy tény vagy élmény igazi műalkotás levegőjébe került, elvesztette életbeli állampolgárságát. Az élet nem sinkofálhatja be a maga trójai falovát a művészetbe; művészi kulcsregény nincs, Trójában a faló is trójaiakkal lesz tele. A kollektív követelmény művészetíró tatarjárását legszebb tanulmányában, a Babits lírájának szentelt oldalakon veri vissza ; a tolakodó pszichiatria viszont a Péterfy-Grünwald polémia felelevenítésében kapja meg a magáét.

Ez a tanulmány különben nagyon jellemző ; itt derül ki, hogy a művészet jogainak a védelme Rédeynél nem szellemi lokalpatriotizmus. A művész a művészetet védi, mert ahhoz ért, de neki a művészet nemcsak a művészek ügye, hanem a szellemé : a művészet jogvédelme a szellem jogvédelme. A szellem minden jelentkezési formájának megvannak a szabadságjogai s aki ezekért áll ki, a szellem szabadságát védi. Rédey könyve, amilyen tartózkodó ép olyan bátor kihívása a népszerűtlenségnek, amely manapság menthetetlenül odaszegődik minden szellemhű ember mögé. Barbárok közt élünk ; az esztéta szó megbélyegző, a kor az írótól plakátot követel, Széchényit Kretzshmernek, Hamletet a pszichológiának, Bánk bánt a színpad tudósainak akarja kiszolgáltatni. E szellemgázoló haddal szemben az esztétikai öröm, a szabad alkotás, Széchényi és Bánk pártján állni : nem hálás, de egyedül érdemes.

Németh László.

Bibó Lajos : Meg kell a szívnek használni. (Regény. Budapest, Athenaeum.) Időnként kell jönni olyan könyveknek, melyek tükröt mutatnak

elénk, nem azért, hogy — még egy fenyegető kiábrándulás árán is — önmagunk, fajtabeli közösségünk nagyobb megismeréséig eljussunk, hanem hogy nyugodt, önbizalmas szemlélettel tudjunk elmerülni és gyönyörködni magunk mivoltában. Sokszor alig több ez, mint egy büszke szemvillanással kimondott szólam, máskor a faji és nemzeti metafizika egész gondolatrendszere, vagy mint Bibó Lajos e regényénél is, sok édes önmagunknak egyetlen eposzi nagyságú alakká való sűrítése. Igen szívesen vállalt forma ez az utóbbi, az ilyeneket szoktuk a «szív vérével» írottaknak nevezni, hiszen itt találkozni tud sok személyes mondanivaló a nemzeti egyetemesség kedves látomásaival.

A regény eseményanyagát néhány rövid szóban össze lehet foglalni. Egyvonalú, egyhősű történet. Varga János tiszaháti paraszt suhanc az ismeretlen és nagy lehetőségeket kínáló város vonzókörébe kerül. Benne is titokzatos erők és képességek rejlenek, alakító és utánzó ösztönök. Amikor egyszer a városba egy cirkusz érkezik, nem is marad tovább a tanyán, hanem beáll a cirkusztrupp tagjai közé. Itt megkedvelik, mert találékony és használható legény. Lassanként belevonódik a tulajdonképpeni artista-életbe, sőt egy véletlen olyan produkcióra kényszeríti, mellyel ünnepelt artistává lesz. Az artistacsapat két nőtagjának szerelme is feléje fordul. Az egyik a töretlen férfiaság ismeretlen ízét várja tőle, a másik, Hanna, szemérmes távolból kíséri. A legény szerelme ez utóbbié, de egy fatális félreértés elválasztja őket. János mint nagyhírű artista bejárja a világot, majd három év múlva, a csömör ízével a szájában, hazatér. Találkozik Hannával, a félreértés eloszlik közöttük. János birtokot vesz az Alföldön és oda vonul Hannával.

Hogy egy ötödfélszáz lapos nagy regény külső történeti anyagát így néhány sorban, a jelentős sarkok lecsor-

bítása nélkül, el tudjuk mondani, mutatja, hogy a regényt magát nem ebben a történetben kell keresnünk. A történet nem is árul el semmi különösebb leleményt, szerkezetének nem egy fontos pontja (pl. a hős kikényszerítése a nagyvilágba) a naiv hirtelenségű véletlen sínein kénytelen elindulni s innen kezdve egészen a földhöz való visszatérés akaratáig nincs is emelkedés. A regény eseménybeli középprészének nagy darabjában nincsenek változó hangok, az író az először elért legmagasabb hangot tartja ki, sokszor észrevehető erőfeszítéssel, hogy az időkeretet szélesre nyitva teret adjon főhőse lélekteljesedésének. Bibó Lajos magyar fejlődés-regényt írt. Varga Jánosa époszi lehetőségű lelki adottságai teljesednek ki a kisváltozatú cselekvény folyamán. Az artistaélet az ő majdnem Toldi Miklós-i lelkének «theatralische Sendung»-ja. Előiskola, hogy primitív ösztönök, játékos erők először tudatos életformává alakuljanak, majd pedig arra szolgál, hogy e képességek organizálódása után a teljessé vált lélek irányt találjon a földhöz — melyből kiindult — való visszatéréshez.

Bibó Lajos regénye magán viseli a szintézisre törekvés jegyeit. A keret, melyben az írói látás és mondanivaló mozog, multbeli irodalmi formák ma is ható képességét jelzi. Ugyanigy már megoldott irodalmi feladatokra utal a hős époszi felmagasítása, az a jóleső elmerülés a szimbolikussá növelt főalak szeretettel összerakott lelki berendezésében. Mindezekkel szemben áll az erősen mai szemmel való megfigyelés, a nem egyszer racionalista tudatoság helyzetek és dolgok romaneszk egymásravezetése, az erős valóság-stílus minden alkalommal, midőn hőse köré kell az eseményekből, jelenségekből, emberarcokból álló kullisszákat megfesteni. Ha mi akarnánk e különböző elemekből a regényt összerakni, minden mozdulatnál a diszhar-

mónia jelentkezne. Hogy magában a regényben ezt csak igen ritkán érezzük, Bibó Lajos legszembetűnőbb írói vonásának köszönhetjük. Egyike azon íróinknak, kik e mostani idők átmeneti jellegét a legtudatosabban leszámították magukban. Nem lévén analitikus természet, a kollektív és ösztönös erők irodalmi kifejezésével óhajtott és szívesen hallott szavakat tud mondani széleskörű közönségnek, beidegzett tradíciókat formál újra s emellett óvatossággal ki-kinyit néhány olyan ablakot is, melyen át, főként a jelenítő stílus szempontjából, egy-egy lélekteljesítőnyi friss levegő is besurran a ritkán mozduló és cserélődő izlés-atmoszférába. Egyensúlyérzéke szinte már irodalompolitikai; műveiben pedig ez az egyensúlyérzék s vele a lehetőségek biztos látása hozza létre még a heterogén elemek keverésénél is azt az összhangot, mely megnyugtat és bizalmat kelt.

E regénye, éppen mert írói alaptermészete nagyon szerencsés formát talált magának, írói útján a legjelentősebb állomások közé tartozik. r—e.

R. Vozári Aladár : Elszállt a Turul.

Nem regény, hanem dokumentum ez a könyv, melyben R. Vozári Aladár tanár, a munkácsi «Az őslakó» című lap szerkesztője gyűjtötte össze cikkeit. Vozári könyvében az elszakított magyarság helyzetének javításáért, a kisebbségi kérdés igazságos megoldásáért küzd, de nem feledkezik meg egy másik népről sem, mely annyi éveken keresztül a legnagyobb békeidőben élt a magyar uralom alatt s most szintén elnyomott. Cikkeiben ilyeneket ír a rutén nép vezetőihez: «Mi testvéreket láttunk a velünk hosszú évszázadokig békés egyetértésben és szeretetben együtt élt nemzetiségekben, nem akarunk elnyomók lenni».

Könyve nagyszerű bepillantást ad a mai cseh kormány politikájába, de nem resteli megírni az olyan szégyen-

letes és keserű igazságokat is, hogy a cseh politika eszközei gyakran magyar ujságírók, akik (Pozsonyi «Reggel», László Ernő) egyenesen azt hangoztatják, hogy Szlovenszko határait Magyarország kárára ki kell terjeszteni! Százötvenoldalas könyve csupa fájó seb, csupa probléma, szívből, hazaszeretetből szakadó panasz, — de mindezekon túl bizonyosság arra vonatkozóan, hogy a ruszinszkoí magyarság, mely szlovák, cseh, ruszin, német, héber, jidis, ukrán, kisorosz, magyaros, román s Isten tudja még micsoda nyelvek bábeli keveredésében, hatalmi elnyomás alatt nyögve, szabadságától, iskolájától, nemzeti kultúrájától megfosztva, idegen politikai áramlatoktól fertőzve is, küzd, harcol, viaskodik. És — mint Vozári mondja — még égnék a gyertyák, még pislognak a tüzek a végeken.

Szomorú, keserű könyv ez és aki tanulni akar belőle — tanulhat. A könyv modern címlappal, szép kiállításban, sok felvidéki, munkácsi képpel és Fáy Dezső fotomontázsaival a Studium kiadásában jelent meg.

Zaka Sándor.

Dénes Gizella: Fehér torony. (Regény. Bpest, Szent István-Társulat.) A szentjánosi plébános mély lelkeséggel telt egyszerű életéről szólnak ezek a lapok. Finom, szonórus hang, amelyben a beletörődés bölcsessége könnyű aranyként remeg: ez a Bánky Szilveszter hangja s az első szótól az utolsóig oly elhithető erő sugárzik belőle, hogy csakugyan férfiírásnak, a negyven évvel, szürkülő hajjal az Isten háta mögötti kis faluba került lelkipásztor vallomásának tetszik ez az első személyben írt kis regény. Mind a falu, mind a környék — a filiák, a szintői bánya, — mind pedig Bánky Szilveszter alakja, kiolthatatlanul erős emléke lehet Dénes Gizellának, hogy ennyire hű valósággá tudta életüket teremteni. Seholy egyetlen szó, vagy

hang, amely kisiklana a jól összefogott egészből. Mindvégig Bánky Szilvesztert látjuk és halljuk, a nemes alázatú falusi papot, akiből már csak egy-egy pillanat váratlan fájdalom ugatja ki a kemény, dacos, magyar kurtanemesek ivadékát, de aki minden erejével azon van, hogy hivatását betöltő, hű pásztor, a szegények, a borostás arcú, korán vénülő parasztok papja legyen. És Dénes Gizella művészete az ő szavával eleveníti elénk a fehér torony aljában küszködő kis falut, az elszegényedett magyarokat, akik a közeli szintői bányába járnak robotra és az élelmes, szorgalmas németeket, akiknek hatalomratörését a pángermán agitáció zsoldjában álló Oblath jegyző fűti mind szenvedélyesebbé, míg a vörös Mayer, ötödmagával — mind nyakas, gőgös paraszt — odáig viszi a harcot, hogy a plébános elé áll és a misézés eddigi sorrendjének megváltoztatását kéri. Mink eddig csak kérünk, de most akarunk is... Ahogy eddig kétszer volt magyar és egyszer német, most fordítva legyen... Mert mink fizetünk. És amikor a plébános megtagadja a kérés teljesítését, elébe teszik az olvasójukat és az imakönyvüket. Mink most kitérünk a katólikus hitből!...

A helyzetet a kántorválasztás izgalmai csak még jobban kiélezik. A vörös Mayer pártja a rokon Vaszek Tónit jelöli, a magyarok Pethő Pistát. És ugyanekkor itt van a faluban Tardy Mária is, a huszonnégy éves tanítónő, aki az ifjúság álmait élesztgeti Bánky Szilveszter lelkében. Mindannak, ami e küzdelmek közepette a plébános lelkében végbemegy, csodálatos ihlettel adott hangot Dénes Gizella. A kis regény legszebb lapjai ezek, mert minden sebével megmutatják a papi köntös alatt vergődő eleven embert, aki már csak Istennek és másoknak él. A maga öröme kitelik a tavasszal kivirágzó gyümölcsfák csodájából, egy kis hegedülésből este, a sötét szobában

és az áldás nagy ajándékából, amit viszonzásul kapott Istentől mindazért, amit önként, a maga akaratából aján-dékozott Neki . . .

Bánky Szilveszter hite tiszta, mély és rendíthetetlen. Keményen állja a harcot és nem fél semmitől. Csak a magánosság, az egyedülvalóság mar-kolja meg néha keményebben a szívét. De azért emelt fejjel néz az események elé. És úgy történik minden, ahogy történnie kell. A húsvét hete meg-hozza a megoldást minden vonalon. Pethő Pistát választják meg kántor-nak és Pethő meg Tardy Mária egy-másra találnak; a hithű németek, akik talán mártírhalált is tudnának halni hitükért, miután két szerencsét-lenség megtörte dacukat, visszatér-nek; Oblath jegyzőt felfüggesztik a tilos agitációért és aztán megy minden a maga útján. Egyik év olyan egyszerű és csendes, mint a másik és Bánky Szilveszter mögött egyszer csak azt suttojják: De megöregedett a mi pa-punk . . . Bottal jár, nem bírják már a lábai . . .

És ezzel elért mindent. Mert ez akart lenni: a mi papunk.

A kis regény finom, töretlen vonal-vezetése, az előadás nemes egyszerű-sége és ökonómiaja, az alakok éles rajza és különösen Bánky Szilveszter nemes figurájának mély lelkisége oly zavartalan és igaz gyönyörűséget sze-rez az olvasónak, amelyet csak ritka könyv hatásaképen jeyezhetünk föl.

Majthényi György.

Kertész József : Dalol a tenger és én hallgatom. (Elbeszélések. Erdélyi Ma-gyar Könyvtár, Kolozsvár.) Tengerész-ek írásaiban a magyar szépirodalom nem nagyon bővelkedik s ezért örömmel olvastuk Kertész József tengerész-kapitány kötetbe foglalt elbeszéléseit. Persze, a külföld nagy tengerész-írói

után újat már nem igen hozhat, csak amennyiben magyar vonatkozásokat sző írásaiba, mint például «Egy régi dal» című elbeszélésében, amely leg-jobb darabja is a kötetnek.

Írásai teli vannak értékes festői ele-mekkel. Hangulatai, leírásai színesek, erőteljesek, jelzői találóak, elevenek. Lát és láttat. De a koncepció nem nagyon erős oldala. Költői lendületé-ben gyakran túlméretezi mondanivaló-ját és ezzel gyengíti az egységes hatást. Komoly tárgyú elbeszéléseiben hol az elején, hol a végén, de valahol többet kapunk a kelleténél. Humoros írásai kerekesebbek, befejezettebbek, bár avatott kéz ezeket is tökéletesebbé csi-szolta volna.

m—gy.

Dömötör Ilona : Lélek szerint. (Ver-se. Baja.) Fehérfalú leányszobában született versek: tiszták, kedvesek, halkszavúak. Mondanivalójuk nem nagyon igényes s a bősavú líra zenére csábító ütemeiben kissé hígra csordul el. Ami gondolat a fiatal költőnő lel-kén átsuhan, ami szemlélődéseiben, vagy olvasása közben megragadja figyelmét, azt mind költeményé igyekszik magasztosítani, de reflexziói nem járnak meg a lélek mély tárnáit és jobbára a felszínen található képeket világítják meg, mintha nem merne önmagába nézni. Ez a feltűnő tartózkodás, amely az egész kötetben végig-vonul s egyik legszebb versében, a «Rezgőnyárfá»-ban is csak allegóriák-ban utal a költőre, azt a hitet kelti az olvasóban, hogy súlyosabb mondani-valói is volnának, csak éppen a bátor-ságát nyesegették meg . . . Reméljük, hogy idővel felszabadul gátlásai alól és felszínre bányássza magából azokat az értékeket is, amelyeket a kötet egyik-másik sora még csak sejtetni enged.

M—i.

Kritikai Napló.

Valéry: Poésies.

Épúsé, elfogyott : ez volt a fátyol, amely Valéryt, a költőt éveken át eltakarta előlem. Itt is, ott is idézgették, tanulmányokat olvastam róla s olvastam az ő tanulmányait, de verseihez ügyetlen könyvgyűjtő létemre nem férhettem hozzá. Vonakodik magát a tömeg torz kíváncsiságának kiszolgáltatni s maga akarja megválasztani olvasóit? Vagy csak akadályt állít azok elé, akik hozzá szeretnének férni, hogy külső nehézség figyelmeztesse őket a belső nehézségre? Az ismeretlen Valéry, aki csak kommentárokon, egy-egy idézett során, költői nézetein át ért hozzám : a találgatások költője lett, az épúsé mögé rejtőzködő tartózkodását hiába neveztem el aszkétakacérságnak, akaratom ellenére is foglalkoztatott. Egy verssorhoz kellett hozzáköltennem egy költőt, esztétikai ítéleteiből kitalálni a rímeit : játék ez, melynek a játszani szerető szellem, ha akar, sem bír ellenállni.

Most, hogy összegyűjtött versei végre elem kerültek s egy nem is vastag kötetben Valéry minden bujdosó verskiadványának a címét megtalálom, elsősorban a csalódástól félek. Mi lesz a hozzávetések költőjéből, ha a tulajdon versei hajtják el róla az izgató homályt? A fátylaiból kilépő költő nem lép-e ki nimbuszából is? Szerencsére Valéry vigyáz, hogy a megvilágosodás ne legyen pillanatnyi s a Poésies költője az egyszerű, ötszöri elolvasás után is a hozzávetések költője maradjon : fátylait vetve még mindig fátyolozott, akinek minden verse után adósa maradsz egy megfejtethetlennel tűnő félsorával, minden olvasás után más félsorral.

Homályos, mondjuk a költőre, akit nem értünk, de mennyire rossz szó ez,

ha Valéry az, akit nem értünk meg. A homályos költő úgy lesz homályossá, hogy egy-egy képe rosszul villan, az érzékelés, emlékezet messze mélységeibe akar bevilágítani, de a szó fénye kevés s csak az örvény homályát látjuk. Valérynek mindig elég a fénye s ha nem érted meg rögtön, ő nem akarja, hogy túloolsón megértsd : megdöbbenésed bele van kalkulálva a versbe. Nem homályos, inkább rejtőzködő, mondhatnám : visszautasító. Képek gyémánt bástyaival veszi körül magát, amelyeknek síkos faláról lecsúsznak az értelem könnyebb létrái. Valéry képei csonthéjak, amelyek kemény fogak számára őrzik a magot. Legérthetlenebbnek látszó sorai is kérlelhetetlenül pontosak, semmi henyeség, semmi könnyelműség, csak akadály. Nem igaz, hogy szárazon értelmiek, hiszen a legbonyolultabb érzéki emlékekre apellálnak, de bizonyos, hogy fogalmazásukban a kép rejtvényé zárul : annak, hogy megértsd, kényes metafora-érzékenysége a feltétele, de amíg megérted, nem érzel, hanem a fejedet töröd ; a metafora a talány felé hajlik, akár a Dante-kor poétikájában, melynek legjellemzőbb virága a költői talány.

Visszautasítónak mondtam őt s azt hiszem, vállalná a jelzőt. Költészetében van valami a gögös, felsőbbbrangú nőből, aki földig akarja alázni azt, akinek, mint nő, gyönyört kénytelen adni. Versei : az intellektuális dőlő jeges ditirambjai, szikrázó jéghegyek, amelyek a megvetés mozdulatlan pátozában állnak. Olyanok, mint azok az időben lépdelő, romolhatatlan oszlopok, amelyek egyik legszebb versében, a *Cantique des Colones*ban úgy törnek át a napokon, mint hullámon a kő. Részegen a passzív diadal tüzétől (*ivre des feux d'un triomphe passif*)

írja egyhelyütt, de fordíthatnánk vakmerőbben és világítóbban: Részegen az elszenvedett diadal tüzétől. Elszenvedett diadal, csak a szellem embere érti, mi ez. A visszautasítás diadala, amely sebbel borítja el a győzött s páratlan dicsfénye kirekeszt az emberek közül.

Valéry szemében a szellem: tagadás. A szellem látja, hogy a világ kontármű: az ég Isten tévedése, az idő romlása. A szellem a teremtés ragyogó, hazug meséjében a halál örökkévalóságát szomjazza. Minél tisztábban szellem a szellem, annál makacsabbul függeszti ajkát a halál emléire; annál dacosabban hallgat. Valéry nemcsak azokat veti meg, akikhez szól, hanem magát is, akit gyengesége szólni kényszerít. Verseiben tragikusan küzd egymással a beszéd és a hallgatás. Legnagyobb költeménye, melyben először töri meg hűszéves hallgatását, a *La jeune Parque*: a megszólalás tragédiája. A fiatal párka, aki azért párka, mert elmetszette az élet értelmének a fonalát s azért fiatal, hogy az élet bosszút állhasson rajta: Valéry. Öt-százoros monológjában az élet által elkapott szellem agonizál: a nő, akitnek «istení undorok adták a lendületét» s a «tisza halál ragyogásában» élt, amíg «fagyott mellében föl nem patakzott az élet hangja». A párkán bosszút áll az élet s a «félíg halott, félíg halhatatlan» Valéryben föltámad az író. Próbáljunk meg élni, veti oda a *Cimetière marin* költője: sor, amely époly tragikusan indokolatlan, mint *Madách* jelmondata s talán mint maga az élet. Mintha a párka keserű öngúnya csengene a mélyén: Nem halhat meg, aki tükre előtt sir.

Élet vagy tetszhalál, írni vagy nem írni: el kell hinnünk, hogy Valéry belső drámája őszinte: sorsa, verseinek gőgös feszültsége, visszautasító poétikája állnak jól érte. Persze a költő, aki talányokból von maga köré páncélt s a tiszta értelmiség fényében

akar csillogni, ki van téve annak, hogy a talányait sorra megfejtik s verseit tételekké, sokszor igen jámbor tételekké szűrik. Igaza lehet annak, aki azt állítja, hogy a legtöbb Valéry-versnek, könnyű, érdektelen tétel a magja. Csakhogy a Valéry-vers nem a mag, hanem a csonthéj — az *értelem szenvedélye*, amely sosem lehet annyira értelmi, hogy kivonatolni merjem.

Anderson: Dark laughter.

Sinclair Lewis, Dreiser, Sherwood Anderson: az amerikai irodalom szakértői szerint ebben a három névben kulminál az új amerikai regény. Ezek szerint a *Dark laughter*: Anderson egyik legbátrabb s legjelentősebb műve reprezentáns regény. Kérdés azért reprezentáns-e, mert jellemző Amerikára, vagy azért, mert Európában is megállja a helyét.

A regénynek csak három szereplője van. A csikágói újságíró, aki egy este faképnél hagyja a vasárnapi melléletek számára novellázgató feleségét, kiszökik Csikágóból, ebből a földfeletti katakombából, csónakot vesz s az Ohion, a Missisippin, a nagy anyafolyókon New-Orleansig evez, ahol már hallhatóbb a föld szívverése s karcsú négerek dalolnak a langyos éjtszakában. Hazamegy Indianabeli szülővárosába, egy automobilgyárban kerekeket fest, egyetlen barátja a proletárrá züllött hajdani kocsigyártó, annak bámulja a könnyű kezejárását s kakaskodó, állapotemberi önbizalmát. A másik szereplő a gyáros felesége, ez a majdnem európai asszony, aki a győzelem esztendejét Franciaországban töltötte, megsapta kissé a vérundor és győzelem egyszerre kicsapó láza, a szíve is megpörkölődött, de még idejekorán férjhez menekült egy derék amerikai gentlemanhez, a regény harmadik szereplőjéhez. Az ál munkás újságíró egy párisi férfi szívesen továbbélő emlékét inkarnálja

a számára, nem akar ellenállni a kalandnak, mint kertészt maga mellé veszi s abban a pillanatban robbantja fel valóság-vakságában erős férje alatt a talajt, amikor az már örülni kezd áttüzesedő, asszonyvá érő feleségének. Az asszony otthagyja a villát és a negyvendolláros cipőket s a két lázadó nekiindul a világnak a szerelem nyomán, amely megfogta őket.

Mesének kevés, de a regény nem is mesélni akar, hiszen még a három szereplőt is alig kapcsolja össze. Alig négy-öt oldalon érintkeznek egymással, a többin egyedül vannak, emlékezésekkel, monológokkal, szabad asszociációkkal töltik magukat megfelelő feszültségre; a cselekmény szikrái pillanatok alatt csapnak ki, a különélő emberek csak egy rövid katasztrófában érhetnek össze. A regény közepéig az álmunkás cibálja vissza az emlékezés tétova újjáival csikágói életét, szabad vándorlását s messze gyerekkorát. Azután otthagyjuk őt s az asszony mutatja be emlékei és vágyai ugrálásában a multját s lelke ritmusát, a könyv vége felé pedig a makacsul nem gondolkozó férj kénytelen lelke fődőjét fölemelni s rászokni a belső monológokra, amelyektől praktikus ember létére idáig bizonyára húzódozott.

De a három magáramaradt hőst nem is azzal a házasságcserevel akarja az író összefűzni, amely ennek a regénynek látszólagos cselekménye; inkább a lelkükben feltörő élet közös jazz-ritmusával, amelynek a férfiben szabadság, a nőben vágy, a férjben veszedelem a neve. Ez a regény nem előre, hanem letről fölfelé akar lüktetni, minden lélek mélyebb elemei szöknek a felületesek felé, a természet az igazi hős, ő táncoltatja a lelkek megbolygatott anyagát. Anderson újra és újra belénk akarja szuggerálni ezt a lüktetést: négerék táncolnak, négerék kacagnak, a szemérmetlen piros vér táncol és kacag. A Dark

laughter: az amorális természet, a vér sötét kacagása rajtunk, akik voltaképp mindnyájan «mulat»-ok vagyunk.

Idáig az elgondolás, az elgondoláshoz azonban a regényt is el kell olvasni, hogy lássuk, milyen regény válik egy hatásos elgondolásból. A nagy elgondolások ma a levegőben lógnak, a zsenialitás úszó pollenje mindenkiből kicsalja a bátorság tavaszi hurutját. A baj, hogy nem sokra megyünk az elgondolásainkkal vagy éppen azért vannak nagy elgondolásaink, mert nem érezzük eléggé a művészi megvalósítás nehézségét. Ha Anderson művét az elgondolás felől nézem, kétségtelenül megtalálok benne mindent, amit az író bele akart rakni (jobban, mint egy remekműben, hiszen minduntalan figyelmeztetnek rá); néztem azonban az alkotás felől, akkor csak a mű oszlásjelenségeit látom, az elgondolás a szemem előtt esik szét porrá és fölkunyorodó ötletkukacokká. Az alakok típusok maradnak, az emlegetett jazzt nem halom s a szabad asszociációk fölött nem találok meg a művészet kényszerűségét.

A regényben vigasztaló, hogy nemcsak Amerika importál hozzánk fagyasztott húst és Jonathán-almát, hanem mi is szinte nevetséges mértékben szállítunk át maradékpanteizmust, selejtmisztikumot, népszerű pszichoanalízist, csavargó romantikát és intelligenciacsömört. Knut Hamsuntól Joyceig hány európai dobtára e regény csörgőtálcájára a maga rézkrajcárját. Szinte megható, hogy milyen komolyan veszi ez a civilizációt kihívó író az európai civilizáció könyörgaraszait s öregedő fejjel is mily könnyen csábíttatja el magát a regénycsinálás legújabb műfajbontó tendenciáival. Érzi-e vajjon kísérletezése veszedelmét? Gyanítja-e, mekkora művészi iskolázottság kell ahhoz, hogy a belső monológok, emlékidézések,

szabadasszociációk számai műalkotássá sodródjanak. Milyen hasonlíthatatlan ízlés Virginia Woolf Mrs Dallowayjához s mily lélekbealapáló makacsság Joyce regényének nehezen kialakuló összerzéséhez? A Dark laughter ezek mellett: a gyanútlan romlatlanság regénye. Aki nem hiszi, olvassa el a szövegbe toldott költeményeket.

Heinrich Mann: Die grose Sache.

Alig egy év az olvasó és a regény cselekménye közt: annak a német ifjúságnak a regénye, amely Hitleréket a parlamentbe nyomta. Merek, mert félek: ez lehetne ennek a nemzedéknek a jelmondata. A gazdasági válság mindenkit ekzisztenciájában fenyeget: tehát a leggazdagabbak is félnék; a bizonytalan jövő mindenki-ből kineveli a kalandort, tehát a legpuhábbak is mernek. Félelem és vakmerés közt megsemmisül az egyéniség, a mai fiatalok kicserélhetők egymással, mindenik mindenhez ért (azaz semmihez), hangyák és hangyamód nyüzsgönek a fenyegető talp árnyékában. Munka, összeköttetések, büntett: az életlehetőségek fokozatai s ez a fiatalság ösztöne szerint valahol a közép és a felső fok közt ingadozik.

Ebbe az ifjúságba dobja bele a régi rend kiérdemesült embere: Birk mérnök a maga «találmányát»: egy hamis robbanószert, amely maga nem robban ugyan, de a német köztársaságot csaknem fölrobbantja. Birk célja egy nagy dolgot adni a körülötte lévő fiatalok kezébe, ami ráeszméltesse őket féktelen életerejükre s fellobbantsa az életkedvüket. A Birk-család, férfiak, nők, a találmányra vetik magukat, három napon át az események hihetetlen tölcserében forognak, bankárokat, családokat, idiotákat, kémekeket s volt birodalmi kancellárokat rántanak magukkal, betörés, hazaárulás, gyilkosság lóg a levegőben. A nagy dolog: a hazugság,

amelyet elég e túlhevített folyadékba dobni, hogy az egész bluffre kész Németország fortyogni kezdjen.

Birk, a rendező s Mann a jóakarató író ebben az esetben megállítják a katasztrófát, a felhúzott pisztoly nem sül el, a család nem robban szét, a német köztársaságról azonban meglehet ezek után a véleményünk. Még jó, hogy a három napba belepusztuló Birk megvigasztal minket: a nagy dolog voltaképp a fiatalok életkedve. Az, ami ebben a kissé imbecilis ifjúságban csal, szaladgál, gyilkol, mégis csak az élet, az élet, amelyet a józan, dolgos Birk a legzüllöttebb, legszabadabb lányában imád leginkább.

Igy fest a mű, melyben a címlap szerint a «német regény nagy mestere ugyanazzal a művészettel ábrázolta korunkat, mint egykor az Untertanban a császárkort». Ha ez igaz, úgy az Untertan egyike azoknak a regényeknek, amelyeket sosem fogok elolvasni. Aminthogy a Die große Sache is csak azért került bele ebbe a Naplóba, mert igen szerencsésen egyesít olyan kvalitásokat, amelyeket én tűzön-vizen át — nem szeretek.

Száz év óta az írók rengeteget ábrázolják a korukat, ami azt jelenti, hogy éreztetni akarják a különbséget, amely a sub specie aeternitatis élet s a szemük előtt levő élet közt keletkezett. Ebben a korábrázolásban mindig van valami hamis: az ember nem láthatja történelemnek a jelent. Kor az, ami lezáródott; ami van, az élet: így érezték a régiek, akiknél a «korunk élete» pleonazmus lett volna: nekik korunk élete volt az élet. Én a korábrázolók korait legfőlebb mint művészi fikciót vagyok hajlandó méltányolni. Egy korábrázolás nem annyit ér, amennyire utólag igaznak bizonyul, hanem amennyire mint művészi eszköz bevált. Nos, Heinrich Mann kora művészi szempontból telhetetlen vampir, amely halálra szívta a regényt. A cselekmény egy kortudós

laboratóriumi kísérlete, az emberek összecsukló bábuk, a dialógusok állandóan egyet zakatolnak: ilyenek a fiatalok, ilyenek a fiatalok. Korunk élete kipréselte a regényből az életet. Az ember bosszankodik: még ha ilyen is a kor, nem érzi igaznak s hajlandó a zaklatott fiatalok pártjára állni, akiket talán maga sem szeret. Egy öregúr ijedelme az egész, biztatja őket, aki csak annyit lát belőletek, hogy lóttok-futtok, szeretitek a boxmérkőzéseket, mi azonban tudjuk, hogy nincsen olyan kor, amely ilyen borzalmasan eltorzíthatná az életet. Hiszen ha az élet ennyire eltorzult volna, nem lepne meg ennyire a regény.

A kor, amelyet az író ábrázolni akart, őt magát fertőzte meg a legalaposabban. A fiatalok kicserélhetők egymással s Mann alakjai csakugyan kicserélhetők. A kor lelkét megöli az iram s Mann regényét csakugyan megölte. A ma Németországja filmtempóra él s Mann regénye filmregény, a gyár, amely filmre viszi, megtakarít egy átíró. Regény filmen: a kisebb abszurdum; film regényben a nagyobb. A regény aránylag kevés eseményt bír el, hi-

szen azért regény, hogy az eseményeket minél indokoltabban és részletebben kényszerítse ránk. Akinek nem kell a tizenkilencedik század regénye, megbonthatja azzal, hogy még alaposabban indokol, vagy még mikroszkópikusabban érzékeltet: a nagy műfajbontók valóban ezt teszik. Nem indokolni és nem érzékeltetni, csak vágatni: ez a visszacsinált regény, a ponyva, a visszatért Rinaldo Rinaldini.

Ami azonban a legkínosabb: a haldokló Birk s nyilván az író áldásosztása. Ha ilyenek a fiatalok, akkor nem szabad őket megáldani, még azért se, mert élnek és fiatalok. Nem lehet az ábrázolással elítélni és a konkluzióval fölmenteni. Morál nélkül nincs író. Az író morálja szembekerülhet a polgárokéval, ledöntheti talapzatukról a halott erényeket, védelmébe vehet egy bűnt, kitagadottakat tehet meg szenteknek, de sosem sülyedhet le az élet moráltalan moráljáig. Az író szemében az életrevaló és a jó sosem eshetik annyira össze, mint ebben a lelkétől elszokott ifjúságban, amely Mannt annyira megijesztette, hogy ijedtében megáldotta.

Németh László.

Sinclair Lewis a homo americanus a Nobel-renddel.

A mult évi Nobel-díjat a svéd akadémia meglepetésszerűen egy amerikai regényíró, Sinclair *Lewis* munkásságának ítélte oda. Sinclair Lewis aránylag még fiatal ember, munkássága nem olyan jelentékeny sem súlyát, sem terjedelmét tekintve, hogy teljes és megnyugtató fedezetül szolgálhatna az akadémia döntésének. Ezért nagyon is megokoltnak látszik az a föltevés, hogy Lewis kitüntetésével nem is egyetlen író elszigetelten álló művét akarták jutalmazni, hanem ezen keresztül az egész új amerikai irodalmat, amely a háború után az újkeletű yankee-imperializmus egyre öntudatosabb lendületével kopogtat Európa kapuján.

Az a kérdés mármost, hogy amennyiben ez a föltevés helyes, — pedig ehhez alig férhet kétség — vajjon helyesen választotta-e meg a svéd akadémia az egész amerikai irodalom képviselőjét Sinclair Lewis-ban. Az nem vitás, hogy ez a képviselő csak regényíró lehetett. Bár valamikor Amerika — akár Edgar Poe-ra, akár Walt Whitman-re gondolunk — inkább költői révén gyakorolt hatást az európai irodalomra, a mai amerikai írók legjava termése a regényre koncentrálódik. Minden jel arra vall, hogy Amerikában, ahol a különböző fajták és kultúrák keveredéséből most forr ki az első egységes nemzeti öntudat és egy, az új élet különleges viszonyai által meghatározott, sajátos civilizáció, új renaissance-a kezdődik a regénynek, amely Európában nem egy

kitűnő esztétikai diagnoszta megállapítása szerint már régóta agonizál.

Sinclair Lewis kétségtelenül egyike ma azoknak az amerikai regényíróknak, akiket Európában legjobban ismernek s a legjobban kedvelnek is. De vajjon csakugyan ő-e azért a legkiemelkedőbb tehetségű és a legélelsebb, legjellegzetesebb arcélú képviselője a ma már meglehetősen gazdag amerikai regényirodalomnak? Egyet mindjárt a limine meg kell állapítani: Sinclair Lewis, ha csöndesen is, lázadzik műveiben az amerikai élet kaotikus gépezete ellen. De ami ellen lázadzik, éppen az adja a legnagyobb, sőt talán egyedüli érdekességét egész művének, amelynek ereje, hatása vagy szuggesztívítása nálunk kizárólag tárgyának újszerűségében, a bemutatott emberek és a lerajzolt milió ismeretlenségében van; abban, hogy lényegéig, csontig-velőig hasító keresztmetszetében és részletaprólékosságában is leleplezi az amerikai életet és az amerikai embert. Ez az amerikai élet, ez az amerikai ember izgatja az európai fantáziát. Izgatja, mert ismeretlen, izgatja, mert valami csodát lát abban, hogy az innen elszakadt, legtöbbször értéktelenebb emberanyag legnagyobb részt az ó-hazából elvitt töredékekből tudott egy új, vad dinamizmus lendületétől feszülő civilizációt teremteni, amely félig-meddig túl is nőtt már bizonyos vonatkozásokban az európain s amelynek monumentális művészi szimbóluma is van már: a fellepkaparó.

Sinclair Lewis kissé éles reflektorral világít rá erre a civilizációra, behatol a gigászi épületkolosszus eresztékeibe

és kiforgatja az amerikai ember bélést. Teszi ezt azzal a gondos és átlátszó naturalizmussal, amelyet már eléggé megszokott az európai olvasó, főleg a skandináv realisták írásaiban. Lewis műveiből tehát, amelyek közelhozva és kissé izeire tépve természetes értékkre szállítják le a távoli látomások csodáit, a legalaposabban s a legkönnyebben ismerkedik meg a kíváncsi európai az amerikai emberrel, amelynek aztán Lewis nemcsak nagyszerű ismerője és bravúros portretistája, hanem maga is jellegzetes típusa. Nem az amerikai regény, hanem inkább annak hőse, az újfajta, az amerikai ember, a homo americanus az, akit a svéd akadémia ezúttal kitüntetett, ennek az imaginárius lénynek a mellét dekorálta, mikor a képviselőjében megjelenő Sinclair Lewis gomblyukába fűzte a Nobel-díj amerikai méretek szerint is kiadós ordóját.

A homo americanus portréjához számos tanulmányt készített Sinclair Lewis különböző társadalmi osztályok és más-más életviszonyok keretében, egyre változó megvilágításokban keresve ennek a lelki arcélnak legjellegzetesebb kifejezését. Valamennyi tanulmány között legsikerültebb, leggondosabb és a legelterjedtebb típus megtestesítője, az átlag amerikai kispolgár: Babitt.

Babitt, a kollektív amerikai polgár, az a típus, amely milliószámra él a Manhattan szigettől Kaliforniáig. Elképzelhetetlen másutt, mint Amerikában. Mint ahogy Don Quijotte hazája csak Spanyolország, Tarasconi Tartariné csak Dél-Franciaország lehet. Portréja kollektív módon készült. Lewis megfigyelőképességének éles lencséjével ezer meg ezer pillanatfelvételt készített az átlag amerikai polgár minden mozdulatáról, bogaráról, kiszólásáról, kedvelt szavajárásáról, azután a legjellegzetesebb felvételeket boszorkányos ügyességgel összekopirozta. Így jött létre a tökéletes

típus, amelynek egyéni portréja aztán egymásmellé helyezett apró epizódok, végtelen türelemmel kihallgatott párbeszédok számtalan színpaltocsakájából, reszkető elevenségű ecsetvonásából alakult ki.

Babitt telekügynök, ingatlan ágens, ami szintén a legtipikusabb amerikai foglalkozás. Elsatnyult csökevénye a földeket a civilizáció számára meghódító conquistador lendületének. Emellett a legszédületesebb lehetőségeit tárja ki az Amerikában szinte szenvedéllyé vált spekulációnak; legfőbb fegyvere a reklám, amely szintén az óceánontúli ipar szédületes fejlődéséből született s amelynek természetrajzával, az amerikai élet tempójával együtt dobnó szívverésével más regényeiben is élénken foglalkozik Lewis. De bármennyire típus is Babitt, azért élő ember. Nem báb, nem karikatúra, élő, természetes valóság, de nem egyéniség. Sőt egyéni vonása sincs. Eppen ezért amerikai, ebben különbözik az európai embertől, aki soha nem tud ennyire egyéni karaktertől mentes tömeglényvé szülni. Babitt az egyetlen tragikus megsemmisülése az óriási szám súlya alatt. Ő maga a megtestesült megalkuvás azokkal az életformákkal, azokkal a megszokásokkal és előítéletekkel szemben, amelyeket a tömeg rákényszerít. Nincs egyetlen gondolata, nincs egyetlen érzése, amely önmagától, spontán született volna meg a lelkében, minden a körülötte élő százazrek egységes gondolkodásában és érzésvilágában gyökeredzik. Babitt éppen úgy, mint sok más millió szabályos automatikus mozgást végző része az amerikai élet nagy gépezetének. És minthogy ez az élet is tele van a mindennapi élet apró megalkuvásaival, a gyakorlatias elvek érvényesítésének az olcsó kenyelem banalitásának végtelen laposságával, sivárságával, Babitt tulajdonképpen az unalom taposómalmában őrlődik. Értzi ezt maga is, de mégsem lázad

fel ellene. Nincs ereje a kitörésre, kényelmes hozzá, könnyedén, szinte derűsen törődik bele ennek az életnek zavartalan nyugalmaért annak szellemi primitívségébe, vegetatív szürkeségébe is.

Másik regényében, amely időrendben megelőzte a Babitt-et, az amerikai Bovaryné típusát mutatja be. Az amerikai Bovaryné, akit Carol Kennicotnak hívnak, éppen úgy vidéki orvos felesége, mint a francia. Tele vággyal szép, szabad szemhatárok után, egy magasröptű lélek magasságokba sóvárgó lendületével harcol ő is a kis parasztváros triviális alantasságával, szűk látókörű elvakultságával, maradi csökönyösségével, szemforgató álmodásával. A küzdelemben szintén az egyén bukik el a tömeggel szemben. A nagy szív, a tiszta lélek, a magas értelmiség alatta marad a *Main Street* (Fő-utca) — ez a regény címe — kölcsönös érdekre s a titkolt bűnök közös takargatására alapított szövetségének. A győzelem azonban itt sem kemény, tragikus csattogású csaták után következik be. Az amerikai Bovaryné tulajdonképpen szintén nem lázad fel. A közepszerűség csaknem észrevétlenül győzi le itt a kiválóságot, úgyhogy a környező unalom és banalitás mint valami ragályos kór beivódik a porusain és lassan megmérgezi a lelket. És sem a legyőzött, sem a regényíró nem veszi tragikusan ezt az alapjában sötét és kétségbeejtő bukást. Szinte jovialis mosollyal tér napirendre fölötté mind a kettő. Itt is győz a többségi elv. Így történik ez ezer meg ezer esetben, ez Amerika rendje. Mintha valaki zokszó nélkül, emberfeletti megnyugvással venné tudomásul a halált, amely végeredményében a természet rendje szerint való elmúlás.

Egyetlen hőse van Lewisnek, aki nem alkuszik meg, aki a sors minden csábító kedvezésével szemben szilárdan kitart meggyőződése mellett, ez Arrowsmith orvos, aki az amerikai

író valamennyi regényalakja közt legkedvesebb az európaiaknak. Viszont az is igaz, hogy Arrowsmith Lewis valamennyi figurája közt a legkevésbé amerikai. Itt a milió a tipikusan amerikai, sőt még inkább a probléma: a mindenható, a nélkülözhetetlen reklám kártévő hatása a tudományos működésre s Arrowsmith belső küzdelme mellett elkeseredett és drámailag kiélezett harc folyik a tudományos sarlatánság és az érdeket, érvényesülést nem hajhászó tiszta tudományosság közt. S ezúttal megint az amerikai típus sikerült Lewisnek s ebből a szempontból Pickerbaugh doktor, a sarlatán orvos klasszikusabb, teljesebb, hibátlanabb alak a regény hősé-
nél, Arrowsmithnél.

Ebben a regényben jut különben legélesebben fordulóponthoz az egyén drámája is. Az orvos dilemmája ez, a tudós lelkiismereti válsága, akinek választania kell a szegény, veszedelmes és áldozatos kutatás hősiessége és a könnyű boldogulás utilitarizmusa közt. Egyfelől a jólét és gazdagság, egy szerencsés és előkelő házasság minden előnye, másfelől a szörnyű epidemia, mely egy sziget nyomorult lakosságát tizedeli. A kettő közt kell választani. És Arrowsmith, aki feltalálja a ragály antitoxinját, az igazi tudós áldozatkészségével az utóbbit választja. Ott-hagy családi boldogságot, anyagi érvényesülést és elmegy a járványsújtotta vidékre, ott küzd tovább a kórsággal, kipróbálja és tökéletesíti szérumát, amely egyelőre szabadulást hoz néhány szegény szenvedőnek, de valamikor talán az egész emberiség számára áldás és jótétemény lesz.

Elmer Gantryban ismét új típussal ismertet meg Sinclair Lewis, a reklám-profétáival s közben kegyetlen szatirával leplezi le a misztikus bluffoknak azt a vásárát, amelyet Amerikában a lelkek üdvével üznek. Elmer Gantry az amerikai puritán Tartuffe regénye. A különböző amerikai szekták, bab-

tisták, puritánok tülekednek itt egymással, nem kevésbé alantas lelkek, mint a kisvárosi főtca lakói, vagy Babitt, a megcsontosodott nyárspolgár. Lewis nem is igyekszik szépíteni, tisztára mosni őket különben kevésbé sikerült regényében, amely egészében úgy hat, mint valami anti-klerikális pamflet. Sőt az amerikaiak megállapítása szerint nem is pamflet, hanem egyenesen kulcsregény, amelyben a költött nevek tulajdonosai élő és közismert szereplőkkel helyettesíthetők be.

Legújabb regényében, a Samuel Dodsworth-ban európai környezetbe telepíti át Lewis az amerikai típust, amelynek már nemzeti érzése, honvágya van. Ezt a honvágyat némileg ellensúlyozza ugyan az irtózás attól a banális életunalomtól, amely az Európából hazatérő amerikaiakat a hirtelen növekvő gyermekbetegségéből csak most kilábaló Amerikában várja. Sam Dodsworth belső válságánál azonban még jobban érdekel bennünket az amerikai nőkérdés, amely az ő családi életében éleződik ki drámai bonyodalommá. Amerikában a nőnek kivételes helyzete van; ez talán még a régi nőhiány folyománya, atavisztikus csökevénye a primitív gyarmatos életnek az új túlmechanizált civilizációban. A nőnek ez a kivételes helyzete kezd már valóságos nőuralommá fajulni és ennek a lehetőségnek tragikomikus miniatűrje a Dodsworth-család. Dodsworth, aki maga igen egészséges és új eszméktől fűtött, mozgékony tetterős férfitípust, csapodár, hiú, helyzetének előnyeit orcátlanul kihasználó feleségének elviselhetetlen zsarnoksága alatt nyög.

Ez Sinclair Lewis főalakjainak galériája. Egészen különös arcképcsarnok. Más, mint amely Jack London trapper világának gyermekes romantikájából még mindig kísért, ha Amerikáról esik szó. Lewis regényeiben túlvagyunk egy nép gyermekkorán. Kezdődik a

férfikor és ennek a kornak, e hirtelen megféréfiasodás furcsa zavartságának reprezentáns írója Lewis.

Ő maga sem egészen lépett még ki a gyermekcipőből. Nincs tisztában teljesen sem önmagával, sem népével. És éppen ez a pont az, amelyen az európai író sehogy sem tud vele megbarátkozni. Benne még a gyermekesség és férfikor határmeggyéjén végletes ellentétek kuszálódnak egymásba. Már férfifejjel gondolkodik, de még gyermekszívvel érez. A férfi élesen látó szeme már felfedezi a hibákat, de a gyermeki ragaszkodás még nem tudja a hibákat elítélni. Férfikeserűséggel fűti az indulat a sok megalkuvással, sívár köznapiasággal, alantassággal szemben, amit az életben lát, de végül gyermekesen elmosolyodik fölötte.

Benne van még a gyermekes megalománia, amely minden amerikainak egyformán jellemzője s amely nem tud betelni a fiatal elvenség, a túlduzzadó erő, a lassanként óceánokon is átterpeszkedő nagyság csodálatával. Azok az alakok, amelyek Lewis galériáját benépesítik, groteszk, kicsinyes, kellemetlen, rosszindulatú, talán legtöbbször kártékony típusok, az a világ, amelyben élnek, éppen ilyen sívár, banális, kellemetlen miliő, de ezek az alakok együtt a maguk világával mégis Amerika részei, Amerikát jelentik, együtt nőnek Amerika nagyságával. És ha Lewis meg is tudná tagadni, meg is tudná gyűlölni vagy gyűlöltetni egyik-másik alakját, Amerikát gyűlölni, meggyűlöltetni, megtagadni sohasem tudná. Bántja, amit maga körül lát, fölényes iróniával piszkálja a sok félszagséget, nem titok előtte, hogy ami itt az emberek éltető levegőjévé vált, romlott, miazmás atmoszféra, de mégsem csap szét ezen a szemétdombon, romboló kézzel nem vágja be az ablakot, hogy friss levegő áradjon be a résen, hanem az amerikaiak elpusztíthatatlan jovializmusával törődik bele abba, ami van s rábíz mindent

egy fiatal s az előretörés lendületének helyzetenergiájától hajtott civilizáció szerencséjére. Ő a legoptimistább peszsimista, az új típus a homo america-

nus, amely most a Nobel-díjjal dekorálva feszíti büszke mellét Európa felé.

Kállay Miklós.

Tudományos élet.

Grammatici certant. — Mióta lovasnép a magyar? — Nyelvhelyesség. — A karcha-bíró. — Az aranybulla eredete. — Prévost abbé és Magyarország. — Népzene. — A kunmíatyánk és a nagyszentmiklósi aranykincs. — Kun Béla, az utolsó kun dinasztia.

Nemes páthosszal kelt védelmére egy évvel ezelőtt Kerényi Károly a klasszika-filológia régebbi fogalmazású öncélú művelésének. Veszélyeztetve látta a magyar tudományosság egyik szépmultú ágának európai színvonalát attól a most mind erősebben érvényesülő irányzattól, mely mint a többi történeti tudományokat, a finn-ugor és uralaltáji nyelvészetet, továbbá a magyarországi germanisztikát és romanisztikát a *magyar* történelem szolgálatába állította, eltérve a szaktudományoknak félszázaddal ezelőtt divatos öncélú, *l'art pour l'art* művelési programjától. Ügylátszik, a Petz Vilmostól megindított magyar bizantinológia erős terjedése, mely különösen Moravcsik Gyula munkásságán keresztül ma mindjobban közeledik a magyar őstörténeti kutatásokhoz, valamint a Hegedüs István és Ábel Jenő szellemében művelt magyar humanizmus, mely különösen a most Szegeden működő Huszti József tanulmányaiiban folytatódik, keltette fel a tiszta hellenizmusért rajongó Kerényi Károlyban azt az érzést, mintha egyedül maradt volna a régi klasszika-filológia «európai színvonalú» művelésében.

Kerényinek a Budapesti Philológiai Társaság tavalyi közgyűlésén tartott erős retorikai zengésű apológiája nagy visszhangot támasztott a klasszikus filológusok aránylag kisszámú táborában. Marót Károly a *Széphalomban* írt cikkében azt hangsúlyozta, hogy a klasszika-filológiának csakugyan nem szabad elsorvadnia más tudomá-

nyok szolgálatában, de modernizálódnia is kell az által, hogy igénybe veszt minden új, kínálkozó tudásforrást: a modern etnográfát, vallástörténetet, sőt a legújabb tudomány, az alkatlélektan tanulságait is. Moravcsik Gyula ugyanitt kerekén megfogalmazta a vita megindítójának ellenprogramját: «Itt az ideje, hogy... klasszika-filológiánk tétovázás és távoli ködös célok kergetése helyett minden erejét a magyar érdekű kutatásnak szentelje».

A mindig igen magas színvonalon mozgó vitára most Hornyánszky Gyula, a budapesti egyetem kiváló tanára tett pontot, vagy jobban mondva felkiáltójelet a Philológiai Társaság legutóbbi közgyűlésén. Ő is, mint a többi hozzászóló, a maga kutatásainak szellemében bírálta meg az eddigi célkitűzéseket, kiemelve mindegyiknek saját nemű korlátozottságát, különösen hangsúlyozva Moravcsik programjának elégtelenségét és saját, erősen szociológiai érdeklődésű kutatásainak szellemében egy görög társadalomrajz megírásának követelményét állította a klasszika-filológia magyar munkásai elé és részletesen ismertette ily értelemben tervezett nagy könyvének egyes fejezeteit. Csakugyan igen szép jövő és bő aratás áll az antik studiumok előtt, ha a modern szociológia módszerei kellő érvényre jutnának benne. De nem hallgathatjuk el szerény véleményünket, hogy valamennyi célkitűzés, a humanista szellemű, a vallástörténeti, a hungarológiai és a társadalomtudományi irá-

nyú is, igen szépen megfér egymás mellett s az ilyen préferencia-vitáknak abszolút értékű eredményei aligha lehetnek. Maga a vita azonban módfelett hasznos volt, mert a módszerek meghatározásával és szembeállításával hozzá járult a mai magyar klaszika-filológia tudatosításához.¹ S így ez a szellemi mérkőzés, ha a személyes motívumok, mint a szóbanforgó esetben is, kikapcsolódnak, kétségtelenül üdítő hatású. Sosem egészen haszontalan dolog, ha «grammatici certant» . . .

*

A másik most folyó tudományos vita is már közel egyéves. Már annak idején megmondottuk, hogy Mészöly Gedeon egyik tanulmánya: *Mióta lovasnép a magyar?* élénk szellemi perpatvarnak lesz a kiindulópontja. Előbb Bátky Zsigmond mérte össze a regyvereit az etnográfia nevében Mészöly finn-ugor lovas-teóriájával, most meg a Kőrösi Csoma-Társaságban gróf Zichy István, kinek a magyar nép kialakulásáról írott tanulmánya váltotta ki voltaképpen Mészöly ellenmondását, szállott hadba a kiváló szegedi nyelvész szellemes tanulmányával. Zichy szerint nem az a kérdés, vajjon ismerete-e a magyarság a lovat és a lószerszám neveit már obi-ugor korban, tehát még a vogulokkal és osztyákokkal való együttélés idején, amikor Zichy elmélete szerint magyarságról voltaképpen még nem is lehet beszélni. A nyelvi adatok magukban még nem sokat bizonyítanak s ha az *oroszlán* szó a honfoglalás előtti korból való, az még egyáltalán nem bizonyítja, hogy a magyarság őskorában minduntalan oroszlánokkal találkozott. A nyelvi adatok csak az etnográfiai tényekkel egyeztetve adhatnak kifogástalan eredményt. A finn-ugor-

¹ Kerényinek az árpádkori magnevekről tartott érdekes előadása különben arról tanuskodik, hogy újabban ő is szívesen alkalmazza széleskörű antik ismereteit a hungarológia problémáira.

ságból átjött néhány háziállat neve még nem tanuskodhat amellest, hogy a magyarság a finn-ugor korban már jellegzetesen állattenyésztő nép volt, mert hiszen a magasabb földművelésről és állattenyésztésről tanuskodó szavak tömege csak később, a bolgár-törökségből került át a magyar nyelvbe. De etnikai aggályok is merülhetnek fel Mészöly elmélete ellen. A *lovasnép* kifejezés nem azt jelenti, hogy egy nép ismeri a lovat, hanem azt, hogy a ló az illető nép életében bizonyos központi szerepet játszik, mint például a tatároknál, kirgizeknél vagy a honfoglaló magyaroknál is. Már pedig az obi-ugor népekre vonatkozó régebbi feljegyzések szerint a vogulok és osztyákok sohasem voltak földművelő-állattenyésztő népek, melyeknek életében a ló fontosabb szerepet játszhatott volna, hiszen még a rászarvastenyésztést is a szamojédoktól tanulták el. Esetleges visszafejlődésről a tudomány mai álláspontján szó sem lehet. Az előmagyarok tehát, mint közvetlen rokonaik, a vogulok és osztyákok, az obi-ugor korban egy primitív halász-vadásznép műveltségi fokán állottak és csak a bolgár-török hatás idején emelkedtek az állattenyésztő-földművelő kultúra színvonalára. Más szóval, a magyar azóta lovasnép, amióta magyarrá lett: etnikai kialakulásának kora óta.

*

A nagyközönség a nyelvészet széles területéről szívéhez legközelebb állónak a nyelvhelyesség kérdéseit tekintti. A tudomány viszont a legkevesebbet ezzel a problémakörrel foglalkozott, úgy, hogy egyes országokban, mint a franciáknál, ahol a nyelvhelyességi irodalom mintegy napi csemegeje az újságolvasónak, a kérdésnek még a tudományos terminológiája is hiányzik. Most a Magyar Nyelvtudományi Társaság közgyűlésén Gombocz Zoltán kereste, vajjon van-e olyan tuda-

mányos elv, melynek segítségével a nyelvhelyességet pontosan meg lehetne határozni. Előbb leszámolt az eddig használt szempontokkal. Kimutatta, hogy valamennyi tarthatatlan. Nem lehet elfogadni az *irodalmi* normát, mely szerint egyes nagy írók tekintendők a nyelv törvényhozói gyanánt. Rámutatott arra, hogy például nyelvészeink a mintának tekintett és kétségtelenül nagyszerű nyelv művész Jókai műveiben egész kötetre való idegenszerű mondatfűzést állapítottak meg. Másrészt idővel a nagy klasszikusok nyelve is elavul, egyes kifejezéseik használhatatlanná válnak. Továbbá olyan nyelvekben, melyeknek nincs irodalmuk, talán nem lehet beszélni nyelvhelyességről? Bizonyos, hogy igen, mert például a kólai lappban sem lehet a szavakat bármilyen sorrendben használni. Nem fogadható el a *régi* nyelv normája sem, mint Révai hitte, hiszen a nyelv folytonos változásokon megy át. Nem lehet tökéletesen megbízható tekintély a *nyelvtudósok* véleménye sem, mert a nyelvtudomány törvényei nem abszolút jogérvényűek, hanem tapasztalatiak és idővel módosulhatnak. Így például tévesen hibáztatták egyidőben Vörösmarty híres sorát: *Bort megissza magyar ember...* azon a címen, hogy a névelőnélküli tárgy után nem lehet tárgyas ige, mert azóta már tudjuk, hogy a tárgyas ragozás használata nem formai, hanem tartalmi követelményektől függ. Nem lehet a *népnyelv* sem norma, mint Ponori Thewrewk Emil hitte, ki ezért pl. a *házban* féle alakok helyett a népi *házba* írást és ejtést követelte, mert hiszen a népnyelv különböző nyelvjárásokra oszlik, továbbá szintén élő és változó organizmus. Teljesen alaptalan a *célszerűségi* normára való hivatkozás, mert hiszen a nyelv nemcsak a célszerűség, hanem sok más, elsősorban történelmi és érzelmi tényezők függvénye és eredménye. Tisztán célszerű

nyelveknek csak a mesterséges nyelvek, mint az eszperantó, tekinthetők. Épp ilyen hibás a *logikai* norma, mely eléggé el van terjedve a nyelvészkedők között, holott a nyelv nem csupán logikus, hanem igen sokszor logikailagos képződmény. Épp ezért tévesen hibáztatták napjainkban a *nincstelen* szót. Teljesen önkényes a *földrajzi* elv, mely szerint ezen vagy azon a vidéken beszélük «tiszán» a nyelvet és megokolatlan az *esztétikai* elv, mert hiszen eltekintve attól, hogy a szép hangzás igen relatív fogalom, a nyelvi tények csak igen ritka esetekben igazodnak ilyen esztétikai benyomásokhoz.

Gombocz már most egyelőre félreteszi az irodalmi nyelvhelyesség kérdéseit, melyek szerinte nem a nyelvtudomány, hanem a stilsztika körébe tartoznak. Majd megállapítja, hogy a nyelvhelyesség tisztára társadalmi jelentésű tény, mely mindig időhöz és helyhez van kötve. Tehát helyes az a nyelvjelenség, amit egy közös nyelvet beszélő csoport belső érintkezésében bizonyos időpontban használni szokott. Így helytelen ha a göcseji *kapáve* alakot valaki a székelységben használja, vagy ha valaki a *mai* fővárosi köznyelvben egy XVI. század óta feledésbe merült szót alkalmaz.

*

A Szily-jutalmat a Társaság ezidén Laziczius Gyulának adta ki, kiről annak idején megírtuk, hogy a nyelvtudomány egy új ágát, a *fonológiát* vezette be a magyar tudományosságba.

*

A társaság egy másik ülésén Gombocz Zoltán a *-ség* képzőről mutatta ki, hogy az valószínűleg egy ősi *lélek* értelmű finn-ugor szóból ered. Mély jelentésű tény rejlik abban, hogy a lelket jelölő szóból az elvontság képzője lett. A *-ség* mint gyűjtőképző egészen fiatal, elvont jelentése a ré-

gibb. A legrégebb nyelvemlékekben igen sokszor az alapszótól még elválasztva írják (*agg ség*).

Az ősmagyar életnek egy másik érdekes mozzanatára vetett világot Pais Dezső, ki a honfoglaláskori kütőkben emlegetett *karcha*-bírói méltóságról értekezett ugyanezen az ülésen. Szerinte a szó *karchán*ak és nem *karchás*nak hangzott (az *-sz* görög végzet, mellyel Biborban született Konstantin látta el a szót); török szó, értelme: *keverő*. Már most Pais a szó jelentését összehozza *Vérbulcsu* karcha nevével s épen úgy, mint a *vérbulcsu karcha* is valószínűleg *vérkeverőt* jelentett és ennek a ténykedésnek megfelelő hivatalt jelölt a vérszerződést gyakorló ómagyarok életében. S mint mindig, Pais állítását a magyar helynevekkel igazolja. *Vérbulcsu Kál* nemzetségéből való volt és íme: két helyen is megtaláljuk a karcha névből származott *Harka* helynevet a *Kál* helynév közelében (pl. Sopron megyében). Pais Dezső a helyneveknek ilyen közös előfordulásában nagyszerű módszeres elvet fedezett fel a régi magyar személynevekkel összefüggő társadalmi és történelmi problémák megoldásának ellenőrzésére.

*

Divéky Adorján minapi akadémiai székfoglalójában eddigi munkásságától eltérően nem lengyel-magyar vonatkozású problémát dolgozott ki, hanem egy ötletes elmélettel az *aranybulla* keletkezését magyarázta. Úgy az angol, mint az arragóniai hatást elveti mint valószínűtlent és bizonyíthatatlant. Ellenben rámutat arra, hogy a francia keresztetek jeruzsálemi királyságában egy sajátos alkotmány keletkezett, melyben a szuverénitás a lovagok kezében volt letéve s a király csupán afféle elnök volt. Ez a törvény, melyet aztán a Szent-sírba helyeztek, kikötötte, hogy ha a király nem tartja meg az esküjét, az

alattvalók nyíltan felléphetnek ellene. Jeruzsálem elfoglalásakor ez az okmány is elpusztult, de mikor Lusignan a görög császártól elveszi Ciprus szigetét és megalapítja a ciprusi királyságot, a francia lovagok tovább is a jeruzsálemi alkotmány törvényeivel éltek. Később aztán, 1254-ben, Philippe de Navarre és Jean Ghibelin írásba foglalták a ciprusi királyság jogszokásait. Divéky szerint ezekkel az élő jogszokásokkal ismerkedhettek meg a magyar főméltóságok, mikor II. Endre kíséretében a szentföldi hadjáratban részt vettek. 1217-ben kötöttek ki Ciprus szigetén, itt csatlakozott hozzájuk a király, Lusignan I. Hugó, aki aztán a hadjárat alatt állandóan a magyarokkal volt. Ott volt Jean Ghibelin is, aki később a ciprusi jogszokásokat összeírta, sőt a ciprusiak a magyar király sátrában is tanácskoztak. Már most a ciprusi alkotmányban megtaláljuk az ellenállási jog megfogalmazását: «Ha esküjét nem tartja meg a király, nem szabad túrnie sem a vazallusoknak, sem a népnek». Megvan az intézkedés arra nézve is, hogy a bárók nem kötelesek az ország határain kívül harcolni, akárcsak a magyar okmányban.

Divéky elmélete tetszetős és egy igen fontos mozzanattal gyarapítja az árpádkori magyarországi francia műveltségi hatás ismeretét. Legfeljebb tűnődhetnénk még azon, vajjon nem az általános európai jogfejlődés eredménye-e mindkét esetben, valamint az angol és az arragóniai esetben is, a királyi szuverénitás ily nagymérvű csökkenése?

*

A XVIII. századi francia regény egyik nagy mesterének, Prévost abbénak magyar vonatkozásairól tartott előadást a Magyar Philológiai Társágban Hankiss János, a francia irodalom kiváló magyar kutatója. Eddig is ismeretes volt, hogy Prévost abbé világhírű *Manon Lescaut*-jában említi

a magyar emigránsok párisi játékházát, a *Hôtel de Transylvanie*-t és hogy egyik regényében Thököly Imre részletes arcképét rajzolja meg olvasmányai alapján. Most egy eddig figyelemre nem méltatott regényének: a *Le monde moralnak* magyar vonatkozásait ismertette Hankiss, mindenütt rámutatva Prévost forrásaira és sajátos, gyors, eredetiségre nem különösebben törekvő írásmódjára. A regény későbbi kiadásában a *La nièce de Tekeli* címet viseli. Thököly János lányának és Brenner abbénak hányatott életét meséli el benne a francia író; szerelmüket, küzdelmüket a nagy Thököly-vagyonért. A leányt egy soproni apácázárda főnöknője nevelteti titokban és innen viszi el Brenner abbé oláh földre, ahol a regény meséje Baszaráb vajda történetével komplikálódik. Brenner abbé többek közt azzal is dicsekszik a regényben, hogy a híres Rákóczi-féle manifesztumot ő írta! Érdekes volna megállapítani, ismerte-e Prévost valóban Brenner abbét, mert akkor a regény egyes állításai (persze nem a fentebbi) bizonyos történeti színezetet nyernének. A regény legnagyobb részében egyébként egykorú mémoiresoknak sokszor a plágiummal határos kiírása. A *La nièce de Tekeli* csonkán maradt: a halál akadályozta meg Prévost-t a regény befejezésében.

*

A Néprajzi Társaságban a tavalyi évi népzene gyűjtés eredményeiről számolt be Lajtha László. Hevesben, Szegeden, Baranyában és az alföldi tanyavilágban járt. A tanyákon kevés eredménnyel gyűjtött. Szegeden főleg az újtípusú dalokból gyűlt össze szép csokor, míg a pestmegyei Peregén és másutt Lajtha találkozott a tavaly még unikumnak hitt Bihari-dallammal. Baranyában, Gágicsen kétnegyzeddel váltakozó háromnegyedes ritmusú, de nem idegen eredetű magyar éneke-

ket regisztrált, melyre a falu népe még ma is táncol. Nagy figyelmet fordított a *jalusi cigányok* vizsgálatára is, akik sokszor igen érdekes régi melódiákat őriztek meg.

Utána Veress Sándor a déli csángók népzenejéről tartott előadást, kik egyedül őrzik még a régi, székellyel rokon csángó dallamkincset. Volly István pedig bájos kis árvaházi nebulóival mutatott be egy sor peregi karácsonyi éneket, melyek pusztulóban vannak, mert igen sajnálatos egyházi intézkedések folytán a régi népdalok, ha nincsenek benne az elfogadott énekeskönyvben, ezután már nem énekelhetők a templomban. Pedig egyedül Peregén 52 karácsonyi éneket és 43 különféle, szebbnél-szebb régi dallamot ismer még ma a nép, melyek közt a régi pasztorella-típus is előfordul. Talán meg lehetne változtatni az ilyen helyi intézkedéseket a tradíció javára? Az egyházi jellegű folklóre minden figyelmünket megérdemli, mert nagy multat őriz.

*

Legutóbbi akadémiai előadásában Németh Gyula, ki már a magyar népkialakulásának számos homályos pontját tisztázta, az árpádkori magyarországi törökségről állapított meg igen érdekes, új dolgokat. Bebizonyította, hogy úzok is voltak a honfoglaló magyarok között (*Uza, Uzdi* helyneveink); ez a török nép lökte meg a bessenyőket, kik aztán a magyarokat támadták meg lebediai hazájukban. A kúnok nyelvéről sikerült megállapítania, hogy nem azonos a *Codex Cumanicus* néven ismeretes híres krimi eredetű kún nyelvemlék nyelvével. Itt említette meg az ú. n. kún miatyánkot, melyet ő a kún nyelv kétségtelenül hiteles emlékének tart; csakhogy mai, lejegyzett formájában majdnem teljesen használhatatlan a tudományos kutatás számára. Olyanok írták le, akik már nem tudtak kún nyelven s eltorzították a kún alakokat. Egyes sza-

vakon és a régi kún személynéveken azonban még lehet tanulmányozni a kún nyelv jellemző sajátosságait (a Kun László életében szereplő *Aydua-Édua* neve pl. «felkelő holdat» jelent). A Bátorban született Konstantinnál feljegyzett bessenyő méltóságnévvel összehasonlítva megállapítható, hogy a magyarországi kún és a bessenyő nyelv ugyanannak a törökségnek két ága, melyben számos közös hangjelenség található.

Ezután a világhírű és Bécsben őrzött nagyszentmiklósi aranykincsre tért át a kiváló turkológus. Az aranykincs feliratait eddig senki sem olvasta még el; nem is tudjuk, milyen nyelvűek ezek a feliratok. Az egyik ívócsészén azonban görögbetűs felirat van, melyet Thomsen, a híres dán nyelvész bolgár-töröknyelvűnek tartott és le is fordított: «Bojla zsupán fejeztette be». Németh Gyula kijavítja Thomsen olvasását, a *zsupán* helyében *csobánt*, a *Bojla* helyében *Botaul* olvas és kimutatja, hogy Zsolt vezér idejében valóban élt is egy *Botaul*, aki a bessenyők *csobán* törzsének volt a vezére. A bessenyőkről, az egykorú források elmondják, hogy Dél-Magyarországon laktak, ahol a kincs napfényre került és hogy szeretik az aranyedényeket. (Gellért - legenda, Konstantin.) A nagyszentmiklósi kincs tehát a magyarországi bessenyőké

volt és a honfoglalás után keletkezett.

*

Míg idehaza nyelvtudásaink ilyen gyönyörű eredménnyel dolgoznak a kunok multjának megvilágításán, lássuk, mit tud róluk a külföld. Az *Encyclopedia Britannica* nemrég megjelent legújabb kiadása, mely különben a magyarságra vonatkozó cikkeit magyar tudósokkal íratta, a kúnokról szóló cikkét (*Cumans*) ezzel a passzussal zárja: «Tehetséges népfaj. Dinasztiát termelt ki Egyiptomban (?) és kettőt Bulgáriában és összeházasodott a kievi, szerbiai és magyar királyokkal és fejedelmekkel. Magáról Corvin Mátyásról is azt mondják, hogy bizonyos mértékig kun származású volt és ez volt, neve után ítélve, Kun Béla is, Magyarország 1919-iki kommunista diktátora».¹

A cikk szerzője, C. A. Macartney, ép most adott ki egy egészen jeles angol könyvet a magyarok eredetéről, melyben a magyar tudományosság új eredményeit használta fel. A derek angol tudós tehát a név-illúzió áldozata.

A névmagyarosítás erőltetőinek figyelmébe ajánljuk ezt a szomorúan mulatságos esetet. *Eckhardt Sándor*.

¹ «Matthias Corvinus himself is said by some to have been of Cuman origin, and so, to judge from his name, was Béla Kun, the Communist dictator of Hungary in 1919.»

Színházi szemle.

Helvey Laura.

1852—1931.

Az idő hajója, melyről Petőfi mondja, hogy a színészi hírnevet elhordja egy örökléten át, a Helvey Laura nevével még életében jó darab utat megtett: pályájának majd húsz éve búcsút mondott, miután híven szolgálta nemzeti színházi otthonát — negyvenkét éven át. E pályához általában ránk nézve szinte történelmi dá-

tumok fűződnek. Szigligeti, Paulay Ede, Gyulai Pál és Szigeti József tanította, 1870-ben végez s nyomban szerződtetik is drámai szendének. Rendre eljátszatják vele a klasszikus és egykorú «szendék»-et, gyönyörű megjelenése, sugárzó fiatalsága meg is teszi a magáét, csak éppen e szerepkör konvencióihoz nem igen bír sok egyénit és újjáihletőt hozzáadni. Mirandája, Desdemonája, Cordeliája, Opheliája szép volt, szavalt, elnyerte sze-

relmét vagy meghalt — s kritikusai inkább a szép nőt dicsérgették, mint a kitűnő színésznőt. Emez aztán a Paulay-korszakban lelt benne magára. Beköszöntött a francia «társadalmi» műsor egyeduralma, még a hazai fiatal szerzők is ehhez illegették magukat s kiderült, hogy Helvey Laurának ez a «mondain» hangnem a legsajátabb területe. A származási, társadalmi helyzeti, érzelmi, sokszor anyagi komplikáltóságok nagyvárosi asszonyához hiteles, meglepő, izgatón «modern» vonásokra talált a maga egyéniségében. Az asszonyi fölény és bátorság, morális hazardjáték, érzelmi ingerültség ezer színéből állította színpadra a Dumas-Sardou-Augier-műsor Doráit, Odettejeit, Denise-eit és Fedoráit, a «bűnös szerelmek», prémekek és ékszerrek, pisztolyok és «migraine»-ek hősnőinek végeláthatatlan sorát.

Kosztümöt igazán meggyőzően csak a moliéri grande dame-ok képviselőiben bírt hordani; ezek franciák is, «társadalmiak» is, Sardouéktól nemcsak nem idegenek: ezek figuráinak voltakép ősei és előképei. Megrajzolásukhoz nem kell shakespearei páthosz, még schilleri sem (játszotta a *Stuart Mária* Erzsébetét is), melynek megszólaltatása Helvey Laurának sohasem állt hatalmában.

Annál inkább hatalmában állt az a fanyar elmesség, előkelőségbe burkolózó lelki érdesség, melyen a Wildedarabok öreg dámái szólalnak meg. Ezekben tehetsége másodszer borult virágba s a ma élő középkorú nemzedéknek itt nem kellett a «dicső mult» nevében hódolnia, maga is felmérhette s megbámulhatta a színészi nagyságot, a képzelem és beszéd invencióját, mely előtte feltárult.

Hanem a mai fiatalok már ezt sem kapták meg. Ők az utóbbi évekbeli nyiltszíni művészjubiläumokon a színpadon felsorakozott tagok hemiciklusában láttak — Blaháné és Rákosi Szidi oldalán — egy őszhajú, fáradt

tekintetű öreg hölgyet, ki — amikor a szónokok messzi multakat idézgettek — reszkető kézzel emelte szeméhez kendőjét. — Ki ez a díszhelyre tessékelt matróna? — kérdezték. Helvey Laura volt.

A kínai lány.

Lengyel Menyhért színműve a Nemzeti Színházban.

Lengyel Menyhért a társadalmi szatíraíró igényeivel lépett fel, de csakhamar a — közönség-igények felé fordult. Újabb darabjai sztár-foglatatok lettek s ez «előre megfontolt» műfajban mesterember-társai közül csak azzal vált ki, hogy azért legalább valami írói becsvágyat és rátermettséget is éreztetett, noha egyre kevesebbet. Most, hogy hosszú idő multán megint első színházunkban szólalt meg, azt reméltük, hogy a félretolt írónak támadt megint mondanivalója. A darab indítása még nem is szólt merőben e feltevés ellen. A berlini klinikán dolgozó sárgabőrű asszisztens-kisasszony kartársi szerelmére várakozással figyeltünk: talán az európaiak közé cseppent parányi sárga pötty sorsában keményebb drámai mag érik. Ámbár az ily színpadi «fajok harca» sem igen szokott minden erőszakoltság és — naivság nélkül megadni: mégis reméltünk legalább annyi koncentrátságot, amennyit a *Tájjun* adott. Hanem ép ebből szinte semmit sem kaptunk. A berlini szerelembe beleszólt Kína helpolitikája, a kis Yao-Liu doktoresszát hazahívják, ott a Tong nevű nacionalista mozgalom condottiere-lelkű feje veti ki rá hálóját s az utána Pekingbe utazó német orvos-szerelmese orra elől egyszerűen elrabortolja a maga házába. S az elragadott Yao-Liu sikolyával egy csapásra átveszi birodalmát a — hangosfilm. «Talkie» lesz a szerelmi történetből, a német orvosnak a kínai «gólem»-re szegzett revolveréből, az lesz a politi-

kumból is, a fanatikus Tong-ügynök öngyilkosságából s egy másik fanatikus kínainak pontosan a végveszedelem pillanatában elkövetett politikai gyilkosságából, mely a Tong árulóját szerencsésen pokolba küldi, a szerelmeseket pedig annyi balszerencse közt, oly sok vizsály után egymás karjába juttatja. «A kínai belvillongások véres horizontján felkelőben a diadalmos szerelem izzó napkorongja» — mondhatná egy sikerült filmfelirat.

A «sztár»-szempont most nem érvényesült, sőt a címben szereplő kínai lány a darab derekán valósággal kiesik a drámából, pedig minket az ő lelke bizonyára jobban érdekelne, mint a behemót Tong-főnök lelketlensége. De a film sztár nélkül is film marad s a Lengyel drámája alig több ily sztártalan filmnél. Egyik kritikusa váltig bizonykodott is, hogy szerzője ezúttal megpróbálta a színpadon diadalmasan felvenni a versenyt a hangos filmmel. Eléggé céltalan törekvés: *ebben* a versenyben a színpad — hál' Istennek — feltétlenül alulmarad: a mozi *több* kínai dekorációt, *több* dekoratív összeesküvést és *több* rendezői dekorumot fog nyújtani, mint a színpad, melytől mégis csak inkább azt várjuk, ami az *írót* dekorálja: valódibb lélekrajzot és mélyebb drámai motiválást.

Egyetlen kitűnő jelenete van Lengyel drámájának, ebben a pekingi német nagykövet felesége a szerelmi szenvedélyétől Kínába fútt berlini sebészt fogja vallatóra ennek magánügyei s általán az otthoni pletykák felől. Ez magasabb vígjátéki szinten mozgó részlet, pompás dialektikai vonalvezetéssel és jó pszichológiai érzékkel élénk állítva. Talán erre a képességére kellene a szerzőnek támaszkodnia s nem külső «szenzációk» felé vitorláznia. A színpadi exotikumot amúgy is túlságosan kihasználták már egyfelől korunk expresszionista kísérletezői, kik szívesen fordulnak a

«rejtélyes» Kelethez drámai «túlfűtöttség»-ért, másfelől minden korok operettírói, kik szívesen fordulnak ugyanoda — kosztümökért. Lengyel Menyhért ne bízza a drámát se külső atmoszférára, se kosztümökre: keresse inkább emberi szenvedélyek mentén és emberi jellemek tövén.

A szereposztás jobbára megfelelő, bár valódibb alakításra alkalmat csak két közreműködő talál: Aczél Ilona az elmés nagykövetné s Timár József az exaltált Tong-agens szerepében. Amannak remekül poentirozó beszéde, előkelő vígjátéki stílusa nem megy meglepetésszámba, ezt — valahányszor hasonló feladatot kapott — mindig megmutatta, elragadott vele most is; emennek drámai hevét, kitűnő megfigyelését most vettük észre először, legfeljebb a *Tábornok*-ban éreztetett belőle valamit, — mostani szereplésével színházi nyelven szólva valóssággal «kiugrott».

Tőkés Anna «kínai lány»-a szemre megkapóan bájos, a dráma elején finom jellemrajzot is indít meg (szinte a szerzőtől függetlenül, a maga számlájára), művészi diszkrécióval éreztetvén a «Mädchen aus der Ferne»-ízt és hangulatot. De ez a szál a drámában elszakad s a végső szakaszban már csak pompás megjelenésével és hangosfilm-teatralitással hathat, — hat is, amennyire ily fénykép-dimenziókban egyáltalán lehetséges.

Csontos meglehetősen fumigálja feladatát, nem is nagyon próbálkozik azon túl, amit annak idején a *Mandarin*-ban produkált: Mr. Wu-ját most Lu-Wang-Ko-nak hívják, ennyi az egész. Ha Lengyel Menyhért remiszcenciázott: Csontos egyenest ismételt s aztán az ismétlést meglehetősen — unta: mintha türelmetlenül várta volna Csang golyóját, hogy pontot tegyen haljós manipulációi végére. A sárga oldalon Sugár Károly és Hosszú Zoltán jellegzetes figurákat rajzolnak, a németek közül Bartos

rokonszenves sebészprofesszor, Petheő Attila férfiasan érzelmes tanársegéd, Lehotay pedig önelégülten nagyképmű diplomata.

A kölesönként vendég.

Anstey vígjátéka a Kamara Színházban.

Ezért a kellemes, de lagymatag komédiáért térben is, időben is ugyan-csak messzire mentek: 1901-ben volt újdonság a londoni Prince of Wales-színházban. Írójáról lexikonaink mit sem tudnak, csak az Encyclopaedia Britannica árulja el, hogy az F. Anstey írói név, mely mögött Thomas Anstey Guthrie, a Punch munkatársa rejtőzik. E híres élclapban jelent meg az a *The Man from Blankley's (A Blankley-cégtől való ember)* című novellája is, mit utóbb dramatizált.

A Blankley-cégtől azért kell embert rendelni, hogy Tidmarsh úrék szoaráján tizenhárman ne üljenek az asztalnál. A helyzet közben módosulván, vissza akarják szívni a rendelést, de látszólag elkésnek: a vendég megérkezik. Hogy nem ez az álvendég, hanem egy ajtót tévesztett valóságos lord köszönt be, arról csak a hamupipőke sorsban tartott, előkelő származású nevelőnő tud, de neki torkára fojtják a szót. Mármost a szerző kedvére játszik a félreértésekkel: a parvenű vendégek — osztálybüszkeségüket félrelökve — törleszkednek az előkelőséghez, legjobban a legvéresebb szájú radikális, Gábor bácsi. Mikor pedig a kis házi csitrilány kipattantja a szülői fondorlatot: megint felkapnak a magas bakra s kurtán kinézik a jött-mentet. Közben szövődik az angol komédiákban elmaradhatatlan szerelmi aranyszál a lord meg a szép nevelőnő közt s ennek csókcattanója tisztáz végül mindent: lordéknak kiderül, sznobéknak beborul.

Angliában ez a nóta — úgy tesszik — örök: ma Galsworthy is ezt fújja s most látni csak, hogy az ő

«véres» szatírája sem igen csattog ezen a — Punch-színvonalon felül.

Mért kellett ezt a Reclam-sorozatban régóta szunnyadó, közepes leleményű és szellemességű farce-ot feltámasztani? Ha valami: csak az szolgálhat magyarázatul, hogy Anstey özönével ír hálás szerepeket. Az asztal körül tizennégy válogatott figura s ráadásul a tizenötödik, a legkedvesebb, a kis leány, — kell-e több egy kellemes színházi estéhez? Erről a közreműködők pazarul gondoskodnak. Az élen Kiss Ferenc jár öblös humorú, Ujházi Ede szellemét idéző Gábor bácsijával. Kiss Irén, Hettyey Aranka, Náday Béla, Fehér, Pethes, Vándory Margit s a többiek is farsangi jókedvvel hordozzák a rájuk adott pompás maszkokat s adják meg a gondjaikra bízott figurák élethitelét. Környey Paula is szalonkomika-szerepet kapott s szinte remekelt a finoman groteszk játékban. A kis Nijinsky Tamarának pedig keresve sem lehetett volna jobb alkalmat találni, hogy nyilván örökségül kapott színpadi otthonosságát, nem rendezői mesterkedéssel kicsalogatott, hanem valódi gyermekkedélyből fakadó kedvességét meggyőzőbben bebizonyítsa.

Szegedy Annie.

Szomorj Dezső színműve a Vígszínházban.

Szegedy Annie, az új támadású és indusztriális gyökerű báró Szegedy-Engel-család sarja, egyébként egyéni élete elintézetlenségeinek mártírja s ugyanakkor a «má»-nak sorsvállaló, a maga sorsát maga feje szerint intéző asszonya. A «vér szava» leányfővel egy délceg kékvérű ifjú karjába kergette, az anyaságot egy korrekt és unalmas professzor-férjjel szignáltatta, majd e praktikus lépés után ez ellen a házastársi kötelék ellen is fellázadt s most kislánya tizenkettedik születésnapján a kérőként jelentkező exférj-

nek kosarat ád; nyilván, hogy bizalmasát, egy öregedő, okos és jólnevelt bankfejedelmet, továbbra is melegen tarthassa. Első szerelmét, a délceget, is e mit sem tudó bankvezér jóvoltából juttatta kenyérhez mintegy két évvel ezelőtt, mikor életében az — rá nézve most már látszólag közömbösen — újra felmerült. De a «dőről leszállított» huszártiszt a bankszakmában végzetesen kisiklik, magyarán: alaposat sikkaszt. A «társadalom», élén a bankvezérrel, iesujtani készül a tettét valami egészen sajátos, «Herrenmoral»-ból és könyörületességből szótt elmélettel nem is annyira mentegető, mint inkább dicsőítő nagystílusra, de érdekében az első csókjaira visszarevedő s az árral különben is örömet szembeforduló Annie vakmerően kiszáll a «társadalom» ellen.

Ezekből a praemissákból Annie tragédiáját várhatnók. Megbocsátása és szamaritánusi érzelmei a multa nézve s a mult nevében még elfogadhatók, de akkor ezek árát egy élettel kellene megadnia. Van is a darabban egy ibseni szimbolikájú levélírási jelenet, melyet mi «a vég kezdeté»-nek fogtunk fel s eredetileg talán Szomory is annak szánta. De később — tudja az ég, miféle meggondolások alapján — pardont adott az elintézetlenségek asszonyának és sorsát elintézte a «jól-végződés» színpadi szabályai szerint. Az «eltussolás» sikerül, a kamarás huszártiszt rendjét is, rangját is szep-lőtlenül hozza ki a szennyből a partra, ott feleség és gyermek várja, a bölcs és nagyszívű bankfejedelem pedig sírva borul a sezlongra. Esztendőre, a kislány tizenharmadik születése napján talán az exférjjel együtt mint exbarát ő is megjelenik majd Tahitót-falun.

A *Takáts Alice* után — mely nagyjából ugyanezt a «lelki önállóság» rugóira járó asszonytípust boncolgatta — Szomory új darabja nem annyira fejleszt, mint inkább csak

variál. Csakhogy ez a variáció ezúttal bizonytalan és menthetetlenül — hamis. Leghamisabb épen a nyiltszíni tapsos nagy jelenete: a sikkasztó kamarás úr pathétikus rabulisztikája. A darab akárhány kritikusa szemére lobbantotta Szomorynak, hogy a dráma egyetlen keresztény és kékvérű főalakját ilyen amorális szájhősnek rajzolja. Dehogy is vezeti őt efféle tendencia! Dehogy is akarja ezt a figurát kompromittálni! Rosszabbat tesz: bámulja, majdnem adorálja ezt a «finom», erdélyi kamarás-sarjat, imponál neki az a gesztus, mit ő társadalomellenesnek nem, inkább «társadalmonfelüli»-nek tart s bizonyára sajnálja azt, ki — mint jómagunk — ennek az alaknak jellemzésére legszívesebben egy már divatjamult kifejezést támasztana fel a régibb irodalmi nyelvből: a «himpellér»-t. Szegény Szegedy Annie, kinek — Szomory parancsára — gyermeke apját épen akkor kell kivallania és elvállalnia, mikor az erre a tisztességre minden jogát eljátszotta!

Nem tagadjuk, hogy Szomory legfőbb ereje: akusztikai és hangulati szuggesztivitása most sem hiányzik. Ebben is sok a modorosság, de mögötte az írói ihlet, éberség és megindultság is nyilvánvaló. Annieja nem színpadi számításból, hanem költői érzékenységből született. Csakhogy ez a költői együttérzés inkább a lírai perceké, semmint a drámai épségé és teljességé: a hősnőnek minden mozzanata többet ér, mint drámai pályája; azokban sok a pszichológiai hitelű, emennek egész hitele inog.

Pedig a hitelszerzésben olyan erős segítőtársa akadt, aminő a Gombaszögi Frida ösztönökből és intelligenciából összetett, mély és nagyskálájú művésze. Bizvást azt mondhatjuk: az ő Annieja gazdagabb s főleg hasonlíthatatlanul egységesebb a Szomoryénál, amaz csak megmintázta az alakot (megléhetősen elnagyolva), — lelket

ez az érdekes, érett tudású művész nő lehelt belé. Helytállt a rábizott alak minden pillanatáért: a leghalkabb mozzanatokhoz is hozzáéreztetve a szenvedés és szenvedély lélekmelegét s a legszólamosabb kitörésekben is a húrokra ráhelyezve valami neme- sebb diszkrécio hangfogóját. Ebből az alvajáró biztosságból már eszten- deje, Takács Aliceának is sokat köl- csönzött, most Anniejának — szinte tékozlóan — mindent odaajándéko- zott.

Hegedüs Gyulától okosság, férfias- ság, melegség és úriasság kívántatott, hiánytalanul szolgált is mindezekkel. Somlay nyakába szakadt az enyves- kezű és frázisosajkú kamarási ál- önérzet. Elszántan azonosította magát a tirádájával s fölényesen megszerezte annak legalább is az egyedül lehetsé- ges hatást: a sváda-sikert.

Gazsi Mariska, Rajnai, Vendrey, Maklárj jelesen látják el az epizód- alakokat, egy kilencéves kisleány, Gürtler Évi pedig messze felülemel- kedik a színpadi gyermekek obligát «ennivaló» bájosságán színészi biztos- ságával, helyének és hangjának pon- tos megérezésével, a szituációk-kívánta árnyalatok meglepő gazdagságával. Játékával nem «gyermeki», hanem komoly színészi sikert aratott.

A család esze.

Lawrence Johnson vígjátéka a Belvárosi Színházban.

A főpróba első negyedórájában meg- volt a minősítés: «Fruska rediviva». Tavaly ezeken a deszkákon vagy száz- szor megtapsolták a mindenki eszén túljáró amerikai bakfist, most hát kerítették belőle egy másodpéldányt, a tenyerek talán megint megmozdul- nak. A számítás alighanem be is üt: ez a kis csitri «család esze» a moziban sem szokott célt téveszteni. Ezúttal naivul-fifikus ötlettel operál: hogy egy kényszerházasságtól megmeneked-

jék, bűnbeesettséget — szimulál. Az ötletet a szerző rutinosan forgatja, Zágon István pedig rutinosan — for- dítja. A *Fruskát* is ő adaptálta, talán ezzel még erősebb lett a két darab ikerhasonlatossága.

Ez az előadáson is végigvonul. Joyce-t a tavalyi Patrizia: Gaál Fran- ciska játssza, hogy hogyan: lásd a *Fruskát*. A családja — akárcsak esz- tendéje: Kovács Terus és Székely Lujza. A Nemzeti Színházból átkerült Gyergyai ügyes, csak egy kissé kere- sett. Annál keresetlenebb a pompás realista megfigyelésű Gózon. Várady Lajosban igazi bensőség van, a leg- utóbb feltűnt Szemlér Máriában pedig egészséges komikai véna.

Az aranyóra.

Szép Ernő meséje a Belvárosi Szín- házban.

Ezen a parányi, de a tervező jó- voltából most csupa erős hangulatot, sőt akárhányszor levegős távlatot adó színpadon ezúttal igazi költő jut szó- hoz, habár inkább átfutó lírai el- lágyulások költője, semmint drámai szenvedélyeké.

De nem is drámát: «mesét» ígér s ezzel a líra áradásának mintegy eleve felhúzza a zilipet. Árad is a Szép Ernői líra, sodorva — akárcsak verseskönyveiben — vegyest a tavasz virágait meg aranyozott bazári mű- virágokat. Érti ő a gyermeki tisztas- ságú és egyszerűségű szót, de köny- nyebb a lelkének, ha beszédébe hely- lyel-közzel beleselypíthet s ha azt, ami igaz és költői, megtűzdeli azzal a legrosszabb értelemben «költőies»- sel, ami hazug, mert kiszámított. A színpadon is sokszor inkább a néző- téri mosoly és könny várható reakció- ját «számítja ki», mint a drámai szót.

Fővárosi, sőt külvárosi mesét mond jószágrol és brutalitásról, tisztos nyomorról és kerítő pénzről. Közbeékeli a félig-rossz ember típusát is, ebben

egy kissé a Molnár Ferenc hagyományára támaszkodik. A *Liliom* szembe-
szökően hatott rá, csakúgy, mint már
korábban is, *Május* című egyfelvoná-
sosában.

Az aranyóra nála a becsületes kis-
iparosélet szimboluma, egy csupa-
szív öreg aranyozómester fele-kincse.
Másik fele a leánya. Ettől az órától
az öreget bestiálisan megfosztja egy
facér órásségéd, épen az, ki titokban
lányának is csapja a szelet. A lány
borzadva jön rá erre a keserves össze-
függésre s megrendezi a kegyetlen
szembesítést. Az apa megszánja a
ligeti szeladont, ez meg a kis «szépség-
hibát» úgy akarja korrigálni, hogy
az elcsalt óra helyébe — rabol egy
másikat. Az öreg még mindig egér-
utat adna a figyelmes vő-jelöltnek
s inkább talált tárgyul szolgáltatta be
az órát a rendőrségen, — majd hogy
ő maga nem veszít rajta. A rendőrség
azonban kipattantja a «tényállá-
dék»-ot s a fiú fogházi zsebmetsző-
társak közé kerül — továbbképző
tanfolyamra. Jucika még ott is térít-
getné, de aztán végleg leveszi róla
a kezét. Ő maga pedig a rosszesont
karjaiból egy veszedelmes liliomszál-
lító hálójába kerül, ki egy pénzes
vidéki lókereskedő kezére játssza, ép
azéra, kinek az órát — az igazit! —
első szerelme eladta. Jucika most már
csak szívbajos apjára gondol s az
óráért feláldozza magát. Az öreg
üvegesedő szemével még megpillantja
a megtalált kincset, de azt már nem
tudja meg, hogy másik kincse: leá-
nyának becsülete, elveszett.

A véletlenek itt úgy tapodnak egy-
más sarkába, hogy ennyi «kapóra
lelt» fordulatnak a darab «mese»-
etikettje is csak mérsékelten adhat
legitimációt. A valószínűségi aggályo-
kat jobb a foyerben hagyni, «amíg
egy aranyóra eljut odáig».

Nem is tesz jót Szép Ernő darabjá-
nak, ha mesevonalát nagyon élesen
kihúzzuk. Ő maga is inkább mozaik-

szerűen dolgozik, egy kissé az ex-
presszionisták modorában, tíz szín-
padi képnek során kergeti a hangulati
hatásokat. S ezek megragadásában
akárhányszor meg is mutatja meleg
szívét, költői látását. Az öreg ara-
nyozót valósággal megaranyozza, Juci-
kába is életet lehel, itt nem is szorítja
magát a konvencionális naiva-rajzra,
bátran belevegyíti a divatos, «sibe-
korzói» hangszínek néhány akcentu-
sát, de ezen is átfényletti egy valóban
ártatlan lélek tisztaságát. Még vidéki
lókupecének is juttat valami kis sze-
retetreméltó gyámoltalanságot. Li-
liom-fi csirkefogója meg épen meg-
érezteteti a jóságnak azt a kis lélek
fenekén meggyült «söpredékét», mely-
ről Shakespeare beszél. Csak a csábító
krupié alakja közhelyszerű: őt csak
a meseszövév imperativusza szólította
életre.

A színház munkája csupa gondos-
ság, hozzáértés és szeretet. Mindenki
jót produkál, két színészi alkotás meg
egyenest élményerejű. Gózon Gyula
eddig az epizódban vázolatott efféle
Crainquebille-ízű alakokat, most «élet-
nagyságban» rajzolhatott meg belőlük
egyet s az élet mögött sem mértékben,
sem értékben el nem maradt. Dayka
Margit feltünése óta most kapott me-
gint igazán nekivaló feladatot; az ő
üde, ártatlanul gamin egyénisége ilyen
Jucikákra termett s nem holmi Kis
vagy Nagy Katalinokra. Gyergyai is
becsületesen lefaragja a rábízott
Liliom-fióka könnyen túlzásra csá-
bító «jampec»-vonásait; ezzel a mun-
kájával nagy lépést tett a valódi lélek-
rajz felé. Szigeti Jenőnek a lókeres-
kedőhöz jó megfigyelései vannak, de
túljátssza a figurát. Kovács Károly
a csábító-chablonhoz igazodik. Vá-
rady Lajos rendőrfogalmazója, Sugár
detektív-csoportvezetője, Hajnal ro-
mantikus szobafestője s főleg Vágóné
Stanislavskij-stílusú öregasszonya ki-
fogástalan.

Rédey Tivadar.

Képzőművészeti szemle.

Lebontják a régi piarista házat. Leszedték a tetejét, kiemelték az ablakait, néhány nap múlva a csákány megkezdi munkáját s a sárga, öreg épület eltűnik a föld színéről, mint annyi sok pest-budai elődje. A Képzőművészeti Szemle krónikása nem haladhat el szó nélkül e szomorú esemény mellett. A napilapokban sok szó volt a Kassalik Ferenc építész nevéhez fűződő, 1845-ben emelt, klasszicista izlésű épület lebontásáról. Némelyik lírai ellágyulással emlékezett meg a kegyesrendiek régi növendékeinek friss bánatáról, mások városrendezési szempontból a halálos ítéletet helyeselték. Ami az öreg diákok bánatát illeti, úgy hisszük, mindenki méltányolja azt, de a városrendezési szempont hangoztatása, épen a piaristaházzal és környékével kapcsolatban komikusan hangzik. Nem szabad elfeledni, hogy mellette állott a régi Pest-Buda egyik lehangulatósabb emléke, a karcsú toronnyal ékesített régi városháza, Hild József alkotása, melyet ugyancsak «városrendezési szempontból» 1900-ban lebontottak s azt sem, hogy e bizonyos szempontok okozták, hogy az ősi Pest egyetlen megmaradt monumentális épülete, a belvárosi plébánia-templom az Erzsébet-híd emelésekor szégyenteljesen gödörbe került. A múlt század közepén Pest volt a világ egyetlen empire izlésű városa s ha ezt a jellegét megőrizhette volna, ma az idegenforgalom helyzete másképp állana. De a városrendezés, ez a bűvös hatalom, amely sohasem érezteti erejét, ha az utcákat teleépítik a legszörnyűbb korcs-renezansz és malterből készült barokk-épületekkel, rendre kiirtotta a finom rajzú, gyengéd profilu öreg házakat. Ez a nagy munka, amelyen generációk tevékenykedtek, már a vége felé jár. Még néhány, kevésbé forgalmas utcában meghúzódó épület kerül sorra,

meg a Rókus-kápolna s aztán sikerült Budapestet teljesen jellegtelen kőtengerre változtatni, azt a Budapestet, melynek hír szerint hét-nyolcszázéves multja van. Hír szerint így mondjuk, mert hol vannak már a kövek, melyek erről a nagy multról beszélnek.

*

A kisebb jelentőségű kiállítások nagy részéről nem érdemes megemlékezni. Az Új Művészek Egyesülete (Nemzeti Szalon) nem hozott újat, Czóbel Bélának a Tamás-galériában bemutatott képei stílus és színvonal tekintetében régi műveihez kapcsolódnak.

Eseményt jelent a Nemzeti Szalóban legutóbb megnyílt *norvég művészeti kiállítás*, amely a mai norvég festőművészet felett tart seregszemlét. A magyar közönség, mely mindezt ideig igen keveset tudott a norvég festőművészetről, most rendkívül izléses csoportosításban, a konzervatív és az új gárda együttes felvonulásából megismerkedhet vele. A háború előtti norvég festészet egyik legjelentékenyebb képviselője *Werenskiold Erik*, kitűnő portré-festő. Ibsen Henrikről festett, csaknem szintelenül sötét, de részletformákban bravúros képmása léleklátó erejével kap meg.

Hét képpel szerepel a mai norvég piktúra legnagyobb egyénisége, *Eduard Munch*. Neve nem ismeretlen Magyarországon sem, mint ahogy az egész világon, leginkább Németországban, rendkívül tisztelt és becsült festő. A németek a germán szellem sajátos megnyilvánulását látják vásznaiban, melyeket nagy honfitársának, *Knut Hamsunnak* regényeivel szoktak összehasonlítani. A hasonlóság valóban nem légből kapott. Mindketten a kifejezés mesterei s bár *Hamsunnak* a regény időbeli volta oly előnyöket nyújt, melyek a festőnél elképzelhe-

teltenek, Munch férfias és mély lírájával, roppant koncentráltó erejével, felfogásának sejtelmes álomszerűségével nem marad mögötte. A budapesti kiállítás, sajnos, csak izelítőt nyújt művészetéből, hiába keressük jellegzetes és rendkívül értékes grafikai lapjait, amelyek legalább oly jelentősek, mint képei. Monumentális, körvonalaiban leegyszerűsített, de festőien gazdag, álló portréalakjai közül kettő szerepel: Jacobsen professzor arcképe s egy másik férfiarckép. Szuggesztív erejű a Kelkáposzta-szüret c. képe, egyetlen robusztus alakjával, akinek döngő lépteivel mintha együtt menne a környező tér formavilága. A kiállítás legszebb darabja is Munch ecsetjét dicséri, a Fürdőző fiúk c. kompozíció ez. A vízben eltorzuló, elmosódó formák a többivel nagyszabású kompozícióban forrnak össze. Munch nem a részletező embere. Példa erre a Művészlakodalom c. sokalakos kép, amelynek határozott formavilága, kissé nyers színezése különös ellentétben áll a Havasi táj c. tiszta tájkép elomló lírájával.

Munch mellett még néhány új festőről kell megemlékezni. Jean *Heiberg* az újabb realista törekvések kulturált, de szüksézávú képviselője. Per *Krogh* novellisztikus elemekkel szövő átvidám, kissé gúnyolódó hangú művészetét. Ludwig *Karsten* mély tűzű, romános színezésével, ösztönösen festői felfogásával a Munch utáni generáció legjobb festőjének látszik. Érdekes Axel *Revold* Reggel c. primitív hangulatú képe. Az impresszionista irányt egyedül Henrik *Lund* kerti kompozíciója képviseli, az sem erősen. Úgy látszik a norvég piktúra ezzel a francia eredetű stílussal épűgy nem tudott megbarátkozni, mint Németország. Nagy kár, hogy a norvég szobrászok művei nem szerepelnek a kiállításon.

*

Az Ernst-Múzeumban *Aba-Novák* Vilmos képei és Pátzay Pál szobrai

kerültek bemutatásra. Mindkét művész legutóbb a magyar állam ösztöndíjával két-két évig a római magyar akadémia műteremházában dolgozott, amit nem mulaszthatunk megemlíteni, mikor a kiállítás nagy erkölcsi s a mai gazdasági helyzet idején még meglepőbb anyagi sikeréről számolunk be. Méltóbb embereket alig érhetett az ösztöndíj kitüntetése, amelynek értéke e kiállításon vált nyilvánvalóvá. Az olaszországi két évnek köszönheti *Aba-Novák* Vilmos, hogy új stílusa kiforrott, Pátzay pedig, hogy nagyszabású feladatokon is megmutathatta erejét.

Aba-Novák a háborút követő években tűnt fel, annak a csoportnak tagjaként, melynek vezére Szőnyi István volt. Hatalmas kompozíciókat festett, melyeket plasztikus, reflexekben gazdag alakokkal népesített be. Féktelen ereje, vehemenciája inkább csak a formákban ütközött ki, színezését megkötötték a súlyos szürkék és barnák. Olaszországban nemcsak új motívumokat, hanem új stílust, sőt új technikát, kifejezési formát is talált. Figyelme az olasz népi alakokra fordult, erre a különös, rokonszenves fajtára, melynek déli temperamentuma, tüzes mimikája, fantasztikus öltözködése valóban festői témának kínálkozik. A koldusok, csavargók és kocsmái muzsikások ábrázolása *Aba-Novák* érdeklődését lassan a környezetre irányította, festeni kezdte a toldottfoldott, sokkéményes, különös házakat, a tratteriak és osteriak nyüzsgő életét, a tengert és az olasz eget. Festői modora mind vázlatosabbá, frissebbé vált. Eldobta az olajfestéket, temperával kezdett dolgozni. Ennek a technikának virtuozává vált. Hazatérte óta néhány magyar vidéki témájú, főképp a vásár és a cirkusz világból merített képpel egészítette ki kollekcióját. Ezek a legújabb képek az olaszországi eredményeken épülnek fel, csak tartalmi tekintetben változtak meg. Nyüzsgő, zsvajgó élet tölt

meg a vásznakot, Aba-Novák széles derűvel, kiirthatatlan mesélőkedvvel adja elő mondanivalóját. Képmásai a torzítás felé hajlanak, de a karaktert kitűnően éreztetik.

Pátzay Pál művészete bizonyos tekintetben ellenpólusa Aba-Novák-nak. A képek áradó temperamentumával szemben Pátzay szobrai a szervezett rend megszemélyesítői. A szobrász annakidején rendkívül bonyolult, térben szétágazó, bronzban elgondolt, dinamikus jellegű kispasztikával kezdte meg pályafutását. Később egy sor kitűnő portrét alkotott, végül elérkezett a kőszobrászat problémáihoz és a statikus ábrázoláshoz. Rómában új felfogását monumentális feladatokon próbálta ki, eredményként a

többi között a *Dadát* s egy női aktot állított ki. Mindkettő hibátlan, klaszszikus kompozíció. Kisebb művei közül a kútfigura s a drapériás nőalak válik ki, az utóbbi már-már a görög archaikus szobrászat szintjéig emelkedik. Jellemző Pátzay sokoldalúságára, hogy mellette a legkiválóbb magyar portrészobrászok egyike. Bernáth Aurélról mintázott márványfeje s néhány bronz-képmása a lelki élet mélységeibe száll le.

Aba-Novák és Pátzay izig-vérig modern, magyar művészetének kiéréséért hála illeti hivatalos kultúrpolitikánkat s annak vezetőjét. Kiállításuk megerősíti a hitet, hogy az igazi kultúráért hozott áldozat sohasem vesztett kárba. *Genthon István.*

Magyar történeti emlékek a párizsi lengyel kiállításon.

A napilapok szűkszavúan emlékeztek meg arról, hogy decemberben nagyszabású lengyel kiállítás nyílt meg Párizsban, a Tuillériák szélén álló, történelmi patinájú Labdaház-épületben. (Musée du Jeu de Paume.) Azt pedig teljesen elfeledték megemlíteni, hogy a kiállításon számszerint és jelentőség szempontjából egyaránt tekintélyesen szerepeltek a magyar közgyűjtemények azon emlékei, melyek a lengyel történelemmel kapcsolatban állanak. A magyar anyagot az Országos Levéltár és múzeumaink bocsátották a kiállítás rendelkezésére. Nagy számmal szerepelnek azok az emlékek, melyek az 1830—31-es lengyel szabadságharcra vannak kapcsol-

latban. A magyar levelekből, beszédekéből és manifesztációkból meghatóan domborodik ki, hogy Magyarország mennyire együtt érzett élet-halálharcát vívó szomszédjával. Hasonló gazdagon szerepelnek a magyar szabadságharc lengyel vonatkozású emlékei, melyek főképp Bem és Dembinszki tábornokok emléke miatt feledhetetlenek. A magyar részt *Kossányi Béla*, az Országos Levéltár tisztviselője rendezte, aki kitűnően szerkesztett katalógusban ismerteti a Magyarországról küldött emlékműanyagot s *Polonais et Hongrois* c. értékes füzettel áldoz a lengyel-magyar barátság évszázados történetének. *G.*

Zenei szemle.

Operaházunk vezetőségének nem könnyű a sorsa az új operák bemutatásában. A repertoárt a felújítások, új betanulások, régi operaművek bemutatása mellett okvetlenül fel kell frissíteni a jelenkor új operatermékeivel is. A nehézség nem az, hogy ilye-

nekben talán nincs elég választék, hanem ezen a téren is annyi ma a kiforratlan elem, az átmeneti korok kísérletezése, hogy végre is érthető, ha a legkisebb kockázattal járó, már ismert stílusban írt művekre esik a választás. Az opera már nehézkes

nagy apparátusa miatt is a legkonzervatívabb zenei műfaj, egy hagyományokkal terhelt idealizált zárt világ, amelyet éppen ezért nem olyan könnyű megnyitni a modern művészet eszményének, a ma életének. Új generáció felszínrekerülése fogja csak lehetővé tenni annak az új operastilusnak a kiérlelését, amelyet az egyetemes emberi problémák súlya és mélysége érlel izmossá, komollyá és tömörre.

A ma «bemutatható» operáknak egy igen jellemző típusát hallottuk minap az Operaházban. *Wolf-Ferrarinak*, a «Sly» szerzőjének (szül. 1876) formanyelve még teljesen a késő romantikában gyökerezik. Olaszszármazású, de élete javarészt német földön töltötte, mestere (Rheinberger) is német volt, tehát már életkörülményei is predesztinálták különféle hatások egybeolvasztására. Legnagyobb sikereket ért műveiben (A kíváncsi asszonyok 1903, A négy házartós 1906, Susanne titka 1909) az olasz opera buffa és a német Singspiel stílusából vett elemekkel próbálja a vígopera fejlesztését előrevinni. Pompás érzéke a zenei humor iránt, kitűnő jellemző ereje, itt-ott gazdagon előretörő melódikus invenciója azonban nem mindig tudják feledtetni a különféle stíluselemeket összefoglaló művészi formáló erő hiányát. A «Sly» zenéjéről ugyanezt mondhatjuk. Minden részletszépsége és értéke dacára, nem elégít ki, mert az operett- és a verisztikus hatásoktól kezdve a romantikus drámaiságig és páthoszig mindent megtalálunk benne, de az egyseget, a nagyvonalú felépítést nélkülöznünk kell.

Maga a szöveg (G. Forzano) teljesen romantikus milióbe vezet, régi századok angol társadalmi életébe, amely csak háttérül szolgál egy vérszen komoly emberi tragédiának könnyelmű, de alapjában mélyérzésű emberi lélek áldozata lesz, egy talán név-

telenségből, talán főúri gögből, unalomból fakadó lelkiismeretlen tréfának. Vad korcsmai tivornyával kezdődik a darab. A külvárosi vendégek nagy örömmel fogadják Sly-t, a korcsmai dalnokot, aki idemenetül a törvény üldözése elől. Miután az üldözők félrevezetésével elvonul a veszedelem, Sly dalával mulattatja a társaságot. A hatalmas gróf, aki az unalmában ide a korcsmába szökött Dolly grófkisasszony keresésében vetődik ide, mulatságosnak találja a fickót és mikor ez holtrészegen összeesik, palotájába viteti. Felöltöztetik főúrnak és mikor felébred, elhitetik vele, hogy ő a ház ura, aki hosszú betegség után most tért eszméltre. Szegény Sly végre maga is elhiszi, hogy csavargó, nyomorult élete csak egy rossz álom volt, különösen, mikor a szépséges grófkisasszonyt mint a feleségét vezetik elébe. De amikor már karjaiba tartja Dollyt, a gróf és udvara nagy hahota közben leleplezik a tréfát és a szerencsétlen Slyt tömlöcbe hurcolják... Sly összetört lélekkel nem bírja újra felvenni a kököler köntösét: egy széttört borospalack szilánkjával felvágja ereit. A bűnbánó grófkisasszony csókja már csak egy haldoklót illet.

Wolf-Ferrari zenéje csak a III. felvonás börtönjelenetében bontakozik ki teljes szépségében. Addig a folyton változó tarka jelenetekben folyton megszakadó, odadobott zenei frázisokkal dolgozik. A zenekarban itt-ott szellemes hangfestés, pompás humor csillan fel, a kórusok kezelése különösen érdekes: mozgékony-ságban, eleven ritmusban ugyancsak erős előadási teljesítményt kívánnak. Nagyobb lélekzetű melódiát ellenben alig kapunk. Még Slynak a medvéről szóló mulattató énekét is a zenekar jellegzetes súlyos ritmusa s nem az ének-szólam festi tragikomikus színezetűvé. Sly és Dolly szerelmi duettjében érezzük először, hogy a zeneszerző nem-

csak elkezdett egy mondatot, hanem folytatja és pontot is tesz a végére. Az utolsó felvonásban végre a zene veszi át teljesen a vezetős szerepet és megrázó kifejezést ad a rítul megcsalt Sly liki vergődésének. Sly figyelemre se méltatja a gróf pénzét hozó és pártfogását ígérő szolgák röhögő hadát, csak a gróflány csókja jár az eszében. Nem tud uralkodni fájdalmán, nem tud nevetni az emberek szívtelenségén és lelkiismeretlenségén, akik pénzzel akarnak kárpótolni egy hitében, szerelmében kifosztott és megalázott lelket. A vonósok gyönyörű melódiákban sírnak, panaszkodnak az énekszólammal. «Nem vagyok én kókler, csak egy bús, boldogtalan ember, aki szenved, szörnyen szenved». A tehetetlen, reménytelen fájdalom a teljes kétségbeesésig fokozódva, mintegy hatalmas hajtóerő drámai magaslatokra emeli a zenekart, amelyről oly gazdagon ömlenek a melódiák, hogy a hosszú szólójeleket egy pillanatra sem válik egyhangúvá. Ezután a kétségbeesés után annál megrázóbb Dolly lány, szerelemmel, bűnbánattal telt éneke. A szerelem gyönyörű álomképe újra megjelenik Sly elhomályosuló szemei előtt, de már minden késő. Így a romantikus befejezés minden követelményének eleget tesznek a szerzők: A szerelem központi problémává nő, a hős belepusztul, a hősnő drámai pátosszal átkozza meg a lélekgyilkosokat... Fügöny, végre a tragédiának.

Operaházunk kifogástalan előadásban mutatta be a kerges és nehéz művet. *Laurisín* Lajos kitűnő színjátszó tehetsége hálás feladatot nyert Sly szerepében. *Tihanyi Vilma* szép hangja (Dolly) felejteti színjátszó modorának erőltetett, affektált mesterkélt-ségét. *Rékai* vezetésével az ének- és zenekar kitűnő és lelkiismeretes be-tanulásról tett bizonyosságot.

*

Feltűnő, hogy az előadóművészek milyen előszeretettel rendeznek ma zenekari hangversenyeket. Egy Dohnányi, egy Hubermann gazdag művészi egyénisége kell ahhoz, hogy egyetlen hangszer telt házakat tudjon vonzani. Ott, ahol a művészi erő fogyatékos, a kísérő zenekar színes, nagydimenziójú hatásossága pótolja a hiányokat.

A Zeneakadémia volt növendékeiből az idén alakult *hangversenyzenekar* Zsolt Nándor karnagy vezetésével főszerve lett az ilyenfajta hangversenyeknek. Érdekes újdonságokat, a modern zene legértékesebb termékeinek bemutatását vártuk és reméltük ezektől a kitűnő fiatal friss erőktől, de mindedig hiába. A rendes, sablonos keretekből sehogysen tudnak felülemelkedni. Inkább a pszichológiai érdekesség szempontjából foglalkozunk legutóbbi hangversenyükkel, amelyet *Nyiregyházi Ervinnel*, az Amerikában élő zongoraművésszel együtt rendeztek. Nyiregyházi híres csodagyermek volt annakidején. Könyvet is irtak róla (Géza Révész: *Psychologische Analyse eines musikalisch hervorragenden Kindes* 1916), ahol zenei képességeit módszeresen elemezték, nagy gonddal összeállították gyermekkori szerzeményeinek listáját, mint olyanét, aki valamikor halhatatlan művekkel fogja megajándékozni a világot. Tanárai itthon kétszerannyi ambíciót fordítottak rá, mint többi növendékeikre együttvéve. A vézna, típikus szemita gyerek sápadt arcán mozarti lángész ragyogását látták. Nyiregyházi kikerült Berlinbe tovább tanulni, bejárta a nagy metropolisokat, majd Amerikában telepedett le. Idestova felnőtt ifjú lett, ma 27 éves és — a nagy csodából nem maradt más, mint egy jótechnikájú pianista, akinek a rendkívülisége csak a patológia terén keresendő. Régen hallottunk disszonásabb, formátlanabb, fegyelmezetlenebb játékot, mint

amilyen Nyiregyházi Erviné. Brahms titáni küzdelmekről terhes d-moll zongoraversenye szétesett a keze alatt. Folyton változó tempói, megokolatlan elnyújtásai, szenvelgései eleinte bosszantották, később már csak untatták a hallgatót. Az első tétel komor főtémájának démoni ereje, a művészi szép legelemibb követelményeit is félrelökő vad, neuraszténiás kitörések kifejezőjévé vált. Néhol egy-egy taktusban feltűnt Brahms színeiből is egy kis foszlány, hogy annál élesebb legyen az ellentét közte és az interpretált művész szinte önmagával meghasonult lelkének kilengései között. *Csajkowszky* banális tetszetős b-moll versenyművében már kevésbé bántottak ezek a kilengések, Liszt haláltáncában az óriási technikai készség sokat pótol, de művészi sikert ilyen eszközökkel, azt hisszük, még Amerikában sem lehet elérni. Nyiregyházi Ervin sajnálatraméltó példa mindazok számára, akik a csodagyermek-kultuszban látják a pedagógiai sikerek tetőfokát.

*

Giesehing Walter nevét ragadjuk ki a szóló-zongorahangversenyzők közül. Nagyon muzsikális, a művészi szépségnek alázatosan szolgáló előadása, különösen rendkívül finom billentésével és nagy elmélyedő hajlamával kellemes benyomást kelt, de művészi profilja sokkal lágyabb és pasztelszerűbb, hogysem mélyebb és erős benyomást keltsen.

*

Mécs László szerzői estje. Vasárnap, 1913. évi március hó 1-én este fél 9 órakor lesz a Zeneművészeti Főiskola nagytermében. Közreműködik:

Az ötödik filharmóniai hangversenyt Busch Fritz, a drezdai állami opera főzeneigazgatója vezette. Pompás karmester, akinek egyénisége teljesen bele kezd olvadni a zeneköltő szellemébe. *Weber* «Oberon»-nyitánya, *Reger* variációi és fugája, *Mozart* A-dur zongoraszonátájának témája fölött, *Beethoven* VIII. szimfóniája átélőképességének bámulatos sokoldalúságáról tettek tanubizonyosságot. Különösen a nálunk még kevésbé ismert *Reger* mű gyönyörű interpretálásával lepett meg. *Reger* mint a variációs forma nagy modern mestere, kimeríthetetlen invencióval dolgozza itt fel a bájos téma minden melodikus, harmónikus, kontrapunktikus lehetőségeit. Klasszikus mintaképeitől eltérő egészen új formát alkot, amelyet inkább variációs fantáziának nevezhetnénk. A pajzán vidámságtól a világtól elforduló mély miszticizmusig, érzésskálájának minden gazdagságán végigvezet. Folytonos keresése, nyugtalansága egy *Bach* szelleméhez kapcsolódó hatalmas fugában talál szilárd talajra. Ebben a fugában is tapasztalhattuk, hogy bár *Regert* a kontrapunktikus gondolkozás megújítójának tekintik, egyike a legnagyobb szabású harmonistáknak is.

Az est közreműködője *Hir Sári* zongoraművész, Liszt súlyos teljesítményeket követelő A-dur versenyt nagy pianisztikus készséggel adta elő.

Prahács Margit.

Schmidthauer Lajos orgonaművész. Bevezetőt mond: Kállay Miklós. Jegyek Rózsavölgyi és Társánál, IV., Szervita-tér 5.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE. Helyettes szerkesztője: HARTMANN JÁNOS

A kiadásért felelős: HEGEDÜS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.

Kérelem a Napkelet t. olvasóihoz és barátaihoz!

Páratlan lelkesedés és szeretet fogadta nyolc évvel ezelőtt a NAPKELET indulását s ez a hatalmas erkölcsi tőke mindig a legnagyobb segítséget jelentette a kiadó Magyar Irodalmi Társaságnak a válságos idők nehézségeinek leküzdésében. Az egyre súlyosodó időkben, amidőn a magyar irodalomban egykor oly hatalmas idegen szellem újra kísérletezik régi szerepkörének átvételére, ma még nagyobb mértékben szükség van az ideális irodalmi célokat szolgáló folyóirat és a magyar olvasóközönség megértő együttműködésére. Ezért bizalommal kérjük a NAPKELET olvasóit és barátait, hogy irodalmi törekvéseink előmozdítása céljából a NAPKELET-et ismeretségük körében ajánlani és bennünket új előfizetők szerzésével támogatni szíveskedjenek.

Azok részére a lelkes közreműködők részére, akik folyóiratunknak új előfizetőt szereznek, kiadóhivatalunk az alább felsorolt művek közül szabadon választható 2 darab jutalomkönyvet ajánl fel:

1. **Floretti.** A Napkelet Könyvtárában megjelent Assisi Szent Ferenc Kis Virágai c. kiadvány finom papírra nyomott és izléses félkeménykötésű külön kiadása.

2. **Gulyás Pál: Misztikus ünnepi asztal** c. könyve. A fiatal költőgeneráció egyik legerősebb egyéniségének nagy sikert aratott verseskötete.

3. **Reményik Sándor: Atlantisz harangoz** c. könyve. A mai Erdély első poétájának legszebb költeményei a Napkelet Könyvtárában.

4. **Gróf Bethlen Margit: A boldog sziget Istene** és

5. **Bibó Lajos: A föld** c. könyve. Mindkettő a Napkelet Könyvtárának igen keresett novelláskötete.

6. **Boldog Margit legendája.** A szentéletű magyar királyaéany csodálatos életének leírása régi magyar nyelven.

Minden új előfizető bejelentése után kiadóhivatalunk azonnal portómentes küldéssel postára adja a kiválasztandó két művet.

ÚJ KÖNYVEK

A Kis Magyar Legendárium. Fordította *Tormay Cecil*. Ára 1.50 P.

Misztikus Ünnepi Asztal. *Gulyás Pál* költeményei. Bolti ára 3 P. Előfizetőink 2 P-ért rendelhetik meg a kiadóhivatalnál.

Kritikai Dolgozatok és Vázlatok. *Rédey Tivadar* irodalmi és színházi tanulmányainak gyűjteménye. Ára 4 P.

A Magyar Irodalmi Ritkaságok c. kiadványsorozat legújabb száma *Bessenyei György: Törvénynek Útja.* Tudós Társaság. Ára 1 P.

Ezek a könyvek megrendelhetők a NAPKELET kiadóhivatala útján is.

A NAPKELET KÖNYVTÁRA

A magyar szellem legszebb alkotásait, a magyar mult legnevezetesebb emlékeit és a legértékesebb külföldi klasszikus művek magyar fordítását tartalmazza a kiváló nyomdai előállításban megjelent kiadványsorozat:

1. *Madách: Az ember tragédiája*. II. kiadás. (Elfogyott.)
2. *Tormay Cecile: Megállt az óra*. Novellák.
3. *Szekfü Gyula: Történetpolitikai tanulmányok*.
4. *Komáromi János: Zúg a fenyves*. Regény.
5. *Vörösmarty-anthológia*. (Elfogyott.)
- 6—7. *Somssich Andor: Liszt Ferenc élete*.
8. *Reményik Sándor: Atlantisz harangoz. Versek*.
9. *Bethlen Margit: Boldog sziget Istene*. Novellák.
- 10—11. *Szabó Mária: Felfelé*. Regény.
12. *Mohács Magyarországa*. Burgio követ jelentései Bartoniek Emma fordításában.
13. *Condovi: Michelangelo élete*. Gróf Zichy Rafaelné fordításában.
14. *Magyar Anonymus*. Pais Dezső fordításában.
15. *Oláh György: Görögftűz*. Regény.
16. *Assisi Szent Ferenc Kís Virágai*. Tormay Cecile fordításában. III. kiadás.
- 17—18. *Mussolini beszédei*. Gróf Zichy Rafaelné fordításában.
19. *Magyar népballadák*. Gragger Róbert tanulmányával. Sajtó alá rendezte Gálos Rezső. (Elfogyott.)
- 20—21. *Hekler Antal: Leonardo da Vinci életrajza*.
22. *Boldog Margit legendája*. Sajtó alá rendezte Baros Gyula.
23. *Bibó Lajos: A föld*. Elbeszélések.

A kiadványok bármelyike egy-egy számának bolti ára 1.80 pengő. Vidékre való szállítás esetén portóköltéség kötetenként 20 fillér. Kapható minden könyvkereskedésben.

A NAPKELET előfizetői részére a következő kedvezményes árakat tartjuk fenn: Bármelyik szám a kiadóhivatalban átvéve 1.40 pengő, postán való szállítással 1.60 pengő. A kettős számból álló kötet ára kétszeresen számítandó.

A könyveket az ár előzetes beküldése ellenében vagy utánvétellel szállítja a kiadóhivatal.

A NAPKELET LEXIKONA

---

az ismeretek minden ágát felölelő legjobb kézi lexikon. Tartalmi összeállításában kitűnő, adataiban teljesen megbízható, könnyen kezelhető, aránylag kis terjedelmével is igen bő ismeretanyagot ad, mert 30.000 címszót ölel föl s külső előállításában fényűzően szép munka. A közel 1500 oldalra terjedő és 2 kötetből álló lexikont 600 rajz és szebbnél-szebb műmelléklet díszíti.

Bolti ára 48 pengő. Minden könyvkereskedésben kapható.

A NAPKELET előfizetői 24 P kedvezményes áron rendelhetik meg a kiadóhivatalnál. Az ár hathavi részletben is törleszthető.

A MAGYAR ASSZONY

márciusi száma közli *Berta Ilonának* a MANSZ közgyűlésén előterjesztett kultúrprogramját. *Szabó Mária: Petőfi nyomában* c. cikke március szellemét hozza. Kiemelkednek még az új szám tartalmából *Varga Ferenc: Hős fiúk* c. színdarabja, a megszállt területek magyarságnak hírei, a mai asszonyi problémákat fejtegető *Kérdés — feleletek* c. rovat, *Vajna Géza* hangulatképe a sárközi népművészetről.

A lap pályázatot hirdet, mely a MAGYAR ASSZONY részére előfizetők gyűjtését célozza és egy 100 P, egy 50 P és két 25 pengős jutalmat tűz ki.

Külön érdekesség e szám színes borítéklapja, mellyel kapcsolatban egy magyar tárgyú amerikai mesés könyv rendkívül érdekes történetéről ad számot. A változatos tartalmat költemények gazdagítják. A keresztretjévpályázat sok értékes jutalmat oszt ki a megfejtők között.

Egyes szám ára 50 fillér, előfizetési ára félévre 2 P. Mutatványszámot díjmentesen küld a kiadóhivatal, VII., Rózsa-utca 23.